

PIKKUKAUPUNGIN PAREMPI VÄKI

**Elisabet Järnefelt ja sivistyneistönaisten sosiaaliset verkostot
Kuopiossa 1884-1888**

Suomen ja Skandinavian historian
pro gradu –tutkielma
Helsingin yliopisto
Marraskuu 2000

Jutta Julkunen

URN:NBN:fi-fe20021302

SISÄLLYSLUETTELO

1. ROMAANIHENKILÖN ELÄMÄ	2
1.1. Tutkimuskysymys.....	2
1.2. Tutkielman viitekehiksestä, lähteistä ja kirjallisuudesta.....	3
2. ELISABET JÄRNEFELT JA UUSI AIKA.....	6
2.1. Elisabet ja Alexander.....	6
2.2. Yhdistävät ja erottavat kategoriat	9
2.2.1. Luokka	9
2.2.2. Kansallisuus.....	11
2.2.3. Sukupuoli.....	13
3. ELISABET JÄRNEFELTIN PÄÄKAUPUNKILAISET VERKOSTOT	17
3.1. Fennomaanipiirien seuralämää	17
3.2. Ylioppilassalonki	19
3.3. Elisabet Järnefelt ja naisasia	21
4. KUVERNÖÖRSKÄ KUOPIOSSA	25
4.1. Kuopio 1880-luvulla.....	25
4.2. Kuvernöörinpuolison arkielämää	27
4.3. Edustustehtävät ja seuralämä	29
4.3.1. "[M]issä kuvernöörskä on tehnyt visiitejä?"	29
4.3.2. Ystävyys ja politiikka	33
5. YHDISTYSTOIMINTA.....	38
5.1. Yhdistyvät kansalaiset	38
5.2. Kulttuuri- ja ajanvieteyhdistykset.....	40
5.3. Kansallisuusaatteelliset yhdistykset	43
5.4. Naisasiayhdistykset	45
5.5. Muut poliittiset ja yhteiskunnalliset yhdistykset	49
6. HYVÄNTEKEVÄISYYSTOIMINTA.....	51
6.1. Julkinen vaivaishoito ja yksityinen hyväntekeväisyys	51
6.2. Lasten työhuoneen perustaminen ja toiminta	53
6.3. Naisten vapaaehtoinen hyväntekeväisyystyö	57
6.4. Sosiaalinen kontrolli ja yhteiskunnallisen kanssakäymisen uudet muodot	60
7. VERKOSTOT JULKISEN JA YKSITYISEN RAJALLA.....	64
8. YHTEENVETO	67
KÄYTETTY LYHENTEET	70
LÄHDE- JA KIRJALLISUUSLUETTELO	71
LIITE: Henkilöhakemisto.....	78

1. ROMAANIHENKILÖN ELÄMÄ

1.1. Tutkimuskysymys

*"Saammeko nyt kerran nähdä naisen, joka uskaltaa vapaasti ajatella ja joka uskaltaa ajatuk-
sensa lausua. Saammeko nähdä naisen, joka on vapaa kaikista ennakkoluuloista, vapaa tavoista
ja tottumuksista, vapaa ihmisten ja mielipiteiden orjuudesta, ja joka uskaltaa olla todellinen!
Olkoon hän tervetullut ja olkoon hänen vaikutuksensa siunattu paikkakunnallamme!"¹*

Näin kirjoitti Minna Canth tammikuussa 1884 kuultuaan Elisabet Järnefeltin muuttavan koti-
kaupunkiinsa. Järnefelt, omaa sukua vapaaherratar Clodt von Jürgensburg (1839-1929), muutti
Helsingistä Kuopioon vuonna 1884 seuraten miestään Alexanderia (1833-96), joka oli nimitetty
Kuopion läänin kuvernööriksi. Järnefeltit lapsineen asuivat Kuopiossa vuoteen 1888 saakka ja
osallistuivat kaupungin seura- ja yhdistyselämään. Mutta kuinka hyvin Elisabet Järnefelt täytti
Minna Canthin odotukset? Oliko hän - ja oliko hänen mahdollista olla - vapaa ennakkoluuloista,
tavoista ja ihmisten mielipiteiden orjuudesta?

Kuvernöörin puolisona Elisabet Järnefeltillä oli edustusvelvollisuuksia, joiden puitteissa hän
tapasi kaupungin ja läänin ylemmän kerroksen ihmisiä. Hän solmi tuttavuuksia myös henkilö-
kohtaisen mieltymyksen perusteella. Järnefelt inhosi asemaansa kuuluvia edustusvelvollisuuksia
ja arvon, aseman tai säädyn ulkonaisia tunnusmerkkejä. Hän halusi ottaa etäisyyttä omaan yh-
teiskuntaluokkaansa ja lähestyä "rahvasta".

Onnistuiko Järnefelt tavoitteessaan? Pyrin vastaamaan tähän kysymykseen kartoittamalla
Elisabeth Järnefeltin sosiaalisia verkostoja Kuopiossa vuosina 1884-1888. Tutkimalla, keitä
kuvernöörin puoliso tapasi, minkälaiden ihmisten kanssa hän oli tekemisissä ja missä
yhdistyksissä hän toimi, tarkoitukseni on löytää ne ehdot, jotka määrittivät kuvernöörin puolison
henkilökohtaisen tuttavapiirin sosiaaliset rajat. Minkälaisia verkostoja Järnefelt muodosti
ympärilleen ja mitä eri tarkoituksia nuo verkostot palvelivat? Keitä pikkukaupungin parempaan
väkeen oikeastaan kuului?

Elisabet Järnefeltin kuopiolaisilla verkostoilla tarkoitan niitä Kuopiossa tutkimusajankohtana
pysyvästi asuneita henkilöitä, joiden kanssa Järnefelt oli henkilökohtaisesti kosketuksessa joko
yksityisesti tai yhdistyselämän puitteissa. Jätän tutkimuksen ulkopuolelle ne Järnefeltin tuttavat,
jotka eivät asuneet Kuopiossa, vaikka hän olisikin tutkimusajankohtana ollut heidän kanssaan
tekemisissä kirjeitse tai henkilökohtaisesti. Täydelliseen verkostanalyysiin eli sen selvittämi-

---

¹ Minna Canthin kirje Kaarlo Brofeldtille s.a. [luult. tammikuussa 1884.] Minna Canthin kirjeet (MCK),
s.121.

seen, mikä on ollut kunkin henkilön asema verkostossa oman ja toisten käsityksen mukaan ja kuinka eri verkostot suhteutuvat toisiinsa, ei tässä työssä ole mahdollisuuksia.²

Kuopion paremmat piirit eivät olleet suuret, ja ne on mahdollista kartoittaa yhden tutkimuksen puitteissa. Maaseutukaupungissa ylempään kerrostumaan on myös kuulunut toisenlaisia ihmisiä kuin Helsingissä. Koska Kuopio oli lääninsä pääkaupunki, siellä asui muualta tullutta säätyläisvirkamiehistöä keskushallinnon edustajina. 1880-luvulla Kuopio oli voimakkaasti kasvava kaupunki, jota lama, työttömyys ja kasvavat tuloerot ahdistivat. Kaupungin säätyläistöjä sivistyneistö joutui ottamaan kantaa köyhälistön ahdinkoon. Elisabet Järnefelt harrasti monien muiden säätyläisnaisten tavoin aktiivista hyväntekeväisyyttä. Hän perusti vuonna 1885 Työhuoneseuran, jonka ylläpitämässä työhuoneessa köyhät lapset saivat työtä vastaan ruokaa ja alkeisopetusta. Koska Työhuoneseuran hyväntekeväisyystoiminnan puitteissa eri yhteiskuntaluokat kohtasivat konkreettisimmin, seuran toiminta saa tutkimuksessa oman kokonaisen lukunsa.

1800-luvun ihmisiä erottaneet ja yhdistäneet suuret kategoriat, luokka, kansallisuus ja sukupuoli, sekä rajoittivat Järnefeltin elämää että tarjosivat uudenlaisia mahdollisuuksia. Järnefeltin kausi Kuopiossa osui aikaan, jolloin kaikki nuo kategoriat olivat murroksessa. Säätyjäkö alkoi höltyä ja uusia yhteiskuntaluokkia syntyä. Suomalaisuusliike alkoi jakaantua ja kielitaistelu antaa tilaa muille yhteiskunnallisille kysymyksille. Myös sukupuolten välisissä suhteissa tapahtui murtumia. Yhteiskunnallinen murros ei tietenkään alkanut vasta 1880-luvulla, mutta se murtautui silloin julkisuuteen laajalla rintamalla. Kuopion kautta voi pitää murrosaikana myös Järnefeltin henkilökohtaisessa elämässä. Hän oli irrottautumassa Helsingin fennomaaniseurapiireistä, mutta kuvernöörinpuolison aseman takia ei kyennyt yhtä täydelliseen irtiottoon kuin mieheensä kuoleman jälkeen, jolloin tolstoilaisen ideologian omaksuttuaan muutti poikansa Arvidin kanssa Lohjan Virkkalaan viljelemään Vieremän tilaa.

1.2. Tutkielman viitekehyksestä, lähteistä ja kirjallisuudesta

Tutkielmani aihe liittyy sosiaali- ja mikrohistoriaan, jälkimmäiseen siksi, että tarkastelen yhden ihmisen arkielämän avulla laajempia yhteiskunnallisia tendenssejä. Mikrohistoriallisen tutkimuksen keskiössä on ihmisen ja yhteisön välinen vuorovaikutus, yksilöiden muodostamien keskinäisten riippuvuussuhteiden verkosto. Niinpä mikrohistoriassa analysoidaan tavallisesti pienyhteisöjä sekä yhteiskunnan ja yhteisöjen toimintaperiaatteita ja tapajärjestelmiä. Mikrohistorian huomio kohdistuu erilaisten ryhmien ja ihmisten luomien verkostojen toimintaan ja niiden sisäisiin hierarkioihin, siihen, kuinka yhteisön normit ja säännöt ilmenevät ja muuttavat muotoaan

---

² Verkostotutkimuksesta katso Nurmiainen 2000, elektroninen dokumentti.

jokapäiväisessä elämässä, toimintatavoissa sekä ihmisten keskinäisessä kanssakäymisessä.³

Elisabet Järnefelt voisi olla malliesimerkki mikrohistoriassa paljon puhutusta tyypillisestä poikkeuksesta tai poikkeuksellisesta normaalista.⁴ Jo syntyperä, hänen hyvin erikoisesta elämästään puhumattakaan, tekee hänestä poikkeuksellisen. Kaikesta epätavallisuudesta huolimatta Elisabet Järnefeltin elämää kuitenkin määrittivät ja rajoittivat samat ehdot kuin muidenkin säätyläisnaisten. Juuri tämä tavanomaisen ja poikkeuksellisen välinen rajankäynti kiinnostaa minua.

Naisten organisoitumisen tutkimuksen pitkän linjan kautta graduni kytkeytyy myös suomalaisen naishistorian jatkumoon. Irma Sulkusen mukaan naisten järjestäytymisen ja yhteiskunnallisen aktiivisuuden todellinen luonne on selvitettävissä vain luopumalla siitä lähtökohdasta, että naisliike merkitsee samaa kuin naisasiatoiminta, joka on nähtävä vain yhtenä naisten liikehtimisen ilmenemismuotona. Naisliikkeen ymmärtämiseksi on tutkittava kokonaisuudesta, jonka puitteissa naisten yhteiskunnallinen toiminta virisi, selvitettävä ne organisaatiomuodot, joihin naisväestön aktiivisuus kanavoitui. Sen sijaan, että naiset eristettäisiin omaksi yhteiskunnalliseksi kategoriakseen, pyrkimyksenä tulisi Sulkusen mielestä olla kunkin aikakauden sukupuoli-järjestelmän omimman luonteen tavoittaminen. Tutkijan tulisi paljastaa sen kytkennät kokonaisuuden muihin rakenteellisiin ja mentaaliin elementteihin ja pyrkiä tavoittamaan aikalaisten oma ymmärrys sukupuolten välisistä suhteista ja ihmisidentiteetistä.⁵

Järnefelt on Suomen historiassa hyvin tunnettu nainen, mutta hänet muistetaan lähinnä muiden ihmisten kautta: luovien virtausten välittäjänä, "Suomen taiteen äitinä",⁶ kuuluisien lastensa äitinä ja ennen kaikkea kirjailija Arvid Järnefeltin puolifiktiivisenä romaanihenkilönä. Pirjo Hämäläinen-Forslund tutkii kirjassaan Elisabetin romaani niitä tekstejä, joita Järnefeltistä ja hänen suvustaan on julkaistu, ja osoittaa, miten Vanhempieni romaani sisällöltään ja teemoiltaan asettuu Arvid Järnefeltin kirjallisen työn jatkumoon. Koska Elisabet Järnefelt ei julkaissut omia tekstejä, "todellisen" Elisabetin löytäminen fiktion alta voi olla vaikeaa.

Elisabet Järnefeltin sosiaalisten verkostojen tutkimus perustuu suurelta osin hänen kirjeenvaihtoonsa, jota säilytetään Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kirjallisuusarkistossa. Kirjeistä on myös julkaistu Suvisirkku Talaksen toimittama valikoima, joka ei kuitenkaan tarkasteluvuosien osalta ole läheskään kattava. Suurin osa Järnefeltin kirjeistä on kirjoitettu vuosina 1884-1886 Juhani Aholle, jonka kanssa hänellä oli läheinen suhde. Kirjeenvaihto katkesi loppuvuodesta 1886, jolloin Aho muutti Kuopioon Savo-lehden toimittajaksi. Tämän jälkeenkin Jär-

³ Ollila 1998, s. 11.

⁴ Tyypillisestä poikkeuksesta kts. Levi 1991, s. 109.

⁵ Sulkunen 1991, s. 27, 37.

⁶ Hämäläinen-Forslund 1999, s. 16.

nefelt kuitenkin kirjoitti kirjeitä lapsilleen. Vaikka kirjeet vähenevätkin vuoden 1886 jälkeen, ei ole syytä olettaa että Järnefeltin elämässä olisi tänä aikana tapahtunut merkittäviä muutoksia, jotka vaikuttaisivat tutkimustuloksiin. Kirjeissään Aholle Järnefelt halusi välttää "joutavuuksia". Hän kuvailee paljon omaa tunne-elämäänsä. Hän kirjoitti kuitenkin tarpeeksi myös jokapäiväisestä elämästään, jotta sitä on mahdollista tutkia. Järnefelt pelkäsi, että kirjeet joutuvat väärin käsiin, joten intiimeimmät asiat hän kirjoitti vain alkukirjaimilla tai korvasi ne viivoilla.

Järnefeltin kirjeenvaihdon lisäksi käytän myös Aino Sibeliuksen, Minna Canthin, Juhani Ahon ja Elisabeth Steniuksen kirjeitä täydentämään kuvaa. Järnefelt, Canth, Aho ja Stenius kuuluivat samoihin kuopiolaisiin piireihin, olivat monin tavoin tekemisissä keskenään ja tunsivat samoja ihmisiä, joten heidän kirjeenvaihtonsa tutkiminen rikastuttaa Järnefeltin antamaa, joskus sangen yksipuolista kuvaa. Yhdistysten ja seurojen toiminnasta antavat tietoja kuopiolaiset sanomalehdet Savo ja Tapio ja eri yhdistysten, kuten Suomen Naisyhdistyksen, Kuopion Isänmaallisen Seuran, Kuopion Suomalaisen Seuran sekä Kuopion Työhuoneseuran arkistoaineisto.

1880-luku on Suomen historiassa perusteellisesti tutkittu ajanjakso. Varsinkin järjestäytymisen ja naisliikkeen historia on hyvin kartoitettu. Tutkimuskirjallisuudesta ei ollut pulaa, vaan ongelmana oli lähinnä raja; paljon piti jättää pois. Elisabet Järnefeltistä taas hänen kuuluisuudestaan huolimatta on kirjoitettu yllättävän vähän. Hänestä ei ollut kirjoitettu ainoatakaan monografiaa ennen Hämäläinen-Forslundin Elisabetin romaania. Tutkimusaiheittani sivuavat läheisesti Tapio Kopposen kotimaisen kirjallisuuden alaan kuuluva tutkimus Elisabet Järnefeltin ylioppilassalongista (1975) ja Virva Ohtosen pro gradu -tutkielma naisasiansista Kuopiossa 1880-luvulla (1984). Oman tutkielmani tutkimusongelma ja näkökulma on erilainen kuin näiden tutkimusten, mutta ne tarjoavat hyvän yleiskuvan Elisabet Järnefeltin ja kuopiolaisten naisasiansien toiminnasta. Tärkeä tietolähde on lisäksi Ilkka Nummelan kirjoittama Kuopion historian kolmas osa.

2. ELISABET JÄRNEFELT JA UUSI AIKA

2.1. Elisabet ja Alexander

Jelizaveta⁷ Konstantinovna Clodt von Jürgensburg syntyi vuonna 1839 Pietarissa balttilais-saksalaiseen aatelistperheeseen. Hänen isänsä, vapaaherra, kenraalimajuri Konstantin Karlovitsh Clodt von Jürgensburg toimi tykistöakatemian valmistavan opiston ylikomandantina. Hänen äitinsä, Catharina Vigne, oli Ranskasta muuttaneen emigrantin tytär. Baltiansaksalaisista sukujuurista huolimatta Clodtit olivat 1800-luvulla omaksuneet venäläisen identiteetin ja venäjän kotikielekseen, vaikka he säilyttivätkin saksankielentaitonsa. Venäläisistä Clodtit erotti vain se, että he olivat luterilaisia.⁸

Elisabet oli viides vanhempiansa 11 lapsesta. Hän aloitti opiskelunsa sisäoppilaitoksessa, mutta perheen varallisuuden lisääntyä perheeseen hankittiin kotiopettaja opettamaan kieliä, kirjallisuutta, musiikkia, tanssia ja taidetta. Clodtit olivat taiteellisesti lahjakkaita. Konstantin Karlovitsh oli etevä puupiirrosten tekijä. Elisabetin veli Mihail Konstantinovitsh oli taidemaalari ja Pietarin taideakatemian professori, setä Pjotr Karlovitsh Clodt taas kuuluisa kuvanveistäjä.⁹

Hämäläinen-Forslund tulkitsee maaomaisuutensa menettäneiden Clodtien taiteellisen toiminnan eräänlaisena pyrkimyksenä kunnian palauttamiseen ja yhteiskunnalliseen etenemiseen. Muuten hierarkkisessa yhteiskunnassa taide tarjosi mahdollisuuden menestyä varallisuudesta riippumatta. Elisabetin setä, kuvanveistäjä Pjotr Karlovitsh, keisari Nikolai I:n ystävä, nostikin köyhyyteen sotilassuvun kukoistavaksi taiteilijasuvuksi yhteiskunnan huipulle.¹⁰

Elisabet Clodt von Jürgensburg meni vuonna 1857, 18-vuotiaana, naimisiin suomalaisen upseerin Alexander Järnefeltin kanssa. Järnefeltit muuttivat Suomeen 1863.¹¹ He asuivat aluksi Viipurissa. Vuonna 1870 Alexander Järnefeltistä tuli venäläisen topografikunnan Suomen osaston päällikkö ja perhe muutti Helsinkiin. Perheeseen syntyi yhdeksän lasta: Caspar eli Kasper (1859-1941), Arvid (1861 -1932), Erik eli Eero (1863-1937), Ellida (1865-1885), Ellen eli Elli

⁷ Elisabet Järnefeltin etunimen kirjoitusasu vaihtelee. Itse käytän Arvid Järnefeltin äidistään Vanhempieni romaanissa käyttämää muotoa Elisabet.

⁸ Hämäläinen-Forslund 1999, s. 64.

⁹ Elisabet Järnefeltin kirjeitä (EJK), s. 7-8.

¹⁰ Hämäläinen-Forslund 1999, s. 56, 111.

¹¹ Elisabetin sisar Jekaterina Konstantinovna (1842-1882) on ilmeisesti muuttanut Suomeen jo ennen isartaan. Jekaterina Konstantinovnan aviomies Login Aleksandrovitsh Bolshov oli Alexander Järnefeltin tavoin sotilastopografi, geodeetti ja astronomi. Hän myös työskenteli Suomessa yhdessä lankonsa kanssa. Bolshovien esikoinen syntyi Turussa vuonna 1862. Jekaterinasta ei kuitenkaan tältä ajalta ole lainkaan mainintoja Vanhempieni romaanissa. Myöhemmin Bolshovien ja Järnefeltien tiet erosivat, kun Login Aleksandrovitsh teki kartoitustöitä Venäjän Aasian puoleisissa osissa. Hämäläinen-Forslund 1999, s. 145.

(1867-1901), Armas (1869-1958), Aina eli Aino (1871-1969), Hilja (1873-1879) ja Sigrid (1875-1876). Fennomaanisen Alexander Järnefeltin vaikutuksesta perheen lapset kasvatettiin täysin suomenkielisiksi. Kasperista tuli kriitikko, kääntäjä ja taidemaalari, Arvidista kirjailija ja lehtimies, Eerosta taidemaalari ja Armaksesta säveltäjä ja kapellimestari. Ainosta tuli kuuluisa Jean Sibeliuksen puolisona.

Elisabetin aviomies, kenraaliluutnantti, senaattori August Alexander Järnefelt, joka kuului 1600-luvulla aateloituun sukuun, syntyi Tohmajärvellä 1833. Hänen isänsä oli Karjalan kihlakunnan kruununvouti Gustaf Adolf Järnefelt ja äitinsä Porvoon piispan Johan Molanderin tytär Aurora Frederika. Alexander Järnefelt oli yhdeksänlapsisen perheen nuorin poika.¹² Alexanderin ollessa viisivuotias hänen isänsä kuoli, ja pian tämän jälkeen Järnefeltit menettivät maaomaisuutensa pakkohuutokaupassa. Aurora Järnefelt muutti nuorimpien lastensa kanssa vuonna 1845 Tohmajärveltä Kuopioon.¹³ Alexander Järnefeltillä oli siis jo vanhastaan siteitä kaupunkiin.

Valmistuttuaan kadettikoulusta Alexander Järnefelt jatkoi opintojaan Pietarin tykistöakatemiassa ja yleisesikunta-akatemiassa. Vuosina 1877-79 Järnefelt johti Venäjän Turkin sodassa valloittamien alueiden kartoitusta. Hänelle myönnettiin kenraalimajurin arvo 1878, kenraaliluutnantiksi hänet ylennettiin 1888. Järnefelt toimi Mikkelin läänin kuvernöörinä 1883-1884, Kuopion läänin kuvernöörinä 1884-1888, Vaasan läänin kuvernöörinä 1888-94. Vuodesta 1894 Järnefelt oli senaatin sota-asiain toimituskunnan päällikkö. Valtiopäivillä hän oli aatelissäädyn edustajana vuosina 1872, 1877-78 ja 1882.¹⁴

Hämäläinen-Forslund näkee myös Alexander Järnefeltin fennomanian ja yhteiskunnallisen etenemisen osittaisena henkilökohtaisen hyvityksen hakemisena, kadonneen maaomaisuuden korvaamisena. Alexanderin veljetkin etenivät säätynsä mukaisiin aseisiin: Gustavista tuli Ilomantsin tuomiokunnan kihlakunnantuomari, Klasista Kontiolahden kirkkoherra ja Konstantinista Viipurin läänin komissiomaanmittari.¹⁵

1880-luvulla Alexander ja Elisabet Järnefeltin välit viilenivät. Puolisoiden etääntyminen ei ilmennyt riitelynä vaan jatkuvana keskinäisenä vaikenemisena, jota kesti Alexander Järnefeltin kuolemaan, vuoteen 1896 saakka. Arvid Järnefelt näki vanhempiensa välien vähittäisen viilenemisen osuvan yhteen 1880-luvun "vanhojen" ja "nuorten" elämänkatsomusten sovittamattoman ristiriidan kanssa.¹⁶ Tässä katsomuksellisessa konfliktissa Alexander edusti "vanhoja", Elisabet "nuoria".

¹² EJK, s. 9.

¹³ Hämäläinen-Forslund 1999, s. 54, 56.

¹⁴ Kansallinen elämäkerrasto III, s. 63-64.

¹⁵ Hämäläinen-Forslund 1999, s. 164.

Maailmankatsomuksellinen murros murtautui esiin kaikilla rintamilla 1880-luvulla. Luonnontieteiden edistys oli 1800-luvun puolivälistä lähtien alkanut murentaa vanhaa idealistista maailmankatsomusta. Herbert Spencer loi darwinismin pohjalta kehitysaatteen filosofian, joka sovelsi kehitysooppia biologian lisäksi myös psykologiaan, sosiologiaan ja etiikkaan. Spencerin mukaan inhimillisessä elämässä vallitsee sama jatkuvan kehityksen laki kuin luonnossakin. Kehitysaatteesta tuli myöhemmin kehitysusko, jonka mukaan ihmiskunnan kehitys johtaa lopulta täydellisimpään onneen. Edistysuskosta tuli vuosisadan lopun johtavia tunnuksia.¹⁷

1880-luvulla suomalaisten maailmankatsomuksen perusteiden täydellinen hajaantuminen kirkon arvovallan murentuessa johti ennennäkemättömän voimakkaaseen henkiseen liikehdintään. Katsomuserot puhkesivat julkiseksi vakaumusten kamppailuksi, sosiaaliset kysymykset ajankohdastuivat, ja uudet aatteet pyrittiin levittämään yhteiskunnan kaikkiin kerroksiin.¹⁸ Positivistinen humanismi kohdisti huomionsa sosiaalisiin kysymyksiin, kuten köyhyyteen, naisen asemaan, sukupuolimoraaliin ja raittiuteen.¹⁹ Aatteet ja keskustelu levisivät laajempiin kansalaispiireihin kansanliikkeiden kautta: niin nais-, nuorisoseura-, työväen- kuin raittiusliikekin saivat alkunsa 1880-luvulla.²⁰ "Uusi aika" oli 1800-luvun lopun ihmisille konkreettista todellisuutta. Esimerkiksi Suomen Naisyhdistys ilmoitti ensimmäisessä vuosikertomuksessaan, ettei uuden ajan ja aatteiden lumivyörymäistä voittokulkua enää voinut pysäyttää.²¹

Sivistyneistö alkoi Suomessa vieraantua kirkosta 1870-luvulla.²² Myös Venäjän 1800-luvun älymystö oli uskonnonvastaista, ja baltiansaksalaisesta taustastaan eronneiden Clodtienkin luterilainen usko jäi muodollisuudeksi.²³ Elisabet Järnefeltin elämänkatsomus pohjasi ihmisen omaan totuudentuntoon, sisäiseen ääneen, jota ylempänä mitkään auktoriteetit eivät voineet olla. Jumala oli rakkaus ja rakastaen ihminen eli jumalassa, ja niin ollen uskonnollisia dogmeja ei tarvittu.²⁴

---

¹⁶ Järnefelt 1992, s. 464-465.

¹⁷ Juva 1956, s. 17; Ruutu 1980, s. 109-110.

¹⁸ Ruutu 1980, s. 112.

¹⁹ Klinge 1978, s. 115.

²⁰ Jallinoja 1983, s. 35.

²¹ Sny:n vuosikertomus 1884, Hka.

²² Juva 1956, s. 64.

²³ Hämäläinen-Forslund 1999, s. 68.

²⁴ Järnefelt 1992, s. 405. Tässä Elisabet Järnefelt erosi ajan muista säätyläisnaisista, joille uskonto merkitsi tukea ja turvaa. Uskonto ohjasi naisten elämänratkaisuja ja oli monelle elämän tärkein kiinneke. Uskontokritiikin voimistuttua kriittistä keskustelua harrastivat säätyläismiehet, eivät naiset. Uskonnosta tuli sukupuolia erottava tekijä. Ollila 1998, s. 64.

2.2. Yhdistävät ja erottavat kategoriat

2.2.1. Luokka

1800-luvun lopulle ajoittuvat suuret muutokset yhteiskuntaluokkien suhteissa olivat maalaisproletariaatin kasvu ja sekä kaupunkityöväestön että kaupunkilaisen keskiluokan synty.²⁵ 1800-luvun lopun murroksen aikana ihmisiä repeytyi irti aiemmista yhteiskunnallisista siteistä, liikkui kauas syntysijoiltaan ja asettui vastakkain toisella tavalla kuin ennen. Murrosaika vaikutti myös hallitseviin ryhmiin säätyläistön vähittäisenä hajoamisena ja uuden porvarisluokan nousuna.²⁶

1800-luvun toiselle puoliskolle tultaessa säätyläistö oli suhteellisen yhtenäinen ryhmä, jonka selkärankana oli ylempi virkamiehistö. Säätyläisillä oli oma yhtenäinen kulttuuri, jonka tunnusmerkkejä olivat yhteinen elämäntyyli, sivistys ja kieli - ruotsi - sekä rajoitukset kanssakäymisessä ryhmän ulkopuolelle. Sen sijaan säätyjä aikaisemmin erottaneilla etuoikeuksilla oli enää vähän merkitystä.²⁷

Säätyläistöön kuului oikeus-, keskus- ja paikallishallinnon virkamiehiä, upseereita, papistoa, yliopiston opettajia, tilanomistajia, tehtailijoita, ruukkien omistajia, isännöitsijöitä ja toimistohenkilökuntaa, apteekkareita, konttoristeja, kirjureita, lääkäreitä, arkkitehteja, asianajajia ja taiteilijoita sekä kotiopettajia perheineen.²⁸ Vuonna 1870 säätyläisten osuus koko väestöstä oli 1,5 prosenttia. Vuosisadan loppupuolen murros hajotti tämän vanhan yhtenäisen, sulkeutuneen säätyläistön.²⁹ Yhteiskunnan yläkerros muuttui vähitellen säätyläistöstä sivistyneistöksi, oppisivistykseen ja aineelliseen vaurauteen nojaavaksi yhteiskunnalliseksi ryhmäksi.³⁰ Tässä tilanteessa yksilön sosiaalinen asema yhteiskunnassa määräytyi pääasiassa koulutuksen, sivistyksen, ulkoisten käytöstapojen ja varakkuuden mukaan.³¹

Gradussani erottelen käsitteet yhteiskuntaluokka ja sosiaalinen kerrostuma Risto Alapuron käytämällä tavalla. Yhteiskuntaluokalla Alapuro tarkoittaa tuotantovälineiden omistukseen perustuvaa väestön yhteiskunnallista jakautumista. Sosiaaliset kerrostumat taas kuvaavat eroja sosiaalisessa asemassa ja arvonannossa. Kerrostumien tunnusmerkkejä ovat esimerkiksi vaurauden, sivistyksen ja elämäntyylin erot. Sosiaalinen kerrostumajako kytkeytyy luokkajakoon mutta on periaatteessa toisentyypinen.³² Kun gradussani puhun luokkajaosta, tarkoitan sillä lähinnä si-

²⁵ Haapala 1989, s. 118.

²⁶ Alapuro 1985, s. 40, 66.

²⁷ Alapuro 1985, s. 67.

²⁸ Wirilander 1974, s. 122.

²⁹ Alapuro 1985, s. 68.

³⁰ Wirilander 1974, s. 141.

³¹ Wirilander 1974, s. 396.

³² Alapuro 1985, s. 39-40.

vistyneistön ja ruumiillista työtä tekevien välistä jakoa; sivistyneistön ja keskiluokan välisiä ja sisäisiä eroja kuvaamaan käytän sosiaalisen kerrostuman käsitettä. Säätyläistöä ja sivistyneistöä käytetään tässä tutkimuksessa synonyymina, sillä kuten Kai Häggman on todennut, sosiaalishistoriallisen tarkastelun tasolla niin aatelineen virkamies kuin aateliton suurkauppias olivat osa muotoutuvaa sivistyneistöä.³³

Yksi 1800-luvun tärkeimmistä yhteiskunnallisista ilmiöistä oli uuden keskiluokan nousu. Keskiluokalla tarkoitan tutkielmassani Alapuron tapaan ryhmää, joka ei ole luokka vaan sosiaalinen kerrostuma. Keskiluokkaan kuului pääasiassa pienyrittäjiä ja toimihenkilöitä, jotka eivät olleet johtavassa asemassa mutta eivät myöskään ruumiillisessa työssä. Uuden keskiluokan leimaantava piirre oli pyrkimys sosiaaliseen nousuun koulutuksen avulla.³⁴ Keskiluokka muodosti tavallaan sillan sääty-yhteiskunnasta uusiin yhteiskuntarakenteisiin.³⁵ Murroksen alkuvaiheissa keskiluokkaisia ryhmiä oli vähän, niiden määrä kasvoi 1900-luvulle tultaessa.³⁶

Alexander Järnefeltin noustessa yhä korkeammalle yhteiskunnallisessa hierarkiassa Elisabet Järnefelt ja hänen lapsensa reagoivat sääty-yhteiskunnan murrokseen ottamalla etäisyyttä omaan säätyynsä. Tolstolaisen herätyksen kokenut Arvid Järnefelt lopetti lakimiehen uransa ja ryhtyi suutariksi. Eero Järnefelt meni puusepän oppiin Firenzessä 1896 ja suoritti mestarinäytteen aikoen ilmeisesti luopua maalaamisesta.³⁷ Sekä Arvid että Kasper Järnefelt avioituivat epäsäätyisesti. Arvidin puoliso Emmy Parviainen oli jyvaskyläläisen sekatavarakauppiaan tytär, Kasperin puolison Emma Ahosen eno taas oli Kuopion lääninhallituksen vahtimestari. Kasperin vanhimasta pojasta tuli viilari, nuoremmasta kauppamatkustaja ja hänen tyttärensä meni naimisiin puusepän kanssa.³⁸

Elisabet Järnefeltin "kansanomaisuutta" on usein selitetty sukuperinnöllä ja lapsuudenkodin vapaamielisyydellä. Nikolai I:n valtakauden viimeisinä vuosina venäläinen älymystö pyrki olemaan yhteiskunnallinen oppositiovoima. Elisabetin isä ja sedät olivat länsimielisiä liberaaleja, jotka luottivat enemmän järkeen ja yksilöön kuin uskoon ja yhteisöön. 1840-luvulla venäläinen oppositio koostui vielä aatelisista, mutta 1860-luvulla esiinnoussut ja yhä radikaalistunut kapitalissukupolvi oli *raznotshintsejä*, epäsäätyisiä. Ylempi aatelisto oli vetäytynyt opposition johdosta, ja nekin, jotka pysyivät mukana, kielsivät Elisabetin veljien tapaan aateluutensa ja sen ul-

³³ Häggman 1994, s. 25.

³⁴ Alapuro 1985, s. 70, 72.

³⁵ Wirilander 1974, s. 385.

³⁶ Alapuro 1985, s. 73.

³⁷ Kopponen 1974, s. 41-42.

³⁸ Hämäläinen-Forslund 1999, s. 57. Kaikki seuraavan sukupolven Järnefeltit eivät kuitenkaan pudonneet säädystä: esimerkiksi Arvidin pojasta Eerosta tuli diplomaatti ja tyttärestä Liisasta oikeusneuvoksetar.

koiset merkit.³⁹

Elisabetin ja hänen poikiensa pyrkimys syntyperänsä häivyttämiseen voidaan nähdä aateliston reaktiona merkityksensä vähenemiseen ja keskiluokan etenemiseen. Todennäköisemmin asia on kuitenkin ollut päinvastoin: aatelisen kuvernöörin ja senaattorin perheessä oli päästy niin ylös yhteiskunnallisessa hierarkiassa, että pyrkyryys voitiin hylätä ja keskittyä tarvehierarkian korkeimpaan tasoon, itsensä toteuttamiseen. Juha Siltala tulkitseekin Arvid Järnefeltin käytöksen psyykkiseksi koossapysymispyrkimykseksi ja merkityksen hauksi, ei aristokraatin kamppailuksi statuksesta porvarillistuvassa maassa.⁴⁰ Koska sekä Elisabet Järnefelt että hänen lapsensa olivat aatelistasta sivistyneistöä, heidän ei välttämättä tarvinnut omaksua asemastaan epävarman ja puutoamispelkoisen keskiluokan suorituskeskeistä puritanismia ja kunnianhimoa, joka oli keskiluokan ainoa keino siirtää statuksensa jälkikasvulleen.⁴¹

Järnefeltien epäsäätyinen avioituminen ei ollut täysin ennenkuulumatonta. Eräät fennomaani-avioliitot poikkesivat säätyläiskäytännöstä. Esimerkiksi Agathon Meurman nai itseänsä sosiaalisesti alemmaa, ja Elisabeth Steniuksen isä, vapaaherra ja senaattori J.U.S. Gripenberg avioitui palkollisen kanssa.⁴² Myös Yrjö Koskisen avioliitto oli epäsäätyinen: Koskisen puolison Sofia Fribergin isä oli talonpoikaistaustainen rovasti.⁴³ Fennomania sosiaalisena ja ideologisenä uudistusliikkeenä tarjosi välittävän alueen, jolla sosiaalinen epäsäätyisyys sovittui nousevan keskiluokan liittoutuessa fennomaanisen sivistyneistön kanssa.⁴⁴

2.2.2. Kansallisuus

Fennomaniassa luokkasuhteet ja kansallisuus kietoutuivat yhteen. Fennomania näki yhteisen kielen kansallisuuden ja kansakunnan olemassaolon ehtona. Snellmanin mukaan kansakuntien tehtävä oli kartuttaa ihmiskunnan sivistyspääomaa omaleimaisella panoksellaan. Jos kansakunta ei kyennyt tähän, sillä ei ollut inhimillisen kehityksen kannalta mitään merkitystä. Kansakunnan olemassaolo riippui siis sivistystehtävän suorittamisesta, suomenkielisen kansallisen kulttuurin luomisesta ja kansan sivistämisestä. Fennomanian toinen perusaspekti oli yhteiskunnallinen. Kansansivistystyön edellytyksenä oli alempien luokkien aineellisten edellytysten vahvistaminen. Näin elinkeinoelämän ja teollisuuden kehittäminen oli myös kulttuurin kehittämistä. Snellmanin mielestä sivistyneistön oli lähennyttävä kansaa.⁴⁵

³⁹ Hämäläinen-Forslund 1999, s. 177-178.

⁴⁰ Siltala 1999, s. 333.

⁴¹ Siltala 1999, s. 437.

⁴² Sulkunen 1995, s. 57.

⁴³ Siltala 1999, s. 67.

⁴⁴ Sulkunen 1995, s. 45.

⁴⁵ Ruutu 1980, s. 88-89.

Fennomaanien harrastama kansanvalistustyö ei sitoutunut perinteiseen säätyajatteluun, mutta ei edustanut yksiselitteisesti myöskään tasa-arvoajattelua. Uusi tapa määritellä sosiaaliset suhteet perusteli yhteiskunnallista hierarkiaa säädyn ja syntyperän sijasta sivistyksellä. Ilkka Liikasen tulkinnan mukaan fennomaaninen kansanvalistustyö oli käyttökelpoinen sivistyneistön ja rahvaan keskinäisen kanssakäymisen muoto, koska sen avulla sivistyneistön uusi tapa perustella yhteiskunnallista hierarkiaa voitiin sovittaa yhteen alempien kansankerrosten sosiaalisen nousun ja poliittisen osallistumisen haaveiden kanssa.⁴⁶

Yläluokan asema Suomessa perustui lujittuvaan valtioon, ei maanomistukseen. Yläluokalla oli siis vahvat syyt hyväksyä ja/tai omaksua väestön valtaosan kieli ja kulttuuri ja tehdä laajoista joukoista lojaaleja rakennettavaa valtiota kohtaan. Fennomania oli valtion kansalaisuskonnon ja kansallisen vapautusliikkeen sekoitus. Fennomaanit pyrkivät sekä vahvistamaan valtiota, josta eliitin asema riippui, että samastumaan kansaan Suomen erillisroolin lujittamiseksi. Vaatimalla suomen kielen aseman parantamista fennomaanit vaikuttivat siihen, että ylempiin sosiaalisiin kerrostumiin tuli koulutuksen kautta uusia ryhmiä 1800-luvun lopulla. Siitä huolimatta fennomaaninen liike sai voimistuvasti konservatiivisia piirteitä. Kulttuurisiin vaatimuksiin ei liittynyt yhteiskunnallisia muutosvaatimuksia.⁴⁷ Fennomaanien johtomiehet käsittivät fennomanian kansanläheisyyden työskentelynä Suomen kansan puolesta ja hyväksi. Tämä ei heille merkinnyt yhteiskunnallista tasaveroisuutta, vaan sosiaalinen välimatka sivistyneistön ja kansan välissä säilytettiin.⁴⁸

Juha Siltalan mielestä miltei kaikkien tutkimusten taustaoletus vastoin omia etujaan sivistyneistön pönkittäjäksi houkutellusta kansasta ansaitsee kriittistä tarkastelua. Siltalan mukaan ajattelukyvyyn syntyä voi tarkastella ryhmäprosessina, jossa ymmärtävä vastaanottaja tekee mahdolliseksi omien olotilojen symbolisen käsittelyn ottamalla niitä projektioina vastaan. Kansallinen sivistyneistö sai luovat voimavaransa käyttöön konstruoimalla suomalaisesta kansasta äidillisen vastaanottajan uhrilleen. Kansanihmiset taas tarvitsivat valistushenkistä sivistyneistöä ajattelunsa virittäjäksi ainakin aluksi.⁴⁹

Liberaalien ja fennomaanien välisessä vastakkainasettelussa oli taloudellinen pohja. Liberaaleja oli valtaosa uudesta teollisesta ja kaupallisesta porvaristosta ja ruotsinkielisen kulttuurin omaksuneet valtion byrokraatit. Fennomaaneja olivat vaurastuva suomenkielinen talonpoikaisto ja asemaltaan jatkuvasti heikkenevä papisto. Kielijaosta huolimatta Suomeen alkoi kuitenkin syntyä nationalistinen porvarillinen yleiskulttuuri, joka sai yhteisen vastustajan työväenliikkeen

⁴⁶ Liikanen 1995, s. 239.

⁴⁷ Alapuro ja Stenius 1987, s. 13-14.

⁴⁸ Ruutu 1980, s. 100.

⁴⁹ Siltala 1999, s. 506-507

voimistuessa.⁵⁰

Vuosisadan loppuun mennessä fennomaaneilla oli ote kaikista yhteiskunnallisen toiminnan aloista. Vaikka säätykierto toi uutta ainesta yhteiskunnan yläkerrostumaan, vanha aateli-, porvaris- ja pappissuvuista koostuva yläkerros pysyi yhteiskuntaelämän johdossa vielä itsenäistymisen jälkeenkin.⁵¹

Fennomaaniliike alkoi jakautua sisäisesti 1880-luvun alussa. Jakautumisessa oli lähinnä kyse kulttuurielämän perussuuntaa koskevien maailmankatsomuksellisten näkemysten vastakohdista, jossa vastakkain olivat konservatismi ja radikaali vapaamielisyys. Nuorimpaan akateemiseen fennomaanipolveen kuulunut ryhmä sai 1880-luvun puolivälissä edustajia valtiopäiville ja alkoi levittää "Nuoren Suomen" katsomuksia oman lehdistön välityksellä. 1880-luvun lopussa Nuoren Suomen ydinryhmään kuuluivat Eero Erkko, Juhani Aho ja Arvid Järnefelt, jotka ajoivat uudistuksia lehtimiehinä ja kirjailijoina, eivät poliitikkoina. Vähitellen nuorsuomalaiset alkoivat lähestyä ruotsinkielisiä liberaaleja kulttuurivapaamielisyysessään. Jako vanha- ja nuorsuomalaisiin oli myös konkreettisesti sukupolvien välinen.⁵²

2.2.3. Sukupuoli

1800-luvun loppupuoliskon yhteiskunnalliset muutokset koskivat myös naisia, jotka alkoivat hahmottaa murrosta aatteellisesti. Yksi muutosta olennaisesti luonnehtiva piirre oli naisten lisääntyneen naimattomuuden ja ansiotyön yhdistelmä.⁵³ 1860-luvulla valtion virastot alkoivat aueta naisille. Posti, lennätinlaitos, rautatiet ja valtionhallinnon virastot palkkasivat naisia alimpiin virkoihin. Naiset alkoivat hakeutua myös sairaanhoito- ja opetustehtäviin. Opetustyö nähtiin jatkona naisten kotona tekemälle kasvatustyölle ja äitiyskutsumuksen toteuttamisena naimattomille naisille. Jyväskylän vuonna 1869 perustetun seminaarin johtaja Uno Cygnaeus piti naisia erityisen sopivina kansakoulunopettajiksi. Vuonna 1891 kansakoulunopettajista yli puolet olikin naisia.⁵⁴ Opetus- ja hoiva-ammattit olivat niin lähellä "naisen kutsumusta", etteivät naimattomat naiset opettajiksi tai sairaanhoitajiksi ryhtyessään oikeastaan astuneet julkisen ja yksityisen välisen kriittisen rajan yli.⁵⁵

Suurin osa naisopettajista oli säätyläisperheistä, kun taas miespuolisista seminaarilaisista suurin osa oli alemmista kansanluokista, lähinnä talonpoikaistosta. Miehillä kansakoulunopettajan ammatti merkitsi sosiaalista nousua, säätyläistytöille ei niinkään. Säätyläisperheiden pojista koulu-

⁵⁰ Alapuro 1985, s. 69-70.

⁵¹ Alapuro ja Stenius 1987, s. 17.

⁵² Ruutu 1980, s. 101-102.

⁵³ Jallinoja 1984, s. 138, 140.

⁵⁴ Ollila 1998, s. 43.

tettiin lääkäreitä, insinöörejä, juristeja ja tiedemiehiä. Tyttäristä tuli sairaanhoitajia, opettajia, postineitejä ja kanslistejä. Naisammattien status oli siis selvästi alhaisempi.⁵⁶ Vanhojen sääty sukujen naisten rekrytoiminen alempiin virkoihin oli myös yksi keino rajoittaa alimpien luokkien pääsyä virkakoneistoon.⁵⁷

Naisten työmahdollisuuksien lisääntyttyäkin 1800-luvun lopussa oli vielä itsestäänselvyys, ettei naimisissa oleva säätyläisnainen käynyt työssä.⁵⁸ Naimattomille naisille työ oli usein kuitenkin välttämättömyys, sillä yhä harvempi naimaton nainen saattoi 1800-luvun jälkipuoliskolla jäädä lapsuudenkotiinsa perheen elätettäväksi. Naisten asemaa itsenäistävät lait koskivatkin ensiksi naimattomia naisia.⁵⁹ Vuonna 1864 tuli voimaan asetus, jonka mukaan naimattomasta naisesta tuli juridinen henkilö täytettyään 25 vuotta.⁶⁰ Vuonna 1878 naisille myönnettiin yhtäläinen perintöoikeus ja oikeus elinkeinon harjoitukseen.⁶¹ Naisten lisääntynyt työssäkäynti koski vain säätyläisnaisia, sillä alempien luokkien naiset niin maalla kuin kaupungissakin olivat aina tehneet työtä. Suurin osa kaupunkien ammatissa toimivista naisista olikin palvelijoita.⁶²

Ensimmäinen erivapaus naisille yliopisto-opintoihin myönnettiin 1870. Vuodesta 1885 erivapauksia alettiin myöntää yllä yleisemmin. Yhtäläisen oikeuden yliopisto-opintoihin naiset saivat 1901.⁶³ 1880-luvulla alkoi taistelu tyttöjen ja poikien yhteiskoulutuksesta. Yksi innokkaimpia yhteiskouluaatteen puoltajia oli Minna Canth, ja Kuopio oli taistelussa keskipisteenä. Ensimmäinen suomenkielinen yliopistoon johtava yksityinen yhteiskoulu perustettiin Helsinkiin 1886.⁶⁴ Käytännössä vain säätyläisnaisilla oli mahdollisuus hyödyntää uusia oikeuksia. Naisliike oli myös luokkarajojen mukaan jakaantunut: esimerkiksi 1900-luvun alussa säätyläispohjaisten feministiorganisaatioiden tavoitteeksi tuli kunnallinen ja valtiollinen äänioikeus samoilla ehdoilla kuin miehillekin, toisin sanoen tulojen perusteella rajattuna.⁶⁵

Myös naisihanne ja käsitys naiseudesta muuttui 1800-luvun jälkipuoliskolla. Teollistuminen siirsi tuotantoa pois kotitalouden piiristä, ja samalla hyvinvoinnin kasvaessa osa naisista saattoi jäädä pois palkkatyöstä. Vähitellen "koti" ja "työ" alkoivat merkitä vastakkaisiin sukupuoliin asosioituvia vastakkaisia maailmoja ja kodista tuli turvapaikka miehisenjulkisen elämän rasituk-

---

⁵⁵ Häggman 1994, s. 198.

⁵⁶ Ollila 1998, s. 44.

⁵⁷ Pohls 1994, s. 232.

⁵⁸ Ollila 1998, s. 58.

⁵⁹ Jallinoja 1985, s. 245.

⁶⁰ Pohls 1994, s. 69.

⁶¹ Tuulio 1975, s. 330.

⁶² Jallinoja 1985, s. 245.

⁶³ Jallinoja 1985, s. 247.

⁶⁴ Saarinen 1985, s. 51, 53.

⁶⁵ Saarinen 1985, s. 67.

sista.⁶⁶ Jako tunteelliseen, uhrautuvaan ja hoivaavaan naiseen ja toimivaan, järkevään mieheen vahvistui. Sukupuolten erilaisen luonnon katsottiin täydentävän toisiaan.⁶⁷

Kansallisuusliikkeen piirissä kodille ja perheelle annettiin emotionaalinen, sosiaalinen ja siveellis-moraalinen tehtävä kansallisen ideaalin lujittajana. Ydinperheen pyhittäminen kuului fenno-maanisten kansanvalistajien ja kansakoulunopettajien toimenkuvaan.⁶⁸ Uuden naisidentiteetin avainkäsite oli äidillisuus sosiaalisena ja eettisenä, "luonnollisena" ominaisuutena. Aktiivinen äitiysinstituutio oli naisellisuuden yhteiskunnallinen linnake. Naisen vapautumisen tunnuksena oli naisten vaikutuspiirin rajaaminen kotiin ja feminiiniseen elämänpiiriin. Koti alkoi rajautua ydinperheen yksityiseksi turvapaikaksi, joka oli samalla naisen valtakuntaa. Koti- ja äidillisyysideologia irrotti naisen olemuksellisesti miehen vastakohtaksi ja satoi naiskansalaisuuden kasvun vain yksityiseen elämänpiiriin.⁶⁹

Irma Sulkusen tulkinnan mukaan 1900-luvun alkuun mennessä naiset veivät päätökseen feminiinisen toimintakentän rajaamisen porvarillisessa yhteiskuntakoneistossa. Keskiluokan naiset asettuivat luokkansa miesten rinnalle tukemaan molemmat tahollaan porvarillisen järjestelmän vakiinnuttamista. Naiset tekivät sen privatisoimalla kodin ja yhteiskunnallisen äidillisyyden feminiiniseksi elämänpiiriksi, sitomalla yhteiskunnallisen moraalin perustan ydinperheeseen ja asettamalla siveelliset naiset - eli itsensä - uuden yhteiskunnan moraalinvartijoiksi. Näin naiset vapauttivat miehet kapitalistisen tuotantotavan juurruttamiseen ja porvarillisen yhteiskuntamuodon julkiseen pystyttämiseen.⁷⁰ Naisaisanaiset alistivat naisen aseman "kansakunnan edulle", jonka katsottiin merkitsevän samaa kuin keskiluokan etu. Naisiasiatoimintaan sen varhaisvaiheessa osallistuneet naiset kuuluivat usein uuteen laajenevaan sivistyneistöön, joka edusti vakiintuvan porvarillisen järjestelmän nousevia voimia ja jonka tehtävänä oli juurruttaa uusi ideologia kansanjoukkoihin.⁷¹

Julkisen ja yksityisen rajalinja ei uudessa yhteiskuntamuodossa jäännökseltä palautunutkaan sukupuolijakoon, vaan myötäili myös samanaikaisesti muotoutuvia luokkasuhteita. Feminiinisen ja maskuliinisen toimintakentän erillisyys rakenteistui uuden yhteiskunta- ja valtiokoneiston kantavaksi periaatteeksi. Demokraattisena kaksoiskansalaisuutena tämä jako vakiintui vähitellen kaikkien väestöryhmien ihmis- ja maailmankuvalliseksi perustaksi.⁷² Sukupuolesta tuli modernin kansalaisyhteiskunnan yhdistävä ja erottava kategoria luokan ja kansallisuuden rinnalle. Si-

⁶⁶ Anderson ja Zinsser 1990, s. 143-144.

⁶⁷ Siltala 1999, s. 554.

⁶⁸ Sulkunen 1995, s.69.

⁶⁹ Sulkunen 1987, s. 162, 164.

⁷⁰ Sulkunen 1987, s. 172.

⁷¹ Sulkunen 1991, s. 34.

⁷² Sulkunen 1991, s. 69.

ten sukupuolimoraali valtasi kansalaiskasvatusprojektin.⁷³

---

⁷³ Siltala 1999, s. 557.

3. ELISABET JÄRNEFELTIN PÄÄKAUPUNKILAISET VERKOSTOT

3.1. Fennomaanipiirien seuralämää

Avioliittonsa kahtena ensimmäisenä vuosikymmenenä Elisabet Järnefeltin sosiaalinen verkosto määrittyi hänen miehensä mukaan. Alexander Järnefeltin tuttavapiiriin kuului fennomanianjohdottomiehiä, kuten Agathon Meurman, Yrjö Koskinen ja hänen veljensä Jaakko Forsman, Tilastollisen toimistonjohtaja K. F. Ignatius ja Uuden Suomettaren päätoimittaja Viktor Löfgren. Elisabet Järnefelt emännöi vuorollaan totikutsuja, joita pidettiin kerran viikossa vuorotellen kunkin fennomaanijohtajan kotona. Näissä tilaisuuksissa emäntä oli ainoa nainen. Tuttavapiirin tärkein määrittävä tekijä oli fennomania.⁷⁴

Helsingissä Elisabet Järnefeltin tuttavapiiriin kuului Alexander Järnefeltin fennomaaniystävien puolisoja, kuten rouva Anne Meurman, kirjailija ja kirjallisuudentutkija Julius Krohnin puoliso Emma Sofia Krohn, yliopiston saksankielen lehtorin Godenhjelmin puoliso, rouva Elisabeth Löfgren, rouva Amanda Ignatius, neiti Naemi Ingman ja rouva Elise Heintzie. Suomenmieliset rouvat harjoittelivat suomen kieltä jokaperjantaisissa keskustelutilaisuuksissa.⁷⁵ Tässä Järnefeltit eivät eronneet ajan muusta sivistyneistöstä: vaikka seurustelu oli voimakkaasti sukupuolen mukaan eriytynyttä, naisten tuttavapiiri muotoutui osin aviomiesten ystävyys-suhteiden perusteella.⁷⁶

Fennomanian nousuaikana 1860- ja 70-luvuilla eri puolille maata perustettiin suomenkielisyyttä tukemaan erilaisia keskustelu-, luku- ja muita seuroja. Kielitaistelu johti sivistyneistön sisäisten suhteiden ohentumiseen ja kahtiajakoon. Monella seuralla oli ruotsinkielinen rinnakkaisseura, esimerkiksi Suomalaisen seuran rinnalle perustettiin Svenska klubben.⁷⁷ Arvid Järnefeltin mukaan ystävyys-suhteet määräytyivät ainoastaan kielikysymysten perusteella: fennomania oli kulttuuri- ja sivistystasojen vahvempi voima, se liitti yhteen mitä erilaisimpia ihmisiä.⁷⁸

Toisaalta Helsingin sosiaalinen yhteisö oli moniportaisempaa ja kanssakäymiseltään varioidumpaa kuin muiden Suomen kaupunkien, sillä aristokraattista yläluokkaa ja akateemista sivistyneistöä asui Helsingissä paljon enemmän kuin muualla.⁷⁹ 1880-luvulle tultaessa Helsingin sääty-

⁷⁴ Järnefelt 1992, s. 382-387.

⁷⁵ Järnefelt 1992, s. 349, 368.

⁷⁶ Jallinoja 1983, s. 75.

⁷⁷ Ruutu 1980, s. 94-95.

⁷⁸ Järnefelt 1992, s. 382.

⁷⁹ Tommila ja Hirn 1980, s. 474.

läisten väliset tiiviit raja-aidat alkoivat murtua ja aatelliset virkamiehet availla oviaan alemmillekin virkamiehille, yliopistonopettajille ja vähitellen myös varakkaille kauppiaille. Yhteiskuntaa jakava rajalinja kulki entistä selvemmin sivistyneistön ja ruumiillista työtä tekevien välillä.⁸⁰

Fennomaaneille oli tärkeää saada vakuuttava asema yhteiskunnan yläkerrostuman nuorison keskuudessa. Suomalaisuusliikkeen oli esittäydyttävä kulttuurisesti uskottavana ja esiteltävä joukossaan tieteilijöitä, taiteilijoita ja seuraelämässä käytöstävät osaavaa sivistynyttä väkeä, vailla nousukasleimaa. Suomalaiset iltaseurat ja herraklubit palvelivat myös tätä tehtävää. Koska suomalainen puolue kamppaili pääkaupungin sosiaalisen yläkerrostuman keskuudessa, jossa arvovalta yllä kytkeytyi sääty-yhteiskunnan virallisiin arvojärjestyksiin, suomalaisen puolueen edustavuuden kannalta ei ollut yhdentekevää, että sen kannattajiin kuului senaattoreja, kuvernöörejä ja aatelistoa. Alexander Järnefeltin lähettäminen kuvernööriksi Kuopioon luettiin selväksi osoitukseksi huomioonotettavuuden kasvusta.⁸¹

Totikutsujen ja "rouvaseurojen" lisäksi Suomalaisen teatterin näytännöt olivat tärkeitä sosiaalisia tilaisuuksia fennomaaneille. Järnefelteillä oli teatterissa oma aitio, samoin kuin muillakin tärkeillä suomenmielisillä: Almbergeillä, Gripenbergeillä, Koskisilla, Forsmanilla ja Löfgreneillä.⁸² Järnefeltit kutsuivat myös illan viettoihinsa Suomalaisen teatterin näyttelijöitä⁸³ joista Ida Aalberg kuului Elisabetin lähiystäviin.

Elisabet Järnefeltin seurapiiriä rajoitti se, ettei hän osannut ruotsia. Säätyläisrouvat taas osasivat sangen huonosti suomea tai saksaa, jota Järnefelt käytti seurustelukielenä esimerkiksi rouva Krohnin ja rouva Godenhjelmin kanssa.⁸⁴ Ruotsinkielentaidottomuutensa takia Järnefeltiin suhdatauduttiin toisinaan kuin alaikäiseen, joka ei kykene ottamaan osaa monimutkaisiin keskusteluihin.⁸⁵ Arvid Järnefelt arvelee, että Alexander Järnefelt on saattanut pelätä Elisabetin mieltyvän vapaamieliseen ruotsinkieliseen sivistyneistöön enemmän kuin kulttuurista välinpitämättömiin fennomaaneihin, ja sen takia ehkä tahallaankin vieroittaneen vaimonsa ruotsinkielisistä seurapiireistä.⁸⁶ Clodtit olivat Pietarissa edustaneet länsimaista vapaamielisyyttä, jota Suomessa puolustivat ruotsinkieliset ja liberaalit, eivät fennomaanit.⁸⁷ Arvid Järnefeltin mukaan ruotsinkieliset seurapiirit vieroksuivat fennomaanisia Järnefeltejä.⁸⁸

⁸⁰ Häggman 1994, s. 126.

⁸¹ Ruutu 1980, s. 97, 100.

⁸² Järnefelt 1992, s. 379-380.

⁸³ Järnefelt 1992, s. 375.

⁸⁴ Järnefelt 1992, s. 366, 368.

⁸⁵ Järnefelt 1992, s. 371.

⁸⁶ Järnefelt 1992, s.382.

⁸⁷ Hämäläinen-Forslund 1999, s. 19.

⁸⁸ Järnefelt 1992, s.382.

3.2. Ylioppilassalonki

Alexander Järnefelt johti 1877-1881 Venäjän Turkin sodassa valloittamien alueiden kartoitusta. Elisabet Järnefelt asui sillä aikaa lapsineen Helsingissä. Miehensä poissaolovuosina hän itenäistyi. Vanhimmat pojat Kasper ja Arvid olivat aloittaneet yliopisto-opintonsa, ja Elisabet Järnefelt osallistui innokkaasti poikiensa ja heidän savokarjalaisten osakuntatovereidensa opiskelijaelämään. Järnefeltin johtaman ylioppilassalongin vilkkainta aikaa olivat vuodet 1881 -1882.⁸⁹ Järnefelteillä myös asui ylioppilaita alivuokralaisina, kuten Juhani Aho Pekka-veljensä kanssa.⁹⁰

Opiskelijat kokoontuivat Järnefelteille määräpäivänä, joko keskiviikkoisin tai lauantaisin. Esi-kuvana salongille oli Elisabetin lapsuudenkodin 1850-luvun salonki, taiteilijoiden, nuorten radi-kaalien ja upseerioppilaiden kohtaustapaikka. Kirjallis-taiteelliset ylioppilassalongit kuuluivat myös Suomessa ajan tapoihin ja hyväksytyyn seuralämään. Jo 1870-luvun alussa Elisabetin lä-heinen ystävä Emma Sofia Krohn, jonka aviomies Julius Krohn oli Savo-karjalaisen osakunnan kuraattori, piti salonkia itäsuomalaisille opiskelijoille. Kuopiossa Elisabet Järnefeltin myö-hemmät ystävät Elisabeth Stenius ja Minna Canth johtivat kumpikin omaa kirjallista piiriään. Alexanderin selän takana salonkia ei pidetty, vaikka Elisabet olikin salongin kiistaton johtaja.⁹¹

Järnefeltin salongin pääasiallinen tarkoitus oli ylioppilaiden taideaistin kehittäminen ja kauno-kirjalliset kysymykset.⁹² Kaunokirjallisuuden lukeminen oli 1800-luvulla sosiaalinen tapahtuma säätyläisten keskuudessa. Ääneen lukeminen oli oma ohjelmanumeronsa illanistujaisissa.⁹³ Yli-oppilassalongissa referoitiin ja käännettiin ulkomaista, erityisesti venäläistä kirjallisuutta kielitaidoiltaan usein heikoille ylioppilaille.⁹⁴

Mahdollisuudet virikkeelliseen keskusteluun olivat 1880-luvun alun Helsingissä suhteellisen ra-joittuneet varsinkin maaseudulta tuleville suomenkielisille ylioppilaille. Elisabet Järnefeltin sa-lonki oli Julius Krohnin ja Savo-karjalaisen osakunnan inspektorin Th. Reinin kodin ohella mil-tei ainoa suomenkielinen sivistyskoti, jonne talonpoikaisilla ylioppilailla oli pääsy.⁹⁵ Ylioppilas-salonkia voi pitää Elisabetin yhteiskunnallisten ryhmien välisten raja-aitojen ylittämiseen täh-täävän projektin ensimmäisenä tietoisena ilmentymänä. Kömpelö ja esiintymistaidoton talonpoi-kainen ylioppilas Juho Pekka Hartikainen kuului Elisabetin erityisiin suosikkeihin.⁹⁶ Salongis-saan Elisabet Järnefelt toteutti 1800-luvun loppupuolella yleistä, Uno Cygnaeuksen lanseeraa-

⁸⁹ Kopponen 1975, s.40-41.

⁹⁰ Aho 1951, s. 188.

⁹¹ Hämäläinen-Forslund 1999, s. 23-25.

⁹² Järnefelt 1992, s. 422-424, 430.

⁹³ Ollila 1998, s. 174.

⁹⁴ Kopponen 1975, s.179.

⁹⁵ Kopponen 1975, s. 46.

maa ajatusta yläluokan naisesta kansan sivistäjänä ja siten myös sen kurissapitäjänä. Siltalan tulkinnan mukaan "sivistyneistön tytärten" jalostaessa talonpoikien poikia keskiluokka saattoi väistää ahdistuksen, joka syntyi eri yhteiskuntaluokkien kohtaamisesta.⁹⁷ Kuitenkin aikaa myöten Hartikaisen kaltaiset talonpoikaissylioppilaat väistyivät salongista sivistyneistökotien poikien tieltä.⁹⁸

Savo-karjalaisen osakunnan ylioppilaista useimmat tulivat Kuopion lyseosta.⁹⁹ Vuosina 1857-87 osakuntalaisista oli säätyläisten poikia 56%, talonpoikien ja työmiesten poikia 17% ja muita 27%. Säätyläisten poikien osuus oli alkanut jyrkästi vähetä 1870-luvulta lähtien. Yhtenä syynä säätykiertoon olivat uusien suomenkielisten oppikoulujen syntyjä lisääntynyt virkamiestarve.¹⁰⁰ Kaikista suomenkielisistä osakunnista Savo-karjalainen osakunta oli "1880-luvun aatteiden" voimakkain tukikohta. Osakunnan kansanomaisen suomenmielisyys loi laajaa kosketuspintaa yli syntyperärajojen ja ehkäisi siten sosiaalisten erojen muodostumista maailmankatsomukselliseksi vedenjakajaksi, vanhoilliset teologian ylioppilaat kun yleensä olivat pohjoisen talonpoikaiskodeista ja radikaalit Suomenlahden rannikon sivistyskodeista lähtöisin.¹⁰¹ Syynä Savo-karjalaisen osakunnan radikalismiin mm. kirkonvastaisuudessa oli osittain kotimaakunnasta säteilevä radikalismi: Kuopio oli Helsingin ohella radikaalien virtausten tärkein tukikohta. Tärkeä tekijä oli Minna Canth ja hänen ympärilleen Kuopiossa muodostunut piiri, jota Lucina Hagman nimitti Kuopion naisintelligenssiksi. Muun muassa Ahon veljekset Juliani, Kalle ja Pekka kuuluivat Kanttilan piiriin. Kuopion radikaalipiirien ja osakunnan välillä oli siis suora yhteys, ja näin Minna Canthin ja naisintelligenssin vaikutus ulottui välillisesti paljon henkilökohtaista kosketusta laajemmalle.¹⁰²

Ylioppilas salongissa Elisabet Järnefelt tutustui poikansa Arvidin kautta radikaalin suomalaisuusliikkeen, KPT:n ajatuksiin. Fennomaanien tavoitteena oli suomalainen kansallisvaltio ja sitä johtava fennomaaninen yläluokka, kun taas nuorten radikaalien pontimena oli kansan edestä käytävä taistelu demokratiasta ja sosiaalisista reformeista. Radikaalit ylioppilaat ajoivat "koko ohjelmia toimeen" eli "suomalaisuuden" nopeaa valtaantumista kaikilla aloilla ja perustivat oman ryhmittymän, KPT:n vuonna 1880. Nimen on tulkittu tarkoittavan "koko ohjelma toimeen", "kansan pyhä tahto" tai "kaikki punaiset toverit".¹⁰³

Siltalan tulkinnan mukaan maalaispoikien perustama KPT oli uskonnollissävvyinen siirtymätila,

⁹⁶ Järnefelt 1992, s. 425.

⁹⁷ Siltala 1999, s. 232-233.

⁹⁸ Järnefelt 1992, s. 427-428

⁹⁹ Ruutu 1939, s. 41.

¹⁰⁰ Ruutu 1939, s. 52. 56.

¹⁰¹ Juva 1956, s. 122.

¹⁰² Ruutu 1939, s. 275-277.

jonka avulla maalta tulleet nuorukaiset työstivät omaa mitättömyyttään Helsingissä ja halusivat taivuttaa vieraan kaupungin vastaamaan läsnäoloonsa.¹⁰⁴ Savo-karjalaisen osakunnan KPT:läisistä (mm. Arvid Järnefelt, Juhani Aho, J.E.Rahm, K.H. Hornborg, Juho Pekka Hartikainen, Kalle Brax, G.A.Backman ja Benjamin Ståhlberg) miltei kaikki, Arvid Järnefeltiä lukuunottamatta, olivat lähtöisin Kuopion lyseosta. Kuopiossa oli käyty kiivasta kielitaistelua, ja kielivas-takohdat ilmenivät myös suomenkielisessä Kuopion lyseossa.¹⁰⁵

KPT:lle kielikysymys oli sosiaalinen kysymys, jonka ratkaisemiseksi se tukeutui yhteiskunnalliseen radikalismiin. KPT:ssä oli olennaista sivistyneistön ja kansanvälisen solidaarisuuden vaatimus sekä usko kehityksen dialektisuuteen eli kumouksiin ja taisteluun yhteiskunnallista kehitystä eteenpäin vievänä voimana. Radikaalifennomaanien "kansa" oli suhteessaan yläluokkaan samassa asemassa kuin marxilaisten "proletariaatti", vaikkakin radikaalifennomaanit puhuivat pääasiassa sivistyspääoman kasautumisesta. Radikaalifennomaanien yhteiskuntakritiikki rakentui samalle pohjalle kuin sosialismin kehitysnäkemys, joskaan valtaa ei vaadittu työväenluokalle vaan kansalle eli suomenkieliselle maalaisväestölle. Kieli ei ollut radikaaleille perimmäinen arvo, vaan kansanvaltaisuuden ajaminen. 1880-luvun kuluessa kielitaistelu sitoutui yhä selvemmin uskonnollisesti ja yhteiskunnallisesti vanhoillisiin aatteisiin.¹⁰⁶

Yrjö Koskisen tulo senaattiin ja vuoden 1863 kieliasetuksen tulo voimaan 1883 avasi fennomerialle poliittisen vaikutusväylän, minkä johdosta rintamalinjat siirtyivät kielikysymyksestä muille yhteiskunnallisille aloille. Suomalaisessa puolueessa puhkesi Meurmanin vastainen oppositio, jonka ytimen muodostivat entiset KPT:läiset. Suomalaisen puolueen jakautuminen vanha- ja nuorsuomalaisiin vahvistui 1890 perustetun Päivälehdän myötä.¹⁰⁷

3.3. Elisabet Järnefelt ja naisasia

1880-luviin alussa Elisabet Järnefelt oli aktiivisesti mukana hankkeissa naisten koulutus- ja sivistystason kohottamiseksi. Hänen mielestään naisilla tuli olla samat oikeudet ja valinnanmahdollisuudet kuin miehilläkin, erityisesti omistusoikeus ja oikeus ylioppilastutkinnon suorittamiseen.¹⁰⁸

Arvid Järnefeltin mukaan hänen äitinsä ensimmäinen kosketus naisten yhteiskunnalliseen toi-

¹⁰³ Klinge 1978, s. 74-75, 77.

¹⁰⁴ Siltala 1999, s. 282.

¹⁰⁵ Ruutu 1939, s. 215-216.

¹⁰⁶ Klinge 1978, s. 77-78, 80.

¹⁰⁷ Klinge 1978, s. 115.

¹⁰⁸ Elisabet Järnefeltin käsikirjoitus "Naisasia", SKS KIA.

mintaan tapahtui prostituutiokysymyksen yhteydessä.¹⁰⁹ Säätyläisten ja kaupunkisivistyneistön piirissä vallitsi 1800-luvulla seksuaalinen kaksinaismoraali. Miesten esiaviollisia seksisuhteita pidettiin asiaankuuluvina miehen voimakkaan, mutta kokonaispersoonallisuudesta erillään olevan seksuaalisen vietin takia, naisten taas tuomittavina. Tämän kaksinaismoraali näki prostituution valitettavanamutta välttämättömänä pahana. Prostituutiota ei ollut virallisesti kielletty, vaan prostituoidut määrättiin tautien varalta säännöllisiin, virallisiin terveystarkastuksiin. Lääkärin antama tarkastuskirja käsitettiin lupakirjaksi, joka laillisti prostituution.¹¹⁰

1800-luvulla alkoi julkinen taistelu kaksinaismoraalia, ns. relatiivista sukupuolimoraalia ja prostituutiota vastaan erityisesti naisemansipaation piirissä. Yksi näkyvimmistä kaksinaismoraalin lipunkantajista oli absoluuttisen sukupuolimoraalin kannattaja Minna Canth. Elisabet Järnefeltille prostituutio oli yhteiskunnallisen epäoikeudenmukaisuuden ilmaisija, yläluokan harjoittamaa heikompien riistoa. Hän osallistui yhdessä muiden fennomaanirouvien kanssa prostituution kieltämistä ajaviin kokouksiin.¹¹¹ Vanhempieni romaani ei kerro tarkempia tietoja siitä, keitä kokouksiin osallistui, oliko kyseessä virallinen yhdistys, ja miten naiset toimivat, eikä asiasta löydy mainintoja myöskään Elisabet Järnefeltin kirjeissä. On mahdollista, että kyseessä oli vuonna 1880 perustettu Suomen siveellisyysseura, jonka jäseniä olivat nim. Minna Canth ja Alexandra Gripenberg. Siveellisyysseurassa keskusteltiin prostituutiosta seksuaalisen kaksinaismoralismin luokkakysymykseen kytkeytyvänä kärkehtyksenä.¹¹²

Siveellisyyskysymyksen tullessa ajankohtaiseksi siitä keskusteltiin paljon myös Kuopion Kanttilassa Minna Canthin, Elisabet ja Kasper Järnefeltin ja Juhani Ahon kesken. Järnefeltien vanhin poika Kasper puolusti "luonnollisuutta", ja hänen äitinsä oli samaa mieltä.¹¹³ Eräässä kirjeessään Aholle Elisabet Järnefelt toivoikin, että tulisi aika jolloin ihmiset rakastaisivat vapaasti. Ihmisten onnettomuus johtui puhtaan ja vapaan rakkauden vähyydestä.¹¹⁴ Järnefeltin "vapaa rakkaus" ei kuitenkaan ollut luonteeltaan seksuaalista, vaan lähinnä henkistä, ja "luonnollisuudella" hän tarkoitti "realismin käsittämistä idealisella tavalla".¹¹⁵ Yli 40-vuotiaan Elisabet Järnefeltin ja 20-vuotiaan Juliani Ahon suhde jäi ilmeisesti platoniseksi.

Julkisesti näkyvintä Elisabet Järnefeltin toiminta oli naislyseohankkeen hyväksi. Kuopiossa pidettiin marraskuussa 1882 kokous yliopistoon johtavan suomenkielisen tyttöoppilaitoksen perustamiseksi. Pääkaupungin suomenkielisissä lehdissä julkaistiin kokouksen johtopäätös:

¹⁰⁹ Järnefelt 1992, s. 458.

¹¹⁰ Nieminen 1951, s. 90-93.

¹¹¹ Järnefelt 1992, s. 458-461.

¹¹² Saarinen 1985, s. 63.

¹¹³ Minna Canthin kirje Hilda Aspille s.a. [vuonna 1885]. MCK, s. 212.

¹¹⁴ Elisabet Järnefeltin kirje Juhani Aholle s.a. [syksyllä 1885], SKS KIA.

¹¹⁵ Elisabet Järnefeltin kirje Eero Järnefeltille 19.12.1884. EJK, s. 38.

Helsinkiin olisi perustettava yksityinen suomenkielinen tyttö- tai yhteislyseo. Pian sen jälkeen Uudessa Suomettaressa julkaistiin ilmoitus, jossa pyydettiin kaikkia naislyseon perustamista kannattavia ihmisiä kokoukseen ylioppilastalolle. Elisabet Järnefelt oli yksi ilmoituksen kymmenestä allekirjoittajasta, muut olivat rouvat Alma Almberg, Anna Aspelin, Hanna Heikel, Ella Kurtén ja Elisabeth Löfgren sekä neidit H. Bergbom, Alma Hjelt, Hanna Ingman sekä Emma Irene Åström.¹¹⁶ Kokoukseen saapui yli 200 henkeä, joukossa myös Arvid Järnefelt.¹¹⁷

Kokouksessa ehdotettiin myös naisten keskusteluyhdistyksen perustamista niille, jotka tunsivat kiinnostusta naisasiaan. Keskusteluyhdistys, ruotsiksi Diskussionsförening, perustettiinkin 1883. Keskustelujen lähtökohdaksi otettiin John Stuart Millin teos *The Subjection of Women*, ruotsalaisena käännöksenä *Qvinnans underordnade ställning* (1869).¹¹⁸

Elisabet Järnefelt oli alusta asti mukana sekä Keskusteluyhdistyksessä että sen seuraajassa, vuonna 1884 perustetussa Suomen Naisyhdistyksessä.¹¹⁹ Naisyhdistys kokoontui vilkkaasti, ensimmäisenä kevätkautena lähes kerran viikossa. Järnefelt oli ennen Kuopioon muuttoaan läsnä kolmessa kokouksessa ja käytti puheenvuoroja kaikissa.¹²⁰

Suomen naisyhdistys kytkeytyi sängen läheisesti fennomaaniliikkeeseen: noin kolmannes yhdistyksen vuoden 1884 helsinkiläisistä jäsenistä kuului avoimesti fennomaanileiriin.¹²¹ Esimerkiksi Kuopiossa naislyseoaloitteesta keskusteltiin ensimmäiseksi Kuopion Suomalaisessa seurassa.¹²² Jäsenten enemmistön suomenmielisyydestä huolimatta Naisyhdistyksen pöytäkirjat ovat ruotsinkielisiä ja keskustelut käytiin ruotsiksi, joten on epäselvää, miten paljon Järnefelt on voinut osallistua keskusteluun.

Suomen Naisyhdistyksen perustajajäsenten keski-ikä oli 35 vuotta¹²³ ja heistä hieman yli puolet oli naimisissa, yleensä yliopisto-opettajan tai muun korkean virkamiehen kanssa. Jallinojan mielestä tärkeimmän pohjan naisten yhteiskunnalliselle aktiivisuudelle antoikin aviomiehen yhteiskunnallinen asema: suurin osa Suomen Naisyhdistyksen avioituneiden jäsenten puolisoista oli sivistyneistöä, joka toimi aktiivisesti erilaisissa aatteellisissa liikkeissä. Esimerkiksi 1882 perustetun Suomalaisen Seuranjohtokunnan jäsenistä puolet oli naisia, kaikki suomalaisuusliikkeen-

¹¹⁶ Tuulio 1975, s. 330-331.

¹¹⁷ Ohtonen 1984, s. 50-51.

¹¹⁸ Tuulio 1975, s. 331.

¹¹⁹ Kopposen mukaan Suomen Naisyhdistys olisi perustettu Järnefeltien kotona. Järnefeltiä ei kuitenkaan ole merkitty pöytäkirjaan perustavassa kokouksessa läsnäolleeeksi, ja Tuulion mukaan kokouspaikka on todennäköisesti ollut saksalainen koulu. Kopponen 1975, s. 132; Tuulio 1975, s. 332, alaviite 5; SNy:n pöytäkirja 20.2.1884. SNy:n arkisto, HKa.

¹²⁰ SNy:n pöytäkirjat 23.2, 29.2. ja 7.3. 1884. SNy:n arkisto, HKa.

¹²¹ Jallinoja 1983, s. 38-39.

¹²² Ohtonen 1984, s. 42.

¹²³ Jallinoja 1983, s. 49.

jäsenten, julkisuudessa esiintyneiden sivistyneistömiesten vaimoja ja sukulaisia. Näistä naisista monet esiintyivät myöhemmin naisasiayhdistysten jäsenluetteloissa. Sukulaisuus oli tärkeää: naisasialiikkeeseenkin saatettiin liittyä suvuittain. SNy:n vuoden 1884 helsinkiläisistä jäsenistä 41 prosentilla oli lähisukulainen jäsenenä. Avioliitto loi siis naisille yhteiskunnallisen toiminnan ensimmäiset edellytykset. Naiset eivät osallistuneet julkiseen elämään puhtaasti yksilöinä, vaan pikemminkin perheenjäseninä. Aviomies välitti yhteiskunnalliseen toimintaan siirtymistä.¹²⁴

Suomen Naisyhdistykseen liittyi sen perustamisvuonna myös kuusi kuopiolaista jäsentä: Minna Canth, hänen tyttärensä Anni Canth, Ida Herckman, Selma Backlund, Elisabeth Stenius ja Betty Ingman.¹²⁵ Nämä naiset olivat olleet naislyseoatteen liikkeellepanevia voimia. He olivat myös Kuopion yhdistyselämän selkäranka, ja heihin Järnefelt tutustui pian Kuopioon muutettuaan. Helsingistä oli toki pidetty Kuopioon yhteyttä naislyseon tiimoilta jo aikaisemminkin. Esimerkiksi joulukuussa 1883 helsinkiläiset naislyseoaktiivit lähettivät sähkeen kuopiolaisten naisten naislyseon hyväksi järjestämiin iltamiin.¹²⁶

Elisabet Järnefeltin toiminta naiskysymyksessä herätti huomiota laajemmaltikin. Kalle Aho kirjoitti Kuopiosta veljelleen Juhaniille vuonna 1883: *"On tänne huhuja kuulunut, ettei emancipationin johtajat siellä taida aivan hyvissä kirjoissa olla, varsinkin rouvat Löfgren ja Järnefelt."*¹²⁷ Elisabet Järnefeltin maine oli kantautunut Kuopioon jo ennen hänen sinne muuttoaan.

---

¹²⁴ Jallinoja 1983, s. 71-78.

¹²⁵ SNy:n jäsenluettelo vuodelta 1884. SNy:n arkisto, HKa.

¹²⁶ Elisabet Järnefeltin kirje Arvid Järnefeltille 4.12.1883, SKS KIA.

¹²⁷ Kalle Ahon kirje Juhani Aholle 12.2.1883. Sit. Kopponen 1975, s.131.

4. KUVERNÖÖRSKÄ KUOPIOSSA

4.1. Kuopio 1880-luvulla

Kuopio oli 1880-luvulla Helsingistä katsoen syrjäinen pikkukaupunki, jonne pääsi parhaiten keisäisin sisävesireittejä myöten ennen rautatien valmistumista vuosikymmenen lopulla. Se ei ollut varsinainen teollisuuskaupunki, vaan lääninsä ja hiippakuntansa pääkaupunkina hallintokeskus. Kuopioon oli sijoitettu myös 5. Suomen Tarkk'ampujapataljoona, jonka komentajat olivat everstejä.¹²⁸

Viime vuosisadan kahtena viimeisenä vuosikymmenenä Kuopion asukasluku kasvoi voimakkaasti, koko maan kaupunkien keskimääräistä asukaslukua nopeammin. Vuosina 1880-1890 väkiluku nousi 6900 asukkaasta kahdeksaantuhanteenyhdeksäänsataan.¹²⁹ Vilkaan kaupunkiin muuton ja väestönkasvun johdosta yhteiskunnalliset suhteet kärjistyivät kaupungissa 1880-luvulla, jolloin myös suhteelliset tulo- ja varallisuuserot kasvoivat.¹³⁰

Valtakunnallinen lama iski Kuopioon vuonna 1885. Laman vaikutukset näkyivät konkurssiaaltona ja yksityisten rakennustöiden loppumisena. Kaupunki järjesti köyhille hätäaputoita 50-90 pennin päiväpalkalla.¹³¹ (Nykyrahassa noin 12-21 markkaa.) Hätäaputoiden alhaiset palkat heittäivät kiihkeää julkista polemiikkia. Kaupunki pyrki työllistämään pääasiassa miehiä. Naisten työllistäminen oli toissijaista ja jäi lähinnä yksityisten naisjärjestöjen hoidettavaksi.¹³²

Ilkka Nummelan jaottelun mukaan kuopiolaisista kuului vuonna 1880 yläluokkaan 14%, keskiluokkaan 29%, työväestöön 44% ja kurjalistoon 13%.¹³³ Kaksi alinta ryhmää muodosti siis 57% kaupungin väkiluvusta. Toisten laskelmien mukaan kaupungin asukkaista 41% oli irtainta väes-

¹²⁸ Nummela 1989, s. 176.

¹²⁹ Nummela 1989, s. 12.

¹³⁰ Nummela 1989, s. 191. Vuonna 1888 Kuopion suurimmat verotettavat tulot, 582 äyriä, oli kauppaneuvos Gustaf Raninilla. Seuraavaksi rikkaimmalla henkilöllä, kauppias Herman Saastamoisella oli 135 äyriä. Kuvernööri Järnefelt oli 90 äyriä kaupungin seitsemänneksi suurin veronmaksaja. Savo 3.4.1888.

¹³¹ Nummela 1989, s. 50. Keskimääräinen päiväpalkka eri käsityöläisammateissa oli vuonna 1885 1-1,50 markkaa eli nykyrahassa noin 23-25 markkaa. Nummela 1989, s. 68.

¹³² Nummela 1989, s. 51. Vuonna 1880 Kuopiossa oli 93 ammatissa toimivaa naista, joista 41 elätti itsensä "pesemisellä, siivoamisella ja passaamisella", 20 käsityöläisinä ja 15 opetustoimissa. Opetusalalla naisten osuus työvoimasta oli kolmannes. Nummela 1989, s. 178.

¹³³ Nummela 1989, s. 178. Nummela jaottelee perheet perheenpään ammatin mukaan. Yläluokkaa ovat tässä jaottelussa virkamiehet, opettajat, papit, lääkärit, taiteilijat, kauppiat, tehtailijat sekä pääomatuloilla ja eläkkeellä elävät. Keskiluokkaa on kirkon, koulujen, virastojen ja sairaaloiden palveluskunta, arentimiehet, käsityöläiset, kauppa-apulaiset, majoitus- ja ravitsemusalan työntekijät, merikapteenit, perämiehet sekä maaliikenteen virkakunta. Työväestöön kuuluvat mm. kaikki palvelijat. Nummela käyttää jaottelussa samaa menetelmää kuin Jutikkala Turun historiassaan. Sen mukaan Turun väestöstä kuului vuonna 1870 yläluokkaan 14%, keskiluokkaan 21% ja työväestöön 66%. Jutikkala 1957, s. 372.

töä eli vailla vakinaista toimeentuloa. Juuri runsaslukuinen irtain väestö kärsi lamasta eniten.¹³⁴

Perinteisen nelisäätyjaon mukaan Kuopiossa vuonna 1880 kuului aatelissäätyyn 27 henkilöä. Papistoon kuului 2% ja porvaristoon 43% väestöstä. Talonpoikia ei ollut yhtään, ja säätyjen ulkopuolisia oli kuopiolaisista 55%. Vuonna 1880 kuopiolaisista oli suomenkielisiä 90,5%, ruotsinkielisiä noin 9% ja venäjänkielisiä 0,5%. Kymmenen vuotta myöhemmin vastaavat luvut olivat 90,9%, 8,2% ja 0,8%. Monet Kuopion ruotsinkielisistä toimivat kaupan ja hallinnon aloilla. Ruotsinkielisten absoluuttisen määrän väheneminen 1890-luvulta alkaen oli merkki virkamieskunnan suomalaistumisesta.¹³⁵

Taloudellisesta laskukaudesta huolimatta 1880-lukua voi luonnehtia Kuopion kulttuuriseksi kulta-ajaksi. Tuolloin kaupungissa vaikutti jo valtakunnallista kuuluisuutta saavuttanut Minna Canth, jonka yhteiskunnallisesti kantaottavien näytelmien ja novellien sarja ajoittuu vuosiin 1884-1890. Myös Nuoren Suomen ryhmä, jolla oli paljolti kuopiolainen tausta, teki Kuopiosta yhden maamme tärkeimmistä aatteellisista keskuksista. Juhani ja Pekka Ahon toimittaessa sanomalehti Savoa nuorsuomalaisessa hengessä vuodesta 1887 alkaen Savosta tuli aatteellisesti johtava suomenkielinen sanomalehti. Savon ohjelma oli radikaali niin kieli- ja kirkolliskysymyksessä kuin yhteiskunnallisten olojenkin suhteen.¹³⁶

Kuopiossa ei vielä 1880-luvulla ollut kiinteitä muodollisia puolueorganisaatioita, vaan samanmielisten vaaliyhteenliittymiä. Kunnallispolitiikassa mielipiteitä jakoi kielikysymys.¹³⁷ Koska valtionhallinto henkilöityi kuvernööriin, Alexander Järnefeltin suomenmielisyys oli tärkeää kieliriitojen vaivaamassa kaupungissa.

Sekä Aleksander että Elisabet Järnefeltin maine oli kiirinyt Kuopioon heidän edellään. Kuopion suomenmieliset tervehtivät innolla Alexander Järnefeltin nimitystä läänin kuvernööriksi. Minna Canth kirjoitti kaikkien olevan seitsemännessä taivaassa Järnefeltin tulon johdosta. Kuvernööri oli voittanut kaikkien sydämet jo ennen tuloaan, ja eräs "perin sveesillinen" rouva oli jo muuttanut fennomaaniksi.¹³⁸ Canth itse odotti eniten vapaamieliseksi tietämäänsä rouva Järnefeltiä. Hän oli todennäköisesti kuullut Elisabet Järnefeltistä ensin prostituutiokysymyksen ja naislyseohankkeen yhteydessä ja sitten Arvid Järnefeltiltä, joka vieraili Kanttilassa Juhani Ahon kanssa vuonna 1883.¹³⁹

¹³⁴ Nummela 1989, s. 50, 180.

¹³⁵ Nummela 1989, s. 31.

¹³⁶ Nummela 1989, s. 458.

¹³⁷ Nummela 1989, s. 367.

¹³⁸ Minna Canthin kirje Kaarlo Bergbomille 23.2.1884. MCK, s. 130.

¹³⁹ Minna Canthin kirje Hilda Aspille lokakuussa 1883. MCK, s. 117.

4.2. Kuvernöörinpuolison arkielämää

Alexander ja Elisabet Järnefeltin lapsista Kuopioon muuttivat Elli, Kasper, joka toimi vuodesta 1885 lähtien lääninhallituksen venäjän kielen kääntäjänä. Armas, joka kävi Kuopion klassillista lyseota, Kuopion tyttökoulua käynyt Aino ja Elliida, joka kuoli tuberkuloosiin vuonna 1885. Arvid opiskeli Helsingissä oikeustieteellisessä tiedekunnassa, Eero kuvataidetta ensin Pietarin Keisariillisessa taideakatemiassa ja myöhemmin Pariisissa. Kun Elisabet Järnefelt kirjeissään puhuu monikon ensimmäisessä persoonassa, hän melko varmasti tarkoittaa itseään ja lapsiaan, ei miestänsä. Elisabet Järnefeltin suhde lapsiinsa oli lämmin ja tiivis, mutta Alexander Järnefelt jäi tavallaan vieraaksi omassa kodissaan. Elisabet Järnefelt käyttää kirjeissään miehestään nimitystä kenraali, kirjainta K tai vain persoonapronominia "se."

Kuopion kausi oli Elisabet Järnefeltille henkisesti raskasta aikaa. Kirjeissään Juhani Aholle hän kertoo masennuksesta, ihmisvihasta, itseinhosta ja jopa itsemurha-ajatuksista. Syitä synkkyyteen olivat Järnefelt-puolisoiden viileät välit ja keskinäinen puhumattomuus, Elliida-tyttären kuolema, ero Ahosta, inhotut edustustehtävät ja samanhenkisen seuran puute. Järnefeltien avio-
liitto oli umpikujassa, ja Elisabet Järnefelt kärsi miehensä ollessa kotona. Kun Alexander Järnefelt on palaamassa kotiin matkalta, Elisabet Järnefelt kirjoittaa Aholle: *"Nyt meillä kohta loppuu vapauden aika, ehkä jo huomenna. Sitä aikaa minä olen käyttänyt että olin aina kotona, nautin sitä oloa kotona, kun ei mikään painanut."*¹⁴⁰

Perheen tilanne rasitti myös Alexander Järnefeltiä. *"Sitten [Alexander Järnefelt] sanoi vielä, ettei ole ihme, jos lapsilla onkin niin ikävä kotona, kun en minä ole koskaan kotona, ja jos olen, niin istun Brofeldtin kanssa. Ja että niin pian kuin hän saa Armasta ja Ainoa vähä eteenpäin hän eroo virasta, siksi että hänen hengelliset voimat ovat aivan musertuneet tämmöisen perheenolon kautta j.n.e.p.*
*Silloin minä sanoin, että ehkä olisi siinä tapauksessa parasta, että minä jättäisin sitä asemaa. Hän vastasi, että se olisi ollut tehtävä ennen kuin muutimme tänne..."*¹⁴¹

Kuopiossa Järnefeltit asuivat aluksi Pappilanmäellä vanhassa pappilassa, kunnes kuvernöörin virka-asunto valmistui syksyllä 1885. Lääninhallituksen virkahuoneet sijaitsivat komean talon alakerrassa, Järnefelteillä oli käytettävänä 12 huonetta toisessa kerroksessa. Kotona puolisoiden välinen työnjako oli tiukka. Arvid Järnefeltin mukaan hänen vanhempansa olivat kotona melkein aina eri paikoissa, Elisabet Järnefelt keittiössä ja makuuhuoneissa, Alexander Järnefelt virastossa ja työhuoneessaan, jonne lapsilta oli pääsy kielletty.¹⁴² Fyysinen tila jaettiin suku-

¹⁴⁰ Elisabet Järnefeltin kirje Juhani Aholle 20.2.1886, SKS KIA.

¹⁴¹ Elisabet Järnefeltin kirje Juhani Aholle [1.1.1886]. EJK, s. 53-54.

¹⁴² Järnefelt 1992, s. 282.

puolen mukaan: koti oli naisten aluetta, jossa miehillä ei yleensä ollut kovin paljon sananvaltaa. Naisten määräysvallassa oli taloudenhoito, miehen valtakuntaa oli työhuone tai kirjasto, mutta hänen varsinainen toimintakenttensä oli kodin ulkopuolella. Kunniallinen nainen taas ei tarpeettomasti liikkunut kodin ulkopuolella yksin.¹⁴³ Tämän työnjaon mukaan Elisabet hoiti keuhkotautista tytärtään Elliidaa kokopäivätoimisesti, sairauden viime vaiheessa valvoen kaikki yöt tytärtensä vuoteen vierellä. Öisin Järnefeltillä oli apunaan Alexanderin sisar, rouva Aurora Gräsbeck, tai sisarentytär Ida Grahn.¹⁴⁴

Elisabet Järnefeltin ei ilmeisesti tarvinnut tehdä taloustöitä, vaan kuvernöörin residenssissä niistä huolehtivat palvelijat. Vaikka Järnefelt ei kirjeissään mainitse muita palvelijoita kuin "kökerskan",¹⁴⁵ Järnefelteillä oli lisäksi ainakin huonepalvelija ja keittiöpiika.¹⁴⁶ Keskimäärin oikeus- ja siviilihallinnon virkakunnalla oli Kuopiossa kolme palvelijaa yhtä ammatissa toimijaa kohti.¹⁴⁷ Vaikka palvelijat huolehtivatkin taloustöistä, talouden johtaminen ja suunnittelu sekä aikaavievien edustustilaisuuksien järjestäminen jäi kuitenkin varmasti Elisabet Järnefeltin tehtäväksi.

Teollisuuskapitalismin nostaessa yhä useampien elintasoja ja lisätessä vapaa-aikaa myös naisten rooli kotitaloudessa laajeni. Naiset uhrasivat yhä enemmän aikaa lastenkasvatukseen, kodinhoitoon ja sosiaaliseen elämään.¹⁴⁸ Vaurauden lisääntyttyä yläluokan naisten ei enää tarvinnut osallistua talouselämään vaan heidän tehtävänsä muuttuivat pelkästään reproduktiivisiksi ja seksuaalisiksi. Pohjoisranskalaisia säätyläisnaisia tutkineen Bonnie G. Smithin mukaan säätyläisnaiset käyttivät reproduktiota hyödykseen saadakseen valtaa: naisten vallassa oli tarjota ruokaa, suojaa, rakkautta ja sosialisaatiota. Kotitalouden välttämättömät tehtävät saivatkin 1800-luvun kuluessa yhä paksumman symbolismikerroksen. Ruoka, huonekalut, kotiaskareet ja palvelijat olivat säätyläisnaisille keinoja korostaa naisista läsnäoloaan, ilmaista naisena olemista.¹⁴⁹

Ainoa talousaskare, jonka Järnefelt kirjeissään käsitöiden ohella mainitsee, on kukkien hoitaminen ja puutarhatyöt. *"En minä voi ollenkaan olla paikalla, enkä lukea ei mitään; täytyy*

¹⁴³ Ollila 1998, s. 21-22.

¹⁴⁴ Elisabet Järnefeltin kirje Juhani Aholle 7.2.1885, SKS KIA.

¹⁴⁵ Elisabet Järnefeltin kirje Juhani Aholle s.a. [maaliskuussa 1886], SKS KIA.

¹⁴⁶ Häkli 1955, s.148.

¹⁴⁷ Nummela 1989, s. 185. Euroopassa keskiluokkaisissa perheissä oli yleensä yksi palvelija, ylemmässä keskiluokassa kolme palvelijaa tai enemmän. Anderson ja Zinsser 1990, s. 140.

¹⁴⁸ Anderson ja Zinsser 1990, s. 129-131.

¹⁴⁹ Smith 1981, s. 63-68,74. Sibylle Meyerin mukaan myytti joutilaasta porvarisnaisesta on väärä. Naisten täytyi näyttää joutilailta, jotta he symboloisivat virkamiesaviomiestensä sosiaalista statusta. Kaiken naisten tekemän työn täytyi siis olla näkymätöntä. Esimerkiksi edustushuoneiden sisustaminen ja koristelu käsitöillä, jotka ostettaessa olisivat olleet liian kalliita, kuului osana virkamiesten vaimojen työhön. Meyer 1987, s. 157,161. Olen kuitenkin taipuvaisempi olemaan samaa mieltä Elisabet Järnefeltin kanssa, jonka mielestä käsityöt olivat ajankulua, jota harrastettiin hyödyllisen tekemisen puutteessa. Elisabet Järnefeltin käsikirjoitus "Naisasia", SKS KIA.

vaan puuhata, että aika menisi pikemmin. Olenkin kaikki päivät hommannut kukkien kanssa, se on ainoa keino saada aika menemään.”¹⁵⁰ Kukkien kasvatusta oli säätyläisnaisten erityinen harrastus: puutarhanhoidon ohella se oli osa taitoa kaunistaa kotia.¹⁵¹ Puutarhanhoitotaidot saattoivat tarjota naisille myös ansiomahdollisuuksia: Alexander Järnefeltin sisar Aurora Gräsbeck ilmoitti sanomalehti Savossa hoitavansa ja kaunistavansa hautakumpuja kohtuullisesta hinnasta sekä myyvänsä kukkamultaa.¹⁵² Kasvienhoidon ohella Elisabet Järnefelt käytti aikansa edustusvelvollisuuksiin, seura- ja yhdistyselämään, hyväntekeväisyystyöhön, lukemiseen ja kirjoittamiseen. Varsinkin Työhuone-seuran perustamisen jälkeen hyväntekeväisyystyö vei yhä suuremman osan Järnefeltin ajasta.

Elisabet Järnefelt sai mieheltään talousrahaa,¹⁵³ joka ei kuitenkaan riittänyt hänen yksityisiin menoihinsa. Puolisoiden välien ollessa riitaiset Järnefelt ei voinut pyytää rahaa mieheltään. Hän toivoi keinoa jolla voisi ansaita omaa rahaa ja halusi oppia kunnolla suomea jotta voisi tehdä käännöstöitä.¹⁵⁴ Kuvernöörin puolisolle ei kuitenkaan juuri ollut tarjolla ansiomahdollisuuksia.

Alexander Järnefelt siirtyi Kuopion kuvernöörin tehtävistä Vaasan läänin kuvernööriksi syksyllä 1888. Elisabet Järnefelt matkusti tyttäriineen syyskuussa 1888 Helsinkiin ja seurasi miestään myöhemmin Vaasaan. Sen sijaan Kasper Järnefelt jäi Kuopioon, missä hänellä oli virka lääninhallituksen kielenkääntäjänä.

4.3. Edustustehtävät ja seuralämä

4.3.1. "[M]issä kuvernöörskä on tehnyt visiitejä?"¹⁵⁵

Kaupunkikulttuurissa yhteydet muihin kaupunkilaisiin oli varsin tiukkaan säännöstelty. Sosiaaliset verkostot määräytyivät sukupuolen, varallisuuden ja virka-aseman perusteella. Vaikka tasa-arvoistumisen aalto oli 1800-luvun lopulta lähtien varsin voimakas, sääty-yhteiskunnan muodot vaikuttivat kaupunkilaisten keskinäiseen kanssakäymiseen vielä pitkään.¹⁵⁶

Paremmien väen kontaktien perustana olivat rituaalinomaiset visiitit. Tapaamiset noudattivat omaa kaavaansa: tasaveroiset kävivät vuoroin vieraisissa, alempiarvoiset vierailivat esimiesten, varakkaiden sukulaisten tai liiketuttavien luona. Visiitit muodostivat eräänlaisen kirjanpidon, jonka sarakkeiden oli oltava tasoissa. Sosiaalisen elämän kohokohtia olivat perhetapahtumat,

¹⁵⁰ Elisabet Järnefeltin kirje Juhani Aholle s.a. [maaliskuun lopussa 1886], SKS KIA.

¹⁵¹ Ollila 1998, s. 24.

¹⁵² Savo 6.5.1885.

¹⁵³ Kts. esim. Elisabet Järnefeltin kirje Elli Järnefeltille 13.9. [1889]. EJK, s. 68.

¹⁵⁴ Elisabet Järnefeltin kirje Juhani Aholle 28.2.1885, SKS KIA; Elisabet Järnefeltin kirje Juhani Aholle s.a. [noin 10.1.1886], SKS KIA.

¹⁵⁵ Minna Canthin kirje Hilda Aspille [syys-lokakuussa 1884]. MCK, s. 168.

kuten ristiäiset, häät ja hautajaiset sekä yleiset juhlapäivät. Kaupungeissa juhlittiin myös kuvernöörien eroajaisia, johtavien virkamiesten merkkipäiviä, pormestareiden eläkkeellelähtöjä ja muita paikallisia tapauksia, joita juhlistettiin kansalaispäivällisillä.¹⁵⁷ Vilkas sosiaalinen kanssakäyminen vahvisti säätyläisten keskinäistä yhteenkuuluvuuden tunnetta.¹⁵⁸

Säätyläispiireissä vieraiden viihdyttäminen oli ensisijaisesti naisten vastuulla¹⁵⁹. Naisille sopivina pidetyt ajanvietteet, kuten pianonsoitto, ranskan kieli, kirjallisuus ja keskustelutaito, perustuivat sosiaalisten tilanteiden hallintaan.¹⁶⁰ Naisten kulttuuri- ja hyväntekeväisyysharrastukset myös edustivat ulospäin perheiden kulttuuripyrkimyksiä ja sivistystä ja siten edistivät perheidensä yhteiskunnallista nousua.¹⁶¹ Juuri naiset olivat vastuussa perheensä yhteiskunnallisen statuksen säilyttämisestä tai nostamisesta. Häät, hautajaiset, kihlajaiset, tanssiaiset, päivälliset ja visiitit ilmaisivat perheen statuksen ulkopuolisille, ja siksi ne vaativat paljon emännän energiaa.¹⁶²

1800-luvun loppua kohden visiitit ritualisoituivat ja saivat yhä enemmän sääntöjä ja yhä vähemmän sisältöä. Vierailuja ei enää tehty minkään tapahtuman johdosta, vaan vierailusta itsestään tuli tapahtuma. Yläluokan naiset "olivat kotona" kerran tai kaksi kuukaudessa vastaanottamassa vierailuja. Tyypillinen visiitti kesti noin viisitoista tai kaksikymmentä minuuttia, ja nainen pystyi tekemään kuudesta kahdeksaan vierailua iltapäivässä. Visiitistä oli tullut symbolien järjestelmä, joiden kautta naiset järjestivät elämäänsä. Vieraisilla käynti sitoi naiset yhteisöksi.¹⁶³

Vaikka Elisabet Järnefelt inhosi "representationi elämää",¹⁶⁴ Järnefeltit pitivät edustuspäivällisiä ja heitä myös kutsuttiin kuopiolaisiin säätyläisperheisiin. Visiitit olivat miltei jokapäiväisiä.¹⁶⁵ Elisabet Järnefelt ei kirjeissään juuri mainitse, keitä kuvernöörin juhliin kutsutut olivat. Todennäköisesti kutsuilla kävi valtion ja kaupungin virkamiehiä, opettajia, upseereita ja ylempää papistoa. Ainakin kerran vieraana oli Juhani Ahon isä, Iisalmen kirkkoherra Theodor Brofeldt. Näissä kutsuissa seurustelu oli sukupuolen mukaan rajoittunutta: "... herrat uskollisesti istuivat

¹⁵⁶ Tommila ja Hirn 1980, s. 487-488.

¹⁵⁷ Tommila ja Hirn 1980, s. 488, 492.

¹⁵⁸ Ollila 1998, s. 28.

¹⁵⁹ Ollila 1998, s. 24.

¹⁶⁰ Meyer 1987, s. 15-8. Bonnie G. Smith tulkitsee Pohjois-Ranskan teollisuusseutujen yläluokkaisten naisten käyttäneen laajemmille piireille tarkoitettuja sosiaalisia tilanteita tehdäkseen perheeseen, kotiin ja yksityiseen sitoutuneen ideologiansa näkyväksi. Illallisilla, illanvietoissa ja tanssiaisissa nainen hallitsi ruoan, etiketin, kalustuksen ja pukujen muodossa. Naiset sanelivat sosiaalisten tapahtumien säännöt ja kiinnittivät huomion omaan rooliinsa miehisen markkinoiden maailman vastakohtana erilaisten sosiaalisten taitojen, kuten pianonsoiton avulla. Smith 1981, s. 129-130.

¹⁶¹ Häggman 1994, s. 92.

¹⁶² Anderson ja Zinsser 1990, s. 142, 155.

¹⁶³ Smith 1981, s. 132-133.

¹⁶⁴ Elisabet Järnefeltin kirje Juhani Aholle 21.4.1890, SKS KIA.

eri huoneessa, eikä niitä nähty koko illan."¹⁶⁶ Kutsuissa siis noudatettiin vanhaa tapaa, joka jakoi seuralämän vain naisille ja vain miehille tarkoitettuihin tilaisuuksiin.¹⁶⁷

Järnefelteillä oli vakituinen vastaanottopäivä, tiistai, jolloin kaupunkilaiset olivat tervetulleita. Eräänä tiistaina vieraina olivat Alexander Järnefeltin sisaren miehen veli insinööri Gräsbeck tytärtäineen ja poikineen, kauppias Lindqvist perheineen, soitonopettaja neiti Silwén, pataljoonan kapellimestari, urkuri Elias Kahra, varatuomari, laamanni ja kaupunginvaltuutettu August Herckman Lydia-puolisoineen, nimeltä mainitsematon eversti (todennäköisesti Frans Kohlström, mahdollisesti myös Kasten de Pont) sekä luutnantit Tuder ja Kolliander. Vastaanotoilla syntyi henkilökohtaisten mieltymysten mukaan erilaisia ryhmäkuntia: "*Mamma* [Elisabet Järnefelt] *Kasper tietysti vetäytyivät Lingvistein klikkiin. Överstinna istui Papan* [Alexander Järnefeltin], *Herkmannin ja miehensä seurassa papan kamarissa, ja luutnantit kävelivät ihan yksin edestakaisin kondoreissa.*"¹⁶⁸ Alexander Järnefelt siis seurusteli virkamiesten ja ylemmän upseeriston kanssa, Elisabet Järnefelt "Linqvistin bolagin" eli kauppiaan, soitonopettajan ja urkurin kanssa, siis yrittäjän ja vapaiden ammattien harjoittajien.

Järnefelteillä vierailivat myöskin eversti Kohlström puolisoineen¹⁶⁹ ja Tapion toimittaja Pekka Hartikainen.¹⁷⁰ Alexander Järnefeltin sisar Aurora Gräsbeck, tämän lanko maanmittari Frans Emil Gräsbeck ja hänen vaimonsa Olga (os. Grahm) sekä Alexander Järnefeltin sisarentytär, kaupungin kassanhoitaja Ida Grahm olivat säännöllisiä vieraita.

Aurora Gräsbeck ja Ida Grahm auttoivat myös Elliida Järnefeltin hoidossa. Sukupuolten välisessä työnjaossa naisille oli tavallisesti varattu sukuyhteyden ylläpitäjän tehtävä: naiset kirjoittivat miehiä enemmän kirjeitä, tekivät useampia ja pidempiä vierailuja sekä antoivat majoitusapua.¹⁷¹ Elisabet Järnefelt ei kuitenkaan näytä erityisemmin pitäneen Gräsbeckeistä; Juhani Aholle hän kirjoittaa ilmeisen ironisesti "hellistä sukulaisista."¹⁷²

Järnefelt ei pitänyt kutsuilla käymisestä sen enempää kuin niiden järjestämisestäkään. Monessa kirjeessä hän valittaa Aholle, kuinka vastenmielistä vieraisilla käynti hänestä oli.¹⁷³ Järnefeltit vierailivat ainakin lääkäri Fabritiuksen,¹⁷⁴ piispa Johanssonin¹⁷⁵ ja alueinsinööri Thesleffin luo-

¹⁶⁵ Kts. esim. Elisabet Järnefeltin kirje Juhani Aholle 13.12.1885 ja s.a. [syksyllä 1886], SKS KIA.

¹⁶⁶ Elisabet Järnefeltin kirje Juhani Aholle 3.4. 1885, SKS KIA.

¹⁶⁷ Häggman 1994, s. 129-130.

¹⁶⁸ Elli Järnefeltin kirje Eero Järnefeltille 4.1.1887. ASK, s. 29-30, alaviite 2.

¹⁶⁹ Elisabet Järnefeltin kirje Juhani Aholle 24.1.1886. EJK, s. 58-59.

¹⁷⁰ Elisabet Järnefeltin kirje Juhani Aholle 30. 1. 1886, SKS KIA.

¹⁷¹ Häggman 1994, s. 40.

¹⁷² Elisabet Järnefeltin kirje Juhani Aholle s.a. [toukokuussa 1886], SKS KIA.

¹⁷³ Kts. esim. Elisabet Järnefeltin kirje Juhani Aholle 8. 1. 1886 ja s.a. [maaliskuussa 1886], SKS KIA.

¹⁷⁴ Elisabet Järnefeltin kirje Juhani Aholle n. 10.1.1886, SKS KIA.

¹⁷⁵ Elisabet Järnefeltin kirje Juhani Aholle 8.1.1886, SKS KIA.

na.¹⁷⁶

Virkamiesten ammatit vaativat jatkuvaa uskollisuutta valtiolle. Ammattivelvollisuudet käsittivät koko henkilökohtaisen elämän, ja kaikki esiintyminen julkisuudessa oli kunnioitettavuuden ja sosiaalisen hyväksynnän koe.¹⁷⁷ Seuraelämä oli säätyläisille velvollisuus, johon suhtauduttiin vakavuudella. Sosiaalinen kanssakäyminen oli näyttäytymistä ja esiintymistä. Säädynmukainen pukeutuminen muodosti yhden osan näyttäytymisrituaalissa. Sopivaisuussääntöjen tarkka noudattaminen loi jännitteitä seuraelämään, koska jokaisesta tilaisuudesta täytyi selvitä kunniallisesti. Sopivaisuussääntöjen rikkominen aiheutti paheksuntaa, ja yhteisö rankaisi niitä, jotka eivät pysyneet ruodussa.¹⁷⁸

Elisabet Järnefeltiä ritualisoidun seuraelämän muodollisuudet ahdistivat. Hän ei pitänyt "svesiläisistä", Kuopion ruotsinkielisestä yläluokasta, jota hän joutui tapaamaan pääasiassa inhoamilaan edustuskutsuilla. *"Istun nyt puettuna juhlapukuun ja tietysti voit kuvailla kuinka hirveän huonolla tuulella minä olen. Tänään kaupunkilaiset pitävät jäähyväiset rouva Tesslefiille. Ei tarvitse mainittaa, että se on svesiläinen juhla. Minua harmittaa äärettömästi, että ihmisen pitää olla niin kurja, että vaikka se on täydellisesti vakuutettu että tekee hassua, kuitenkin tekee, niin kuin minä äsken pukuni kanssa."*¹⁷⁹

Vastenmielisyys ei niinkään johtunut kielikiistoista kuin Elisabet Järnefeltin halusta ottaa etäisyyttä omaan yhteiskuntaluokkaansa ja säätyläistön sovinnaistapoihin. Sveesien "kiiltävät napit ja otsat" harmittivat häntä.¹⁸⁰ *"Kohta aamulla tuli kutsumus eversti de Pontin luokse päivälliselle. En olisi jaksanut, jalka oli kipeä, mieli synkkä, mutta päätin lähteä, välistä on hauska punata itseäni. Siellä oli kaikki äärettömän finiä, kaikki niin aristokratillisesti talrikeista naamoihin saakka, puheenaiheena päivällisessä myöskin muodin mukainen, nimittäin Harjula, työväen tukala tila, työnpuute ja niin edespäin."*¹⁸¹

Kuopion seurapiireissä korkeimmassa asemassa olivat valtion- ja kirkkohallinnon ylimmät edustajat. *"Piispa ja kuvernööri ovat pikkukaupungissa sellaisia auktoriteetteja ettei kukaan ihmisen pidä itseänsä oikeutettuna missään tapauksessa ajattelemaan toisin kuin nämä korkeat herrat"*, kirjoitti Minna Canth.¹⁸² Siksi myös Elisabet Järnefeltin seuraelämää ja tuttavuussuhteita seurattiin kaupungissa. *"Ja nuo, jotka rediculit kainalossa niin tyytyväisinä menevät visittille, - oikein heitä kadehdin välistä. He eivät kaipaa muuta, kun vaan saavat selkoa siitä, missä*

¹⁷⁶ Elisabet Järnefeltin kirje Eero Järnefeltille 19.12.1884. EJK, s. 36.

¹⁷⁷ Meyer 1987, s. 157.

¹⁷⁸ Ollila 1998, s. 30-31.

¹⁷⁹ Elisabet Järnefeltin kirje Juhani Aholle 21.5.1885, SKS KIA.

¹⁸⁰ Elisabet Järnefeltin kirje Juhani Aholle 24. 1. 1886, SKS KIA.

¹⁸¹ Elisabet Järnefeltin kirje Juhani Aholle 13. [12.1885]. EJK, s. 52.

*"kuvernörsikä" on tehnyt visiitejä, mikä kihlaus on rakettu ja mikä purettu j. n. e."*¹⁸³

4.3.2. Ystävyys ja politiikka

Virallisten ja puolivirallisten visiittien lisäksi Elisabet Järnefelt seurusteli myös henkilökoh-
taisten ystäviensä kanssa. 1800-luku on nähty naisten välisten ystävyysuhteiden kultakautena.
Naisten ystävyysuhteita ruokki korostunut jako julkiseen ja yksityiseen, jota pidettiin naisten
alueena. Koska naiset ja miehet näyttivät elävän erilaisissa maailmoissa ja noudattavan erilaista
arvojärjestelmää, naiset tukeutuivat toisiinsa ja löysivät toisista naisista parhaat ymmärtäjänsä.
Naisten maailman keskeisiä ajatuksia oli idea naisten moraalista ylemmyydestä miehiin ver-
rattuna. Miesten karkeuden ja itsekkyyden vastapainoksi asetettiin naisten herkkyyden, epäitsek-
kyys ja vastuu kodin ylläpidosta. Kodissa vallitsevat ihanteet näyttivät kuitenkin olevan ristiriitai-
dassa ulkomaailman kanssa.¹⁸⁴

Keitä sitten olivat Elisabet Järnefeltin ystävät? Ainoa kuopiolainen nainen, jonka Elisabet
Järnefelt tunsi hengenheimolaisekseen, oli Minna Canth. *"Rouva Canthin luona me yhtämittä
käymme ja täytyy sanoa, että se on ainoa lohdutus, muuten täällä voisi hulluksi tulla. En minä
kestä täällä pidä muusta, kuin hänestä."*¹⁸⁵ Kanttilan suuri etu oli se, että siellä saattoi puhua uu-
sista aatteista ja esittää radikaaleja ajatuksia kenenkään estämättä.¹⁸⁶ Kanttila toimi myös pako-
keinona painostavasta avioliitosta. Mieheensä ollessa kotona Elisabet Järnefelt yritti oleskella
siellä mahdollisimman paljon.¹⁸⁷ Myös Järnefeltin ja Canthin tyttäret ystävästyivät keskenään.¹⁸⁸

Alexander Järnefelt ei pitänyt Canthin ajamasta "sosialistisesta" uudistusohjelmasta eikä hänen
kirjoittamistaan lehtiartikkeleista. Aikakauslehti Valvojassa vuonna 1885 julkaistu kirjoitus
Naiskysymyksestä vielä sanan katkaisi Canthin ja Alexander Järnefeltin välit lopullisesti.
Canth ei enää ollut tervetullut kuvernöörin asuntoon ja kuvernööri lakkasi tervehtimästä häntä
julkisissa tilaisuuksissa. Elisabet Järnefelt ja hänen lapsensa vierailivat kuitenkin edelleen Kant-
tilassa.¹⁸⁹

Elisabet Järnefeltin ja hänen lastensa ystävyys Minna Canthin kanssa aiheutti perheriitoja. Ale-
xander Järnefelt halusi valvoa lastensa solmimien tuttavuussuhteiden säädynmukaisuutta ja so-
veliaisuutta. Elisabet Järnefelt kertoi eräästä kiistasta Juhani Aholle: *"Alku tuli siitä, että Elli kä-
vi erään tytön luona tietämättä kuka olivat hänen vanhemmat. Samana iltana mm. perjantaina,*

¹⁸² Minna Canthin kirje Mathilda Aspille 11.3.88. MCK, s. 318.

¹⁸³ Minna Canthin kirje Hilda Aspille [syys-lokakuussa 1884]. MCK, s. 168.

¹⁸⁴ Ollila 1998, s. 119-120, 122.

¹⁸⁵ Elisabet Järnefeltin kirje Juhani Aholle 8.5.1885, SKS KIA.

¹⁸⁶ Elisabet Järnefeltin kirje Juhani Aholle 14.5.1885, SKS KIA.

¹⁸⁷ Elisabet Järnefeltin kirje Juhani Aholle [talvella 1886], SKS KIA.

¹⁸⁸ Minna Canthin kirje Kaarlo Brofeldtille s.a. [syystalvella 1885]. MCK, s. 215.

me Kasperin kanssa olimme Canthissa ja Aina oli mukana. Elli kun tuli kotiin, sai toria ja seuraavana aamuna sain minä vastaanottaa kaikenmoisia syytöksiä ja selityksiä. Hän sanoo että hänen täytyy erota kuvernöörinvirasta, että sillä lailla hän ei voi mitään vaikuttaa. Hän tuskin on voinut pidättää itkua puhuessaan tätä kaikkea, ääni vapisi ja se oli hyvin traagillista. Ilmoitti sitten, että hän suorastaan kieltää lapsia käymästä Canthissa ja Elli ei hänen luvatta saa käydä missään, eikä tutustua kenenkään kanssa. Minun käyminen siellä on myös sopimaton, mutta tietysti saan tehdä niin kuin tahdon, mutta että se vahingoittaa hänen asemaansa."¹⁹⁰

Kaikesta huolimatta Elisabet Järnefelt ja hänen lähipiirinsä, varsinkin poikansa ja Brofeldtin veljekset, myös arvosteli Minna Canthia. "Canthimaisuus", Canthin herkästi innostuva, joskus joustamaton ja hyökkääväkin tapa suhtautua kiistakysymyksiin oli vierasta Järnefelteille. Elisabet Järnefeltin mielestä Canth tulikin "päivä päivältä hassummaksi", kunnes hänellä oli "kaikki skruuvit aivan auki."¹⁹¹ Vuonna 1887 Järnefeltien ja Brofeldtien suhteet Minna Canthiin katkesivat ns. siveellisyysriidan johdosta. Absoluuttisen ja relatiivisen sukupuolimoraalin kannattajien välisessä lehtipolemiikissa Juhani Aho oli kirjoittanut Savoon artikkeleita, joita Canth piti henkilökohtaisena loukkauksena itseään ja ystäviään kohtaan. Canthin mielestä Ahon kirjoitus oli oikeastaan Järnefeltien työtä, "seurauksia heidän huonontavasta vaikutuksestaan".¹⁹² "Canthin ja Bro- ja Järnefeltien" välit korjautuivat 1890-luvulla. Koska Järnefeltin kirjeitä on vuoden 1886 jälkeen vain vähän, ei ole ensikäden tietoa siitä kuinka välirikko vaikutti Elisabet Järnefeltiin. Luultavasti hän on tuntenut olonsa pikkukaupungissa entistäkin eristetyimmäksi.

Minna Canthin lisäksi Järnefeltin parhaita tuttavita Kuopiossa oli piirilääkäri Anders Edwin Nylander, Kuopion ruotsinkielisten johtohahmoja yksi liberaalisen puolueen ohjelman allekirjoittajista. Nylander jakoi Järnefeltin kiinnostuksen vaivaishoitoon ja filantropiaan.¹⁹³ Nylanderin ruotsinmielisyys ei haitannut, koska piirilääkäri ei kuulunut hienosteleviin sveeseihin. "Nylanderin perhe minua hyvin miellyttää erittäin hän itse. Hän on uuden ajan mies ja hyvin viisas ja myös näyttää hyvältä. Se on kummallista, että svesissä löytyy vanhoja miehiä, jotka käsittävät uuden ajan ja että fennomanissa ovat niin kräpiä."¹⁹⁴

Naisten välinen ystävyys saattoi yhdistää henkilökohtaisen kiintymyksen ja poliittisen sitoutumisen.¹⁹⁵ Ruohonjuuritason henkilösuhteisiin liittyvät naisverkostot olivatkin tyypillisiä naisliikehännän varhaisia muotoja. Naiset vaikuttivat perhepiirin, suvun ja naapuruston kautta,

¹⁸⁹ Kts. esim. Minna Canthin kirje Emilie Bergbomille 2.1.1886. MCK, s. 218.

¹⁹⁰ Elisabet Järnefeltin kirje Juhani Aholle [1.1.1886]. EJK, s. 53-54.

¹⁹¹ Elisabet Järnefeltin kirje Juhani Aholle [24.1.1886]. EJK, s. 58-59.

¹⁹² Minna Canthin kirje Juhani Aholle 23.3.1887, MCK s. 264-265; Minna Canthin kirje Emilie Bergbomille 23.3.1887. MCK s. 265.

¹⁹³ Elisabet Järnefeltin kirje Juhani Ahollelle s.a. [n.10.1.1886], SKS KIA.

¹⁹⁴ Elisabet Järnefeltin kirje Eero Järnefeltille 19.12.1884. EJK, s. 36.

ja siksi naisten poliittinen toiminta ei aina näkynyt julkisuudessa.¹⁹⁶ Useat yhdistykset nojautuivat epämuodollisiin mutta laajalle ulottuviin sosiaalisiin siteisiin, samoin ajattelevien yksilöiden vapaaehtoiseen verkostoon. Yhdistykset käyttivät jo olemassaolevaa, tuttua henkilökohtaista naisten tuttavuusverkostoa asiansa ajamiseen¹⁹⁷ Kuopiossa varsinkin naistenjärjestäytyminen kävi usein niin, että ensin oli ystävyyspiiri, joka sitten perusti yhdistyksen. Epämuodollisista sosiaalisista verkostoista siirryttiin siis muodollisempiin, ja ystävyydellä oli sosiaalis-poliittista merkitystä.

Hyvä esimerkki naisten keskinäisen ystävyyden ja verkostoitumisen yhteiskunnallisesta merkityksestä on tutkimusajankohtana Kuopiossa vaikuttanut ystävyyspiiri, johon kuului viisi naista: Minna Canth, Elisabeth Stenius, Selma Backman, Betty Ingman ja Lydia Herckman. Virva Oh-tonen nimittää gradussaan Canthin, Steniuksen, Backmanin, Ingmanin ja Herckmanin muodostamaa ystävyyspiiriä Kuopion naisintelligenssiksi.¹⁹⁸ Naisintelligenssin jäsenet olivat mukana miltei kaikissa Kuopion yhdistyksissä joko perustajina tai aktiivijäseninä, ja esimerkiksi naislyseoajatus oli lähtöisin heidän piiristään.

Naisintelligenssin jäsenet kuvastivat hyvin naiselle avautuvia mahdollisuuksia 1800-luvun lopun murroksessa. Minna Canthin isä Gustaf Johnson oli Tampereen Finlaysonin puuvillatehtaan työmies ja hänen äitinsä Ulrika Andersintytär kotiapulainen. Myöhemmin Gustaf Johnson kohosi tehtaan työnjohtajaksi ja Finlaysonin lankakaupan hoitajaksi Kuopioon. Lehtorin rouvana, kauppiaana ja näytelmäkirjailijana Canth itse nousi keskiluokkaiseen sivistyneistöön. Canth on siis elänyt kolmen eri yhteiskuntaluokan jäsenenä: työväenluokan, alemman keskiluokan ja keskiluokkaisen sivistyneistön.¹⁹⁹ Canth itse piti itseään "kansan lapsena."²⁰⁰

Elisabeth Steniuksen isä taas oli senaattori ja vapaaherra J.U.S. Gripenberg. Hänen äitinsä oli palkollinen. Stenius kävi Smolnan naisopistoa Pietarissa ja puhui ainakin kuutta kieltä, myös venäjää. Hänen miehensä Richard Stenius oli Suomen Pankin Kuopion konttorin johtaja. Elisabeth Stenius toimi kieltenopettajana Kuopion kouluissa. Selma Backlund oli sorvarin ja kättilön tytär eikä häntä säätynsä tähden hyväksytty Kuopion valtion tyttökouluun, jota Minna Canth kävi. Backlund luki oppimäärät yksityisesti, kävi seminaarin ja toimi opettajana Kuopion kansakouluissa. Elisabeth (Betty) Ingman oli kappalaisen tytär ja Kuopion Suomalaisen tyttökoulun johtajatar. Hän suoritti yksityisesti tutkintoja yliopistossa. Lydia Herckman oli orvoksi jäätyään

¹⁹⁵ Rendall 1987, s. 13.

¹⁹⁶ Saarinen 1985, s. 98.

¹⁹⁷ Ryan 1979, s. 69, 75.

¹⁹⁸ Minna Canthin kirjeistä tuota nimitystä ei kuitenkaan löydy. Sen on todennäköisesti keksinyt Lucina Hagman Canth-elämäkerrassaan.

¹⁹⁹ Haavikko 1998, s. 40-41.

²⁰⁰ Minna Canthin kirje Kaarlo Bergbomille 8.12.1884. MCK, s. 183.

saanut kasvatuksensa Pietarissa, Nikolajevskin kasvatustaloksessa ja toiminut myöhemmin kotiopettajana. Hänen aviomiehensä, varatuomari, laamanni August Herckman oli valtiopäiväedustaja ja kaupungin valtuusmies suomenmielisten riveissä.²⁰¹

Vaikka intelligenssinaisista varsinkin Canthin ja Backlundin syntyperä oli vaatimaton, ja vaikka ainoastaan Stenius oli syntynyt säätyläisperheeseen, he olivat joko koulutuksen tai avioliiton kautta päätyneet sivistyneistön jäseniksi. Kaikilla intelligenssinaisilla oli hyvä koulutus ja kielitaito, ja kaikki, Minna Canthia lukuun ottamatta, olivat jossain elämänsä vaiheessa toimineet opettajina. Opettajaksi ryhtyminen oli tiettyssä mielessä helppo ratkaisu naisille, joille nopeasti kasvava koululaitos tarjosi työpaikkoja. Opettajien ammattikunnassa naisten määrä lisääntyi suhteellisesti voimakkaammin kuin missään muussa ammattiryhmässä.²⁰²

Vuonna 1885 kaupungin valtuuskunta valitsi Elisabet Järnefeltin valtion naiskoulujen ja aistivallisten koulujen kouluneuvoston jäseneksi. Järnefeltin kanssa valituiksi tulivat kirkkoherra J.W Calamnius, lääkäri R.Fabritius ja lyseon lehtori J. Schwartzberg sekä rouvat Johanna Granit, Lydia Herckman, H. Savolainen, Elisabeth Stenius ja Jenny Therman.²⁰³

Steniusten kodista tuli suomalaisuuden ja kansallisuusaatteen harrastajien keskus Kuopiossa. Siellä kokoontui 1870-luvun jälkipuoliskolla piiri, jonka tarkoituksena oli edistää kotimaista kirjallisuutta ja tehdä suomesta sivistyneistökieli. Seuran jäseninä oli pääasiassa lyseolaisia, muun muassa Juhani Aho. Kuopion lyseonkautta Steniuksilla oli kontakteja yliopiston Savo-karjalaiseen osakuntaan ja K.P.T:hen.²⁰⁴ Steniusten salonki on siis ollut samankaltainen kuin Järnefeltien salonki Helsingissä, ja siihen on myös kuulunut samoja henkilöitä. Myös Minna Canth piti lyseolaisnuorille kirjallisaatteellista piiriä nimeltään Oras-seura.²⁰⁵ Näiden seurojen kauaskantoisesta maineesta kertoo jotain se, että esimerkiksi Hämeenlinnassa opettajat ja papit kehoittivat opettajistoa kieltämään lyseolaisten osallistumisen Canthin illanviettoihin.²⁰⁶

On kiinnostavaa, että Canthia lukuun ottamatta Elisabet Järnefelt ei juuri pitänyt naisintelligenssin jäsenistä, varsinkaan Elisabeth Steniuksesta, joka oli Järnefeltin tavoin suomalaisuusideologian omaksunut aatelistiperheen tytär, saanut koulutuksensa Pietarissa ja osasi venäjää. *"Mitä enemmän minä näen rouva Steniusta, sitä vähemmän hän minua mielyttää. Hän on niin epäluonollinen ja niin, en tiedä mitä sanoisinkaan, mutta sanalla sanoen, ei meidän välillä koskaan*

²⁰¹ Ohtonen 1984, s. 21, 25-27.

²⁰² Ollila 1998, s. 45.

²⁰³ Savo 13.5.1885.

²⁰⁴ Ohtonen 1984, s. 21-22.

²⁰⁵ Asp 1948, s. 59.

²⁰⁶ Minna Canthin kirje Kaarlo Brofeldtille [joulukuussa 1884?] MCK, s. 185.

voi syntyä *sympatia*."²⁰⁷

Elisabet Järnefeltin seuralämääns ja henkilökohtaisiin suhteisiin vaikutti hänen elämäntilanteestaan johtunut masennus, joka eristi ja vieraannutti hänet muista ihmisistä. "[M]inä olen *semmoisessa tilassa, kuin olisin erotettu koko maailmasta; ei ole minkäänlaista yhteyttä sen kanssa, ihmiset kaikki niin vieraita, eikä vitsi kenen kanssa olla ja kun sattuu joskus puhua, niin jälestäpäin harmittaa*."²⁰⁸

---

²⁰⁷ Elisabet Järnefeltin kirje Juhani Aholle 19.5. 1885, SKS KIA.

²⁰⁸ Elisabet Järnefeltin kirje Juhani Aholle s.a, SKS KIA.

5. YHDISTYSTOIMINTA

5.1. Yhdistyvät kansalaiset

Joukkojärjestäytymisperiaate löi itsensä Suomessa läpi tutkimusajankohtana, 1880-luvulla, jolloin valtion ulkopuolisen toiminnan alue alkoi näyttäytyä erillisenä sfäärinä. Suomeen syntyi ns. kansalaisyhteiskunta, jossa politiikan, talouden, julkisen ja yksityisen rajat asetettiin uudella tavalla. Syntyi ajatus, että valtion oli saatava kansalaisten hyväksyntä. Valtion legitiimisyys sai uuden pohjan, kun laajat joukot alkoivat toimia itsenäisinä ja muodollisesti tasavertaisina kansalaisina. Fennomaanien integraatiopyrkimyksiin kuului vapaanjärjestötoiminnan kytkeminen valtion. Järjestöt laajensivat valtion toiminta-aluetta ja rakensivat uudenlaista valtiota.²⁰⁹

Uutta oli käsitys siitä, että yhdistysten tehtävä oli vaikuttaa yleiseen mielipiteeseen ja vaatia yhteiskunnallisia uudistuksia. Syntyi yhdistyksiä, joissa alemmat luokat ottivat itse aloitteen. Fennomaanit myötäilivät spontaania järjestäytymistä, mutta se sopeutettiin heidän määräämäänsä tahtiin. Esimerkiksi A.A. Granfelt yhdisti 1880-luvulla hajanaisen ja jatkuvasti kasvavan raittiusliikkeen yhden keskusjohdon alaisuuteen.²¹⁰

Valistuksellinen järjestäytyminen edellytti eri ryhmien tavoitteiden sovittamista yhteen, ja järjestäytymisen poliittinen hyödyntäminen taas vaati, että yhteensovittamisen tuli olla mahdollisimman saumatonta. Fennomaaninen sivistyneistö joutui muotoilemaan sanottavansa tavalla, joka saattoi saavuttaa kansan hyväksynnän ja antoi siten mahdollisuuden esiintyä ulospäin "kansan tahdon" edustajana. Samalla sivistyneistön oli tingittävä vanhasta säätyläisstatuksesta ja mukauduttava säätyraajat ylittävään kanssakäymiseen, joka voitiin tulkita osoitukseksi sivistyneistön ja kansan liitosta ja perusteluksi oikeudelle puhua Suomen kansan nimessä.²¹¹

Fennomaanien johtama sivistyksellinen yhdistystoiminta ei pyrkinyt välittömästi parantamaan työväestön sosiaalista asemaa, mutta se asettui tavallaan työ- ja luokkasuhteiden ulkopuolelle ja tarjosi siten mahdollisuuden yhteistoimintaan, joka ei jo lähtökohtaisesti uusintanut työväestön asemaan liittyviä alistussuhteita. Työväestön valistuksellisessa järjestäytymisessä voidaan nähdä pyrkimystä kaventaa palkkatyöhön liittyvän alistussuhteen vaikutusala työajan ulkopuolisessa elämässä. Tämä piirre ei palaudu valistustoimintaa johtaneen fennomaanisivistyneistön tavoitteisiin.²¹² Fennomaaneilla oli luja luottamus "talonpoikaisen kansan" solidaarisuuteen valtiota kohtaan, ja 1800-luvun lopulla työväestönjärjestäytyminen eteni aluksi tämän luottamuksen suo-

²⁰⁹ Alapuro ja Stenius 1987, s. 18.

²¹⁰ Alapuro ja Stenius 1987, s. 35.

²¹¹ Liikanen 1995, s. 243.

jissa.²¹³

1870-luvulta lähtien maaseudun seura- ja kokoustoiminta suuntautui avoimesti vanhoja säätyrajoja vastaan ja pyrki toisaalta varjelemaan hyviä tapoja ja siveellisyyttä. Tavoitteena oli kuitenkin useimmiten säätyrajojen madaltaminen, ei poistaminen. Kansanvalistuksen tasa-arvoihanne liitettiin sivistyksen kasvun tulevaisuudessa avaamiin näköaloihin, ei senhetkiseen yhteiskunnalliseen käytäntöön. Vaatimus säätyrajojen ylittämisestä tuli usein esiin valistuksellisten, fennomaanishenkisten hankkeiden yhteydessä. Tasa-arvoisen kanssakäymisen piiriin ei kuitenkaan useinkaan laskettu palkollisia ja alempia kansankerroksia. Heidät nähtiin edelleen kristillis-siveellistä moraalia vahvistavan valistustyön kohteina.²¹⁴ Myös fennomaanijohtoisin järjestäytymishankkeisiin liittyi sosiaalista kitkaa ja vaikeuksia ylittää säätyraja. Tavallisempaa kuin sivistyneistön ja rahvaan ongelmaton yhteistyö oli eri säätyihin kuuluneiden puuhamiesten keskinäinen epäily ja syytökset toiminnan hankaloittamisesta.²¹⁵

Yhdistystoiminnan leviämiseen ei sen alkuvaiheessa liittynyt jyrkkää julkisen ja yksityisen elämänpiirin eriytymistä eikä myöskään kovin jyrkkää jakautumista sukupuolen mukaan. Järjestäytyminen oli Suomessa 1900-luvun alkuun saakka kokonaistapahtuma, joka koski samanaikaisesti kaikkia sosiaaliryhmiä ja kumpaakin sukupuolta. Suomessa molempien sukupuolten yhteisjärjestöt olivatkin hallitsevina 1900-luvun alkuun saakka.²¹⁶ Liikanen näkee ilmiön takana paitsi sosiaalisia, myös poliittisia syitä. Poliittinen hegemoniataistelu ja yhteiskunnallisten valtasemien haastaminen, joihin suomalainen järjestäytyminen alusta pitäen kiinnittyi, ei rajannut yksityistä ja julkista elämänpiiriä yhtä selkeästi kuin esimerkiksi anglosaksisten - maiden aktiivisen kansalaisidentiteetin luomiseen tähdännyt järjestäytyminen. "Kansaa" ja "kansan tahtoa" edustamaan kelpasivat yhtä hyvin naiset kuin miehet.²¹⁷

Seura- ja kokoustoiminta loi uusia kanssakäymisen muotoja vaurastuvan talonpoikaiston ja vanhan säätyläistön välille. Fennomaanien sivistystä säädyn ja syntyperän kustannuksella korostava ideologia tarjosi aatteellisen sisällön maaseudun uuden yläluokan muodostumiselle.²¹⁸ Joukkojärjestöt levittivät porvarillisen kansalaisen itsehallintaihannetta laajempiin kansankerroksiin, jotka tavoittelivat kansalaistaitoja myös aivan omista lähtökohdistaan. Joukkojärjestöt eivät pel-

---

²¹² Liikanen 1995, s. 199-200.

²¹³ Alapuro ja Stenius 1987, s. 19.

²¹⁴ Liikanen 1995, s. 235-237.

²¹⁵ Liikanen 1995, s. 217-218.

²¹⁶ Sulkunen 1987, s. 169. Kaupungeissa, joissa elämänpiirien eriytyminen oli ehtinyt pidemmälle, sukupuolen mukainen kaksijakoisuus järjestäytymisessä oli alusta lähtien suurempi kuin maalla, mutta se ei kuitenkaan ollut järjestäytymisen peruslähtökohta. Yhtenäinen järjestäytyminen alkoi rakoilla 1900-luvun alussa, kun järjestötoiminta alkoi samanaikaisesti sekä luokkasidonnaistua että eriytyä sukupuolittain. Sulkunen 1987, s. 171.

²¹⁷ Liikanen 1995, s. 330.

kästään ohjautuneet ylhäältä tai mobilisoineet passiivista jäsenistöä eliitin omiin tarkoituksiin, vaan olivat jatkuvasti neuvottelunalainen kompromissi eri yhteiskuntaluokkien välillä.²¹⁹

Kuopiolaisten seurojen vanhinta kerrostumaa edustivat erilaiset taloudelliset yhdistykset, kuten Kauppaseura ja Käsityöläis- ja tehdasseuruus sekä vuonna 1860 perustettu Rouvasväenyhdistys. 1870- ja 1880-luvut olivat myös Kuopiossa vilkasta yhdistysten perustamiskautta. Silloin perustettujen yhdistysten luonne oli yleensä (kansallis)aatteellinen.²²⁰ Kuopiossa toimi vuosina 1884-1888 ainakin Rouvasväenyhdistys, Suomalainen seura, Konversationsklubben, Isänmaallinen seura, Kansallislauluseura, Kalevala-seura, Konkordia-seura, Naisyhdistys, Työhuoneseura, Raittiusyhdistys, Suomen työn suosijoiden seura, Voimisteluseura, vapaapalokunta ja Työväenyhdistys. Näistä Elisabet Järnefelt kuului ainakin Suomalaiseen seuraan, Isänmaalliseen seuraan, Kansallislauluseuraan, Kalevala-seuraan, Suomen työn suosijoiden seuraan, Kuopion Naisyhdistykseen ja Työhuoneseuraan. Hän kuului lisäksi sokeainkoulun johtokuntaan ja moniin arpajaistoimikuntiin, olihan hän läänin ensimmäinen nainen. Järnefelt ei kirjeissään mainitse lainkaan Raittiusyhdistystä, Työväenyhdistystä eikä Rouvasväenyhdistystä.

Vaikka Elisabet Järnefelt kuului lukuisiin eri yhdistyksiin, järjestötoiminta ei kuitenkaan nouse merkittävästi esille hänen kirjeissään.²²¹ Järnefelt ei yleensä kommentoinut yhdistystoiminnan sisältöä, ja harvat kommentit ovat usein negatiivisia sävyiltään. Ainoa yhdistys, jonka toiminnasta Järnefelt kertoo kirjeissään usein ja innostuneesti, on Työhuoneseura.

Lähimmäksi aatteellis-yhteiskunnallista toimintaa naisia veivät varsinaisen yhdistystoiminnan rinnalle kehittyneet toimintamuodot, kuten seurojen illanvietot ja arpajaiset, joita järjestivät pääasiassa naiset. Tällainen toiminta vei paljon naisten aikaa.²²² Elisabet Järnefelt oli mukana järjestämässä arpajaisia ainakin Suomalaisen teatterin,²²³ "wallassäätyisten köyhäin",²²⁴ naislyseon²²⁵ ja Kansallislauluseuran²²⁶ hyväksi.

5.2. Kulttuuri- ja ajanvieteyhdistykset

Kollektiivisen ajattelun murtuessa ja kodin rajautuessa entistä selvemmin yksityiseksi piiriksi

²¹⁸ Liikanen 1995, s. 322.

²¹⁹ Siltala 1999, s. 511.

²²⁰ Nummela 1989, s. 471.

²²¹ Järjestötoiminta ei esiinny merkittävästi myöskään Anne Ollilan tutkimien naisten kirjeissä ja päiväkirjoissa, vaikka kaikki kuuluivatkin erilaisiin yhdistyksiin. Ollila päätelee, että järjestötoiminta oli jo 1800-luvun lopussa eräänlainen itsestäänselvyys, joka ei herättänyt suuria intohimoja tai leimuavaa kiinnostusta. Ollila 1998, s. 229.

²²² Jallinoja 1983, s. 76.

²²³ Savo 19.9.1884.

²²⁴ Savo 7.11.1884.

²²⁵ Savo 5.1.1885.

seuraelämän painopiste alkoi siirtyä kotien seinien ulkopuolelle, yhdistyksiin, ravintoloihin ja instituutioihin.²²⁷ Kuopiossakin oli kaksi niin sanottua sivistysseuraa, joissa kaupungin säätyläistä ja virkamiehet tapasivat toisiaan keskustelun, esitelmien, musiikin, näytelmäesitysten ja tanssin merkeissä. Vuonna 1877 perustetun Kuopion Suomalaisen seuran tarkoituksena oli suomenkielisten illanviettojen järjestäminen vastapainoksi ruotsinkielisen sivistysseuran Konversationsklubbenin toiminnalle. Suomalainen seura peri nopeasti Konversationsklubbenin paikan säätyläisten seuraelämän keskuksena. Sen kielipoliittinen merkitys oli kuitenkin vain välillinen: 1890-luvulla joka neljäs jäsenistä ilmoitti äidinkiellekseen ruotsin. Seuraan kuului keskimäärin 4% kuopiolaisista. Konversationsklubben jatkoi Suomalaisen seuran rinnalla, mutta hiipui vähitellen kokonaan.²²⁸ Seuran illanviettojen ohjelmaan kuului musiikkia, seuranäytelmiä, esitelmiä ja tanssia.²²⁹

Tarkkaa säätyrajoitusta ylläpitäneen Konversationsklubbenin vastapainoksi Suomalainen seura halusi korostaa demokraattisuuttaan ja kansallisen sivistystyön merkitystä kannustamalla jäseniksi talonpoikaiskodeista lähtöisin olevia lyseolaisia, jotta nämä tottuisivat sivistyneeseen seuraelämään.²³⁰ Kuopion oppilaitoksiin, suomalaiseen ja ruotsalaiseen lyseoon, teollisuuskoululle ja kauppakoululle jaettiin vapaalippuja seuran tilaisuuksiin.²³¹ Seuraa kuitenkin moitittiin säätyerotuksesta ja ruotsin kielen käyttämisestä. Valitettiin että säätyläiset ja puotilaiset istuivat eri puolilla salia.²³² Seuran vuosijäsenmaksu oli miehiltä 12 ja naisilta kuusi markkaa. (Nykyrahasa noin 310 ja 155 markkaa. Laskettu vuoden 1886 markan arvon mukaan.) Jos samasta perheestä liittyi useampi jäsen, he saivat alennusta. Koska käsityöläisen keskimääräinen päiväpalkka oli vuonna 1885 1-1,5 markkaa, jäsenmaksu esti tehokkaasti käsityöläisperheiden pääsyn seuran jäseniksi.

Niin kuin koko pikkukaupungin ylempi kerros, myös Järnefeltin perhe kävi Suomalaisen seuran tilaisuuksissa. Alexander Järnefelt kävi sekä Suomalaisessa seurassa että ruotsinkielisellä klubilla tavallaan viran puolesta.²³³ Myös Kuopion läänin edellinen kuvernööri Karl v. Kraemer oli kuulunut Kuopion Suomalaiseen seuraan sen perustamisesta lähtien.²³⁴ Säätyläisseuran muodollisuudet ahdistivat toisinaan Elisabet Järnefeltiä: *"Tultiin juuri Suomalaisesta seurasta. Ei siitä ole mitään kertomista, kaikki niin kuin ennen. Ihmiset tansivat ja luulivat olevansa innostu-*

²²⁶ Savo 12.1.1885.

²²⁷ Häggman 1994, s. 133.

²²⁸ Nummela 1989, s. 471-472.

²²⁹ Kts. Kuopion Suomalaisen seuran (KSS) johtokunnan pöytäkirjat. Kuopion Suomalaisen seuran arkisto, KuKHMA.

²³⁰ Ohtonen 1984, s. 107.v

²³¹ KSS:n johtokunnan pöytäkirjat 24.9.1887. KSS:n arkisto, KuKHMA.

²³² Ohtonen 1984, s. 109.

²³³ Minna Canthin kirje Kaarlo Bergbomille 23.2.1884. MCK, s. 131.

²³⁴ Savo 4.2.1884.

neita."²³⁵

Sääntöjen mukaan Suomalaisen seuran johtokuntaan kuului viisi naista ja viisi miestä. Elisabet Järnefelt valittiin johtokuntaan kaudeksi 1884-85 yhdessä Minna Canthin, Lydia Herckmanin, Tilta Killisen ja neiti E. Hirnin sekä Kustaa Killisen, Karl Steniuksen, Bruno Granitin, Ivar Kyanderin ja Richard Steniuksen kanssa.²³⁶ Johtokunta oli hyvä läpileikkaus Kuopion paremmista piireistä: Minna Canth oli kirjailija ja kauppias, Lydia Herckman tuomarin ja valtiopäivämiehen puoliso, Tilta Killinen opettaja, Richard Stenius Suomen Pankin konttorinjohtaja, Ivar Kyander vt. pormestari, oikeusraatimies ja valtiopäivämies, Bruno Granit maisteri, Karl Stenius sokeainkoulun johtaja ja Kustaa Killinen kuuromyökkäin koulunjohtaja. Myös muut Järnefeltin perheenjäsenet olivat aktiivisia Suomalaisessa seurassa. Vuonna 1885 Elli ja Kasper Järnefelt valittiin johtokuntaan.²³⁷ Johtokunnan tasaisesta sukupuolijakaumasta huolimatta puheenjohtaja oli aina mies.

Yleensä miehet ja naiset noudattivat vanhaa tapaa ja oleskelivat tilaisuuksissa erillään, naiset salissa ja miehet puffetin puolella. Vuonna 1888 pöytäkirjassa huomautettiin, että miehet ja naiset viihtyivät tavallista paremmin toistensa seurassa, sillä kaikkialla keskusteltiin vapaasti.²³⁸

Vuonna 1888 perustettiin Suomalaisen seuran vastapainoksi Kuopion Kansallinen Seura. Valittiin Suomalaisen seuran muuttuneen herrassäädyn huvitteluseuraksi. Kansallinen seura oli tarkoitettu "kaikkien kansalaisten yhteiseksi", lähinnä niille, jotka "eivät katsoneet sopivansa entisen Suomalaisen seuran piiriin." Kuopion kansallisen seuran tarkoitus oli antaa jäsenilleen tilaisuus jalostavaan huvitteluun ja seurustelemiseen ja siten ehkäistä epäsiiveellisiä huvituksia. Iltaamia oli tarkoitus pitää joka toinen viikko, ohjelmana esitelmiä, puheita, musiikkia, seuranäytelmiä ja tanssia.²³⁹ Ohjelma ei siis poikennut Suomalaisen seuran illanvietoista. Elisabet Järnefelt ei enää ennättänyt osallistua Kuopion Kansallisen seuran toimintaan, sillä hän muutti kaupungista syyskuussa 1888.

Vaikka Kuopion Suomalainen Seura halusikin korostaa demokraattisuuttaan varsinkin ruotsinkieliseen keskusteluseuraan verrattuna, se kuitenkin oli selkeästi sivistyneistön keskinäinen seurusteluyhdistys. Alexander Järnefeltin mielestä Suomalaisessa seurassa "toisinaan sai nähdä vähän kirjavaa yleisöä",²⁴⁰ mutta luultavasti "kirjava yleisö" on tuntenut olonsa epämiellyttäväksi seurassa tilaisuuksissa. On kuvaavaa, että Kuopion Kansallisen Seuran ilmoitus Savossa oli suunnat-

²³⁵ Elisabet Järnefeltin kirje Juhani Aholle s.a. [24.1.1886], SKS KIA.

²³⁶ KSS:n johtokunnan pöytäkirja 12.3.1884. KSS:n arkisto, KuKHMA.

²³⁷ KSS:n johtokunnan pöytäkirjat 18.9.1885. KSS:n arkisto, KuKHMA.

²³⁸ Ohtonen 1984, s. 108-109; KSS:n johtokunnan pöytäkirjat 11.1.1888. KSS:n arkisto, KuKHMA.

²³⁹ Savo 6.9.1888.

²⁴⁰ Alexander Järnefeltin kirje Aino Järnefeltille 29.10.1890. ASK, s. 69.

tu niille jotka itse "eivät katsoneet sopivansa entisen Suomalaisen seuran piiriin." Vaikka "puotilaisia" kokouksissa kävikin, säätyerotus näyttää säilyneen molemminpuolisesti. Kansanjuhlat ja -kokoukset, joissa eri säädyt kohtasivat rituaalinomaisesti tasa-arvoisina, eivät välttämättä merkinneetkään luopumista säätyeroista vaan saattoivat jopa vahvistaa niitä symbolisesti.²⁴¹

Elisabet Järnefeltin aloitteesta Kuopioon perustettiin kaksi yhdistystä, Työhuoneseura, josta myöhemmin lisää, ja musiikkiyhdistys. Pataljoonan kapellimestari ja urkuri Elias Kahran, kauppias Reinhold Lindqvistin perheen ja soitonopettaja neiti Silwénin kanssa Järnefeltit päättivät kokoontua kerran viikossa harrastamaan musiikkia.²⁴² Elisabet Järnefelt oli myös Kahran, teollisuuskoulun rehtorin Johan Anton Zidbäckin ja eversti Hausenin kanssa perustamassa musiikkiyhdistystä.

Musiikkiyhdistyshanke osoittaa, kuinka ruotsinkielistä Kuopion sivistyneistö oli. Seurassa kunkin oli tarkoitus käyttää omaa äidinkieltään. Ruotsinkieliset kuitenkin valittivat, ettei kaikkea käännetty ruotsiksi ja suomenkielisten mielestä kokouksessa puhuttiin liikaa ruotsia. Vaarana oli, että ruotsinkieliset jäisivät kokonaan pois musiikkiseurasta, jolloin koko hankkeesta ei tulisi mitään.²⁴³ Suomenkieliset tuskin olisivat pystyneet pitämään yhdistystä vireänä omin avuin.

Kielikiistoista huolimatta Kuopion musiikkiyhdistys kuitenkin perustettiin 12.2.1888. Yhdistyksen johtokuntaan valittiin sekä suomen- että ruotsinkielisiä: ruotsinkieliset neiti Palmgren, everstinna Hausen, suomenkieliset Kasper Järnefelt, Elias Kahra ja Johan Zidbäck.²⁴⁴ Elisabet Järnefelt ei kuitenkaan enää ehtinyt paljon osallistua yhdistyksen toimintaan, sillä hän muutti Kuopiosta syyskuussa 1888.

5.3. Kansallisuusaatteelliset yhdistykset

Monet Kuopion 1870- ja 80-luvulla perustetuista yhdistyksistä olivat kansallisuusaatteen innoittamia. Fennomania ja heräävä naisasia-aate yhdistyivät Elisabeth Steniuksen vuonna 1877 perustamassa Kalevala-seurassa jonka jäsenenä oli Minna Canthin lisäksi parikymmentä ruotsalaisen sivistyksen saanutta nuorta naista. Seuran tarkoituksena oli harjoitella suomea suullisesti ja kirjallisesti ja keskustella yhteiskunnallis-valtiollisista aiheista.²⁴⁵ Elisabet Järnefelt osallis-

²⁴¹ Liikanen 1995, s. 204. Bonnie G. Smithin mukaan Pohjois-Ranskan teollisuusalueiden ylemmän luokan ajanvieteseurojen tarkoitus oli vahvistaa liikemiesporvariston keskinäistä solidaarisuutta luokkapohjalta. Ne tarjosivat hengähdystauon jatkuvan sodankäynnin kaltaisen talouselämän paineista ja yhdistivät suurporvariston kohtaamaan työväenluokan solidaarisuuden. Smith 1981, s. 31.

²⁴² Elisabet Järnefeltin kirje Juhani Aholle s.a. [tammikuu 1886], SKS KIA. Ilmeisesti Lindqvistit, Kahra ja Silwén liikkuvat enemmänkin yhdessä, sillä Elli Järnefelt käytti heistä yhteisnimeä Lindqvistin bolagi. Kts. Elli Järnefeltin kirje Eero Järnefeltille 4.1.1887. ASK, s. 29.

²⁴³ Elisabet Järnefeltin kirje Eero Järnefeltille 14.11.[1887]. EJK, s. 61-62.

²⁴⁴ Savo 14.2.1888.

²⁴⁵ Ohtonen 1984, s. 23-24.

tui Kalevala-seuran kokouksiin, mutta ei kommentoinut seuran toimintaa kirjeissään.²⁴⁶

Elisabeth Stenius perusti myös Kuopion kansallislauluseuran vuonna 1878. Se oli aluksi nais- ja myöhemmin sekakuoro. Seuran tarkoituksena oli kunnioittaa suomen kieltä ja kansallisuustietoa sekä sivistää kansaa laulamalla suomalaisia lauluja. Kymmenen olemassaolovuotensa aikana kuoroon kuului toistasataa jäsentä, joukossa miltei kaikkien ammattien harjoittajia. Kuopion kansallislauluseura yhdistettiin Kuopion kansalliseen seuraan 1888.²⁴⁷

Kuoro toteutti kansansivistysaatetta alhaisilla konserttilippujen hinnoilla: lippujen hinta oli 50 penniä, työkansalta ja koululaisilta 25 penniä.²⁴⁸ Työläisille ei kulttuuritilaisuuksiin tai illanviettoihin yleensä ollut erikseen alennusta. Merkilläpantavaa on myöskin se, että hinnat olivat samat miehille ja naisille. Yleensä kuopiolaisten illanviettojen lippujen hinnat olivat miehiltä 1-1,50 markkaa ja naisilta sekä koululaisilta 0,5-1 markkaa. Myös Elisabet Järnefelt kävi Kansallislauluseuran konserteissa ja juhlissa.²⁴⁹

Kansallisen liikkeen hengessä perustettiin myös vuonna 1883 Kuopion Isänmaallinen Seura, jonka toimialoja olivat suomen kieli ja murretutkimus, suomenkielisen kirjallisuuden edistäminen, kansatieteellinen aineiston ja esineistön keruu sekä kansansivistystyö. Seuran esikuvana oli Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.²⁵⁰ Kokouksia pidettiin vuosittain neljä vuosikokouksen lisäksi.²⁵¹

Vaikka sitä ei säännöissä suoraan sanottukaan, Kuopion Isänmaallinen Seura ilmeisesti pyrki säätyrajojen purkamiseen, sillä sen perustavina jäseninä olivat yhtä aikaa niin kuvernööri Järnefelt ja hovioikeuden auskultantti Argillander kuin levyseppä Hyvärinen ja koneenkäyttäjä Miettinenkin.²⁵² Tosin ei ole varmaa, kuinka moni jäsenmaksun maksaneista kävi kokouksissa. Vuoden 1885 213 jäsenestä vain 21 oli "vakinaisia", ja saattaa olla, että jäseniksi on merkitty kaikki, jotka lahjoittivat rahaa.²⁵³ Seuraan kutsuttiin jäseniksi "seuran isänmaallisia tarkoituksia" harrastavia henkilöitä.²⁵⁴

Vaikka seuranjäsenet olivatkin kaikkensaätyisiä miehiä ja naisia, johtokuntaan valittiin kuitenkin vain akateemisen koulutuksen saaneita sivistyneistömiehiä. Vuonna 1884 toimikunnanjäsenet

²⁴⁶ Elisabet Järnefeltin kirje Juhani Aholle 3.5.1885, SKS KIA.

²⁴⁷ Ohtonen 1984, s. 22-23.

²⁴⁸ Kts. esim. Savo 28.5.1884.

²⁴⁹ Kts. Esim. Elisabet Järnefeltin kirje Juhani Aholle s.a. [vuonna 1886], SKS KIA.

²⁵⁰ Savo 10.11.1882.

²⁵¹ Savo 18.3.1885; Savo 20.3.1886.

²⁵² Kts. jäsenlista, Savo 21.3.1884.

²⁵³ Savo 18.3.1885.

²⁵⁴ Kuopion Isänmaallisen seuran (KIS) toimikunnan pöytäkirjat 16.1.1884. KIS:n arkisto, KuKHMA.

olivat kirkkoherra, tohtori J.V. Calamnius, tohtori O.Grotenfelt, lyseon lehtori Schwartzberg, rehtori Killinen ja maisteri Bruno Granit.²⁵⁵ Samoin kuin Suomalaisen Seuran toimintaan, koko Järnefeltin perhe osallistui myös Isänmaallisen Seuran toimintaan: Alexander, Elisabet ja Kasper Järnefelt oli merkitty seuran jäseniksi, ja Elli ja Armas Järnefelt kävivät kokouksissa.²⁵⁶

Isänmaallinen seura kutsui lyseon ylimpien luokkien oppilaita seuran kokouksiin. Opiskelijoita kannustettiin muinaisesineiden tutkimiseen maksamalla heille matka-apurahoja.²⁵⁷ Seuran jäseniä myös kehoitettiin keräilemään elämäkertatietoja "Savon merkillisistä miehistä ja tapauksista".²⁵⁸ Elisabet Järnefelt kuvailee yhtä seuran kokousta kirjeessään Juhani Aholle: "Isänmaallisessa Seurassa kerrottiin mitä on jo ehditty saada tietoa Paavo Ruotsalaisesta.... Vanha Granit piti myös esitelmän, hyvin hauskan, Harjulan [kaupungin vaivaistalon] historiasta, sen entisistä omistajista ja vaiheista..."²⁵⁹

Vuosien varrella Isänmaallisen Seuran uudet jäsenet olivat yhä enemmän koulutettuja virkamiehiä.²⁶⁰ Vuoden 1886 vuosikertomuksessa valitettiin jäsenkatoa, jonka syiksi arveltiin toiminnan laimeutta ja muiden, eteenpäin katsovien yhdistysten kilpailua.²⁶¹

Elisabet Järnefelt kuului myös 1886 perustetun Suomen työn suosijain seuran johtokuntaan. Seuran tarkoituksena oli edistää kotimaista teollisuutta mm. jakamalla Savon ja Tapion mukana ilmoituslehtiä joissa kotimaisia tuotteita myyvät kauppiaat mainostivat. Pussitehtaan perustamisella taas oli tarkoitus luoda alempien luokkien naisille työpaikkoja ja siten ehkäistä prostituutiota. Järnefeltin kanssa toimikuntaan kuuluivat Minna Canth, Selma Backlund, opettaja Anni Kepplerus, rouva Ståhlberg, lyseon lehtori Schwartzberg, läänin kirjanpitäjä Collan, pastori Granit, FK Sirelius ja insinööri Telén.²⁶² Seuralla oli Kuopiossa noin 80 jäsentä.²⁶³

5.4. Naisasiayhdistykset

Naisten varhaisimmat erityisjärjestöt olivat 1800-luvun puolivälissä syntyneet rouvasväenyhdistykset, säätyläisten hyväntekeväisyysjärjestöt, jotka liittyivät naisten Euroopassa ja USA:ssa laajalti harjoittamaan filantropiaan. Suomessa naisten kokonaisjärjestäytyminen sai erityisluonteensa 1800-luvun lopulla muodollisen järjestötoiminnan yleisessä läpimurrossa, jolloin laajamittainen organisoituminen kosketi samanaikaisesti kaikkia väestöryhmiä. Tuolloin syntyivät

²⁵⁵ KIS:n toimikunnan pöytäkirjat 17.3.1884. KIS:n arkisto, KuKHMA.

²⁵⁶ KIS:n toimikunnan pöytäkirjat 5.6.1885. KIS:n arkisto, KuKHMA; Savo 20.3.1886; Savo 16.12.1886.

²⁵⁷ KIS:n toimikunnan pöytäkirjat 5.6.1885. KIS:n arkisto, KuKHMA.

²⁵⁸ KIS:n toimikunnan pöytäkirjat 4.1.1885. KIS:n arkisto, KuKHMA.

²⁵⁹ Elisabet Järnefeltin kirje Juhani Aholle s.a. [1886], SKS KIA.

²⁶⁰ Kts. esim. uusien jäsenten luettelot, Savo 20.3.1886 ja Savo 1.10.1887.

²⁶¹ Savo 19.3.1887.

²⁶² Ohtonen 1984, s. 115-116.

raittiusliike, työväenyhdistykset, nuorisoseurat ja naisasiayhdistykset. Naisten aktiivisuus molempien sukupuolten yhteisjärjestöissä erottaa suomalaiset naiset esimerkiksi amerikkalaisista ja englantilaisista naisista, jotka järjestyivät sukupuolijakoisesti.²⁶⁴ Suomalainen naisliike yhdisti fennomaanis-nationalistisen kansankokonaisuusideologian angloamerikkalaisiin edistysliikkeisiin.²⁶⁵

1800-luvun lopun naisliikkeelle oli tyypillistä monikasvoinen järjestöverkosto ja läheiset ihmissuhteet.²⁶⁶ Erilaiset yhdistykset muodostivat järjestöryppäitä, joiden toiminta oli osittain päällekkäistä ja limittyi toisiinsa. Järjestötoiminnan kautta naiset astuivat yhteiskunnalliselle alueelle ja samalla sukupuolten välisen työnjaon raja siirtyi yksityisen ja julkisen rajalta julkisen sisään.²⁶⁷

Kuopiota voi hyvällä syyllä pitää yhtenä naisasian tärkeimmistä keskuksista 1880-luvun Suomessa. Kuopiolaiset sivistyneistönaiset osallistuivat ahkerasti kaupungin yhdistyselämään, joka olisi ollut paljon köyhempää ilman heidän panostaan. Nimenomaan naisille tarkoitettuja kuopiolaisia yhdistyksiä olivat Rouvasväenyhdistys, Työhuoneseura, Naisyhdistys ja Kalevala-seura. Molemmat sukupuolet osallistuivat yhdessä Suomalaisen seuran, Kansallislauluseuran, Isänmaallisen Seuran, Suomen työn suosijoiden seuran, Raittiusyhdistyksen ja Työväenyhdistyksen toimintaan.

Kuopion Rouvasväenyhdistys perustettiin 1860, kun laman iskettyä kaupunkiin noin 50 kuopiolaista säätyläisnaisista kokoontui pohtimaan keinoja lastenhuollon vapaaehtoiseksi järjestämiseksi. Tämä johti lastenkotirahaston muodostamiseen ja Kuopion Rouvasväenyhdistyksen syntyyn. Lastenkotia ei kuitenkaan vielä 1860-luvulla saatu aikaan, ja Rouvasväenyhdistyksen pääasialliseksi toimintamuodoksi tulivat käsitöiden jakelu köyhille naisille ja Kuopion käsityökoulun perustaminen vuonna 1884.²⁶⁸ Rouvasväenyhdistyksen pöytäkirja-aineistoa on säilynyt vain niukasti ennen vuotta 1887, mutta vuoden 1887-88 toimintakertomuksen perusteella Elisabet Järnefelt ei kuulunut yhdistyksen eikä käsityökoulun johtokuntaan. Rouvasväenyhdistystä ei myöskään mainita hänen kirjeissään. Myöskään intelligenssinaisia ei toimintakertomuksissa näy.²⁶⁹ Tampereella ainoastaan muutama Tampereen Naisyhdistyksen jäsenistä kuului samankaltaisesti rouvasväenyhdistykseen. Yhteistoimintaa järjestöillä oli merkillepantavan vähän.²⁷⁰

²⁶³ Savo 12.11.1887.

²⁶⁴ Sulkunen 1987, s. 169, 171.

²⁶⁵ Sulkunen 1995, s. 139.

²⁶⁶ Sulkunen 1995, s. 139.

²⁶⁷ Saarinen 1985, s. 44, 56.

²⁶⁸ Hietakari 1961, s. 24-28, 34-37.

²⁶⁹ Kuopion Rouvasväenyhdistyksen vuosikertomus 1/X 1887 - 1/I 1889. Kuopion Rouvasväenyhdistyksen arkisto, Kuopion Koti- ja taideteollisuusoppilaitos Taitemia.

²⁷⁰ Saarinen 1990, s. 278.

Kuopion Naisyhdistys, josta tuli Suomen Naisyhdistyksen ensimmäinen haaraosasto, perustettiin maaliskuussa 1886. Yhdistykseen liittyi sen ensimmäisenä toimintavuonna 28 naista, myös Elisabet Järnefelt. Määrä oli suuri, sillä Helsingin yhdistyksen jäsenmäärä oli edellisenä vuonna ollut 52.²⁷¹ Puheenjohtajaksi tuli Selma Backlund, varapuheenjohtajan ja kääntäjän tehtäviä hoiti Elisabeth Ingman, taloudenhoitaja oli Ida Grahm, suomenkielinen sihteeri Minna Canth ja ruotsinkielinen sihteeri neiti Olga Kraemer.²⁷² Yhdistys toimi siis kielirajojen ylitse. Minna Canth kirjoittaa lokakuussa 1886 pidetystä kokouksesta, jossa oli läsnä noin 40 henkeä, sekä ruotsin- että suomenmielisiä, eikä kieliriitaa ollut lainkaan.²⁷³

Naisyhdistyksen kevään 1886 kokouksissa oli yleensä läsnä 40-50 henkeä. Puheenvuoroja käytti kuitenkin vain 13 naista: rouvat Järnefelt, Canth, Stenius, Herckman, Backlund, de Pont, rouva Ida Herckman, opettajattaret Ingman, Killinen, Kepplerus ja Törnqvist sekä kaupunginkassööri Grahm ja neiti Winter. Aktiivisimpia jäseniä olivat siis naiset, joilla oli jokin ammatti tai korkea yhteiskunnallinen asema. Nämä naiset olivat myös parhaiten koulutettuja.²⁷⁴

Aluksi Naisyhdistys oli pelkästään keskusteluseura. Naiset aikoivat ryhtyä varsinaiseen toimintaan, kunhan ensin olisivat perehtyneet asioihin paremmin.²⁷⁵ Minna Canthin mukaan alku oli hankalaa, koska naiset olivat niin tottumattomia omaehtoiseen yhdistystoimintaan.²⁷⁶ Naisyhdistykset harjaannuttivat valmiuksia, joita tarvittiin modernissa, aktiiviseen osallistumiseen ja argumentointiin rakentuvassa kansalaisyhteiskunnassa. Ne loivat naisten omaa julkisuutta. Naisasiajärjestöt kulkivat myös valtakunnallistumisen etujoukoissa. Keskusyhdistyksineen ja alaosastoineen ne edustivat pisteittäisen organisoitumisen sijasta jokseenkin kiinteää ja hierarkkista keskusjärjestöorganisoitumista.²⁷⁷

Kuopion Naisyhdistyksen käytännön toimintamuotoja olivat mm. köyhien perheiden tyttärien nimiin tehdyt vuosittaiset pankkitalletukset, joiden tarkoitus oli opettaa säästäväisyyttä ja estää prostituutiota. Varoja toimintaan hankittiin esimerkiksi suojattien ja yhdistyksen jäsenten tekeillä käsitöillä jotka annettiin arpajaisvoitoiksi. Suojattitoiminnassa olivat mukana ainakin Minna Canth, Elisabeth Stenius, leikkikaluverstaan omistaja Mathilda Nordensvan, neidit Therman, Törnqvist, Hellström ja Aschan sekä rouvat Wallenius ja de Pont. Vuoden 1888 lopussa yhdistyksellä oli noin 30 suojattia.²⁷⁸

²⁷¹ Ohtonen 1984, s. 82.

²⁷² KNY:n vuosikertomus 1886. SNy:n arkisto, HKa.

²⁷³ Minna Canthin kirje Hilda Aspille 18.10.1886. MCK, s. 242.

²⁷⁴ Ohtonen 1984, s. 86.

²⁷⁵ Minna Canthin kirje Hilda Aspille 18.10.1886. MCK, s. 242.

²⁷⁶ Minna Canthin kirje Lucina Hagmanille 22.10.1886. MCK, s. 245.

²⁷⁷ Saarinen 1990, s. 282.

²⁷⁸ Ohtonen 1984, s. 92-93.

Kuopion Naisyhdistys osallistui myös siveellisyyskeskusteluun. Minna Canth luki yhdistyksen kokouksessa Alexandra Gripenbergin ruotsinkielisen esitelmän siveellisyyskysymyksestä. Eri yhdistysten limittäistä toimintaa kuvaa hyvin, että myöhemmin Canth käänsi saman esitelmän suomeksi ja luki sen myös raittiusyhdistyksen teeillassa.²⁷⁹ Prostituutio ei Kuopiossa ollut pelkästään teoreettinen kysymys, sillä vuonna 1889 kaupungissa toimi 2-3 vakituista ja kymmenkunta satunnaista tarkastusnaista eli prostituoitua.²⁸⁰

Alexandra Gripenberg piti vuonna 1889 Kuopiossa kaksi esitelmää naiskysymyksestä. Esitelmät olivat samasta aiheesta, toinen suomeksi, toinen ruotsiksi. Ruotsinkielistä esitelmää kuuntele-massa oli yli 30 henkilöä, suomenkielistä vain muutama. Virva Ohtosen mukaan suomenkieli-sen yleisön vähyys osoittaa, että alempien väestöryhmien naisia ei naisasia kiinnostanut.²⁸¹ Kyse on kuitenkin tuskin ollut kiinnostuksen puutteesta, vaan siitä, että naisyhdistyksen ajama naisasia oli sivistyneistön omilla ehdoillansa määrittelemää ja siten luokkasidonnaista.

Myös Suomen Naisyhdistys oli järjestänyt työläisnaisille luentoja, jotka olivat epäonnistuneet. Työläisnaisilla ei ollut mahdollisuuksia edes kansakoulun suorittamiseen täysimääräisenä, eikä niin ollen edellytyksiä luentojen omaksumiseen. Suomen Naisyhdistys aloittikin lukemista, kirjoittamista ja laskentoa sisältävät alkeiskurssit 1880-luvulla. Vuosittain kurseille osallistui sa-toja naisia, kaikkiaan yli 4000 naista.²⁸² Naisyhdistysten filantropia oli luonteeltaan modernia. Se antoi hyväntekeväisyyden kohteille aineksia tietoihin ja sivistykseen nojaavaan muutokseen.²⁸³

Säätyläis- ja työläisnaisliikkeen historia olivat parin vuosikymmenen ajan osittain yhteneviä. Suurin osa säätyläisnaisten toiminnasta oli työläis- tai kansannaisille suunnattua valistus- tai avustustyötä, ja vielä 1880-luvulla työväenliike ja säätyläisten naisasialiike olivat tavallaan rinnakkaisliikkeitä.²⁸⁴ Kuitenkin Naisyhdistyksen nimessä olevat "naiset" olivat vain säätyläis-naisia; "kansanvaimot" suljettiin hienovaraisesti ulos, naisten erityisryhmäksi, jonka asemaa pa-rannettiin naisyhdistysläisten ohjauksessa, ei heidän kanssaan.²⁸⁵

Kuopiolaisten naisten toiminnalla oli kansallishenkinen tausta Kalevala-seurassa, Suomalaisessa Seurassa ja Isänmaallisessa seurassa. Suuri osa Kuopion Naisyhdistyksen aktiiveista tuli sa-

²⁷⁹ Minna Canth Lucina Hagmanille 23.3.1887. MCK, s. 267-268. Alexandra Gripenbergin esitelmä si-veellisyyskysymyksestä ja prostituutiosta oli alkuaan pidetty Suomen Naisyhdistyksen kokouksessa 10.2.1887. MCK, s. 726.

²⁸⁰ Nummela 1989, s. 310.

²⁸¹ Ohtonen 1984, s. 88.

²⁸² Saarinen 1985, s. 65.

²⁸³ Saarinen 1990, s. 281.

²⁸⁴ Saarinen 1985, s. 68.

²⁸⁵ Saarinen 1990, s. 281.

moista kansallismielisistä piireistä. Toiminta näissä yhdistyksissä toimi pontimena naisasiatoimintaan, mutta ei suinkaan loppunut Kuopion Naisyhdistyksen perustamisen jälkeenkään. Poikkeuksena on Kalevala-seura, jonka toiminta päättyi vuonna 1886. Virva Ohtosen mielestä on todennäköistä, että Kalevala-seuran jäsenet siirtyivät naisyhdistykseen. Koska jäsenluetteloita ei ole säilynyt, vertailu on kuitenkin mahdotonta.²⁸⁶

Kuten Helsingissä, myöskin Kuopiossa fennomaaniliikkeellä oli läheinen yhteys naisasialiikkeeseen sen alkuvaiheissa. Mukanaolo Suomalaisen seuran toiminnassa oli naisille harjoitusta omaehtoiseen yhdistystoimintaan. Kuopion Naisyhdistyksen jäsenistä oli Suomalaisen seuran johtokunnassa 1880-luvulla Elisabet Järnefeltin lisäksi ainakin Elisabeth Stenius, Minna Canth, Hilda Asp, Ida Herckman, Jenny Therman, Anni Kepplerus, Tilta Killinen, Lydia Herckman, Alma Tervo ja Emilie de Pont.²⁸⁷

Vuonna 1885 perustetun Konkordia-seuran Kuopion haaraosasto perustettiin samana vuonna. Seuran tarkoitus oli kerätä varoja naisille jaettavia opiskeluapurahoja varten. Elisabeth Järnefeltin lisäksi mukana olivat ainakin Minna Canth ja Selma Backlund. Konkordia-seuran toiminta tavallaan täydensi Kuopion naisyhdistyksen toimintaa.²⁸⁸

Vaikka Elisabet Järnefelt oli osallistunut aktiivisesti naislyseohankkeeseen, ollut mukana Keskusteluyhdistyksessä ja myöhemmin Suomen Naisyhdistyksessä, Kuopion Naisyhdistyksessä ja Konkordia-seurassa, hän ei näytä tunteneen järjestäytynyttä naisasialiikettä omakseen. Hänen mielestään naisyhdistyksen aktiivit olivat "lapsellisia ja epäloogillisia."²⁸⁹ Myös Kuopion Konkordia-seuran perustava kokous oli hänen mielestään "hassu."²⁹⁰

5.5. Muut poliittiset ja yhteiskunnalliset yhdistykset

1880-luvulla Kuopioon perustettiin monia aatteellisia yhdistyksiä, jotka eivät rakentuneet enää yksinomaan kansallisen aatteen pohjalle. Näitä olivat Naisyhdistyksen lisäksi esimerkiksi Kuopion raittiusseura (per. 1883), Kuopion Naisyhdistys (per. 1886) ja Kuopion Työväenyhdistys (per. 1887).

Kuopion Raittiusseuran perustamisvuonna 1883 seuran "ehdottomassa osastossa" oli 129 miesjäsentä ja 28 naisjäsentä, ja "yleisessä osastossa" 40 mies- ja 2 naisjäsentä. Raittiusseura naisistui ajan myötä: 1884 jäsenistä oli naisia 17, kolme vuotta myöhemmin jo 34. Aktiivisia naisjä-

²⁸⁶ Ohtonen 1984, s. 24-25, 110.

²⁸⁷ Ohtonen 1984, s. 108-109.

²⁸⁸ Ohtonen 1984, s. 118-119.

²⁸⁹ Elisabet Järnefeltin kirje Juhani Aholle s.a. [maaliskuussa 1886], SKS KIA.

²⁹⁰ Elisabet Järnefeltin kirje Juhani Aholle 4.5.1885, SKS KIA.

seniä olivat ainakin Minna Canth, Elisabeth Stenius, Betty Ingman, Jenny Therman, Anna Törnqvist, Ida Herckman ja Selma Backlund.²⁹¹ Elisabet Järnefeltiä raittiusyhdistyksen toiminta ei näytä kiinnostaneen.

Kuopion työväenyhdistyksen perustamisen taustalla oli suomenmielisen rintaman jakautuminen raittiuskysymyksessä vuoden 1886 kunnallisvaaleissa. Työväenyhdistyksen tarpeellisuudesta luennottiin Raittiusyhdistyksen vuosikokouksessa. Työväenyhdistyksen perustavaan kokoukseen vuonna 1887 osallistui noin 400 henkilöä. Kuopion Työväenyhdistys oli ns. Wrightiläinen, siihen kuului työväestön lisäksi myös muita. Tavoitteena oli kohottaa työväestön asemaa sivistyksellisin keinoin. Toiminta oli konsensukseen pyrkivää eikä vielä perustunut luokka-ajatteluun. Jäsenistön kantavia voimia olivat käsityöläistä ja raittiusseuran virkamiehet.²⁹² Naisyhdistyksen jäseniä ei ollut mukana Työväenyhdistyksen varsinaisessa toiminnassa, mutta jonkin verran kannatustoiminnassa. Raittiusseura tavallaan korvasi Työväenyhdistyksen naisyhdistyksen jäsenille: toimimalla raittiusseurassa naiset katsoivat voivansa parantaa työväenluokan naisten asemaa.²⁹³

---

²⁹¹ Ohtonen 1984, s. 116-117.

²⁹² Nummela 1989, s. 365.

²⁹³ Ohtonen 1984, s. 120.

6. HYVÄNTEKEVÄISYYSTOIMINTA

6.1. Julkinen vaivaishoito ja yksityinen hyväntekeväisyys

Suomessa alkoi 1870-luvulla vilkas sosiaalipoliittinen keskustelu eurooppalaisten esikuvien mukaan. Irtaimen väestön määrä oli kasvanut palveluspakon ja ns. laillisen suojelun poistuttua vuonna 1865. Elinkeinovapauden laajetessa irtain väestö joutui sopeutumiskriisiin.²⁹⁴ 1860-luvun nälkävuosien laukaisema kerjäläistulva oli lopullinen sysäys vaivaishoidon uudistamiselle. Sosiaalipoliitiikan kulmakiveksi tuli vuoden 1879 vaivaishoitoasetuksessa auttaminen oma-apuun. Asetus suosi työhuoneiden ja vaivaistalojen perustamista. Kerjuu tuli saada loppumaan ja vaivaiset maksamaan elatuksensa omalla työllään. Köyhät piti aktivoida ja sopeuttaa taloudellislisliberalististen periaatteiden mukaan toimivaan yhteiskuntaan. Samalla vaivaishoitoon turvaautuminen pyrittiin tekemään mahdollisimman vastenmieliseksi, niin että elatusta hakisivat vain pysyvästi työkyvyttömät.²⁹⁵

Kaupungeissa julkista vaivaishoitoa täydensi vilkas, yleensä naisjohtoinen yksityinen hyväntekeväisyys, jonka suuri nousukausi alkoi 1880-luvulla. Pulma tulkitsee lisääntyneen hyväntekeväisyystoiminnan sivistyneistön ja porvariston tarpeella toteuttaa kansalaisuutta yhdistysten kautta. Suurin osa hyväntekeväisyysyhdistyksistä painottui laitoskeskeiseen lastenhuoltoon, erityisesti lastenkotien perustamiseen. Köyhäinhoidon ammatillistuesssa vapaaehtoinen hyväntekeväisyystyö nivellettiin osaksi kunnallista vaivaishoitobyrokratiaa.²⁹⁶

Tuotannon ja kodin erottua perheen päätehtäväksi tuli päivittäinen ja sukupolvittainen reproduktio. Perheenäideistä tuli strategisesti tärkeitä, kun lastenkasvatus sai uuden merkityksen. Siirryttäessä sääty-yhteiskunnasta yksilölliseen markkinatalouteen kasvatus ja koulutus saivat uuden keskiluokan keskuudessa tärkeän välittävän aseman.²⁹⁷ Ajan yleisessä kansalaiskeskustelussa lapsi alettiin mieltää kansakunnan avaintekijäksi. Lapsen älyllisen, fyysisen ja moraalisen kehityksen ohjailusta tuli erityisesti fennomaaniryhmiä yhdistävä yhteinen kansallinen projekti.²⁹⁸ Perheideologian omaksunutta yläluokkaa huolestutti työläislasten heidän mielestään puutteellinen kasvatus. Pelättiin köyhien lasten kasvamista yhteiskunnan vastaisiksi.²⁹⁹ Naiset nousivat avainasemaan voimistuvassa lastenkotitoiminnassa ja muussa pelastus- ja kasvatustyössä. Naiset alkoivat vallata vahvistuvia asemia kasvatuksen asiantuntijoina myös kunta- ja valtiota-

²⁹⁴ Piirainen 1958, s. 145.

²⁹⁵ Piirainen 1958, s. 22-25; Pulma 1987, s. 66.

²⁹⁶ Pulma 1987, s. 77, 88.

²⁹⁷ Saarinen 1985, s. 46-47.

²⁹⁸ Sulkunen 1995, s. 130-131.

²⁹⁹ Pulma 1987, s. 64, 96.

solla.³⁰⁰

Lastenhuolto oli vuoden 1879 vaivaishoitoasetuksessa tärkeällä sijalla. Lapset tuli kasvattaa kristillisesti siveyteen ja kunnollisuuteen. Lastenkodit ja niiden yhteyteen perustettavat koulut tulivat ajankohtaisiksi. Lapset olivat vaivaistalojen erityisongelma. Vaivaistaloihin joutuneiden katsottiin olevan siveellisesti turmeltuneita, ja lapset oli pelastettava turmelukselta. Lapsille suositeltiin erillisiä laitoksia, joissa annettaisiin koulutusta. Kunnat eivät kuitenkaan osoittaneet suurta kiinnostusta erillisiä lastenlaitoksia kohtaan,³⁰¹ ja lastenhuolto jäi pääasiassa yksityisten hyväntekeväisyysyhdistysten tehtäväksi. Yksityisillä lastenkodeilla olikin lastenhuollon kannalta suurempi merkitys kuin köyhäintalojen yhteyteen perustetuilla kunnallisilla lastenkodeilla.³⁰²

Osittain valtion, osittain yksityisten tukemat köyhien lasten työluvut otettiin laajalti käyttöön 1860-luvun nälkävuosien aikana ja heti niiden jälkeen. Ne olivat yleensä väliaikaisia ja niiden tarkoituksena oli antaa köyhille lapsille ruokaa ja ylöspito työtä vastaan. Lasten työluvut edustivat toiminta-ajatuksestaan jo väistymässä ollutta lastenhuollon ideologiaa. Ne olivat kuitenkin tärkeä osa suurimpien kaupunkien lastenhuoltoa. Työlupien perustaminen oli osa taistelua kerjuuta vastaan. Lapset tuli opettaa työteliäiksi, siivoiksi ja kunnollisiksi. Työluvuissa oli yleensä tiukka kuri ja spartalainen henki.³⁰³

Kuopiossa tuli vuoden 1881 vaivaishoito-ohjesäännön mukaan kaikki vaivaishoitoon oikeutetut hoitaa kaupungin vaivaistalossa Harjulassa. Kaupungin köyhäinhoidosta vastasi valtuuston valitsema vaivaishoitohallitus vaivaishoidon esimiehen johdolla.³⁰⁴ Vaivaishoidon esimiehenä toimi Kuopiossa tutkittavalla kaudella G.B. Mäkelä. Köyhyyden lisääntyttä huomattavasti tuli kuvernöörin mukaan vähentää irtonaisten väestön halua turvautua vaivaishoitoon ja kerjäämiseen.³⁰⁵ Vaivaishoitolautakunnan mukaan kerjääminen johtui laiskuudesta ja haluttomuudesta järjestyneeseen, työteliääseen elämään. Köyhien paikka oli Harjulassa, missä vaadittiin tekemään työtä.³⁰⁶ 1880-luvun puolivälistä alkaen kaupungin köyhäintalon julkinen arvostelu kiihtyi. Minna Canthin Harjulaa kritisoiva novelli *Köyhää kansaa* (1887) johti osaltaan Harjulan tilannetta tutkivan komitean asettamiseen.³⁰⁷

³⁰⁰ Sulkunen 1995, s. 131.

³⁰¹ Piirainen 1958, s. 166, 375-378.

³⁰² Pulma 1987, s. 78-79.

³⁰³ Pulma 1987, s. 88, 94-95.

³⁰⁴ Nummela 1989, s. 291-292.

³⁰⁵ Kuopion läänin kuvernöörin kertomus 1886, 117-118, Tilastokirjasto.

³⁰⁶ Savo 23.3.1885; Tapio 28.3.1885.

³⁰⁷ Kuopion kaupunginvaltuuston pöytäkirjat 14.11.1887. KKA.

6.2. Lasten työhuoneen perustaminen ja toiminta

Valtakunnallisen laman vaikutukset alkoivat tuntua Kuopiossa täydellä tehollaan vuonna 1885. Kauppa ja teollisuus kärsivät ja työttömyys lisääntyi hälyttävästi irtaimen väestön keskuudessa. Kasvanut työttömyys näkyi lisääntyneenä kerjäämisenä. Kaupunki järjesti hätäaputoita ja lisäksi kuvernööri Järnefelt suositteli kunnille työhuoneiden ja köyhäintalojen perustamista.³⁰⁸ Työn tekemättömyys nähtiin köyhäinhoidon keskeiseksi ongelmaksi,³⁰⁹ ja kuvernöörin ehdottamien työhuoneiden tarkoituksena oli vähentää liian anteliasta almujen jakamista ja kerjuuta sekä saada elätettävät itse kustantamaan elatuksensa.³¹⁰

Alexander Järnefelt oli yksi Kuopion läänin köyhäinhoidon avainhenkilöitä. Vaivaishoidon kehitys riippui hallinnollisesti varsin paljon kuvernööreistä, ja heidän omakohtainen kiinnostuksensa ja näkemyksensä vaivaishoidosta oli ratkaisevaa.³¹¹ Koska Alexander Järnefelt itsekin kannatti työhuoneiden perustamista, hän on todennäköisesti tukenut vaimonsa työhuonehanketta. Kuvernööri oli läsnä Työhuoneseuran perustavassa kokouksessa ja lahjoitti seuralle vuosittain noin 20 markkaa.³¹²

Kiinnostus vaivaishoidon järjestelyihin oli Kuopiossa suurta. Sanomalehdissä keskusteltiin vilkkaasti köyhäinhoidosta, ja kaupungin vaivaistalo Harjula, työväen tukala tila ja työttömyys olivat Elisabet Järnefeltin mukaan muodinmukainen puheenaihe myös parempien piirien hienoilla päivällisillä.³¹³ Köyhästä kansasta keskusteltiin myös Minna Canthin ympärille keskittyneessä naispiirissä:

*"Programminani on nyt: luonnollisuus rehellisyys eli todellisuus, miksi sitä tahtoo sanoa, yksinkertaisuus elämäntavoissa, valhe pois kaikesta, tasa-arvoa, naisten ja köyhän väen kohottaminen, moraalien parantaminen, uskonnon puhdistaminen j.n.e. ... Olemme päättäneet ruveta oikein toden teolla näiden asiain hyväksi toimimaan paikkakunnallamme. Mutta ketkä? Selma [Backlund], Elisabeth [Stenius], rouva Järnefelt, rouva Herckman ja allekirjoittanut, mutta ketkäs vielä?... Rouva Järnefelt johtajaksi.... Hän on todella erinomainen. Minä ihailen, kunnioitan ja rakastan häntä koko sydämmestä. Hän on ihminen ja sitä, Jumala paratkoon, ei vielä voi monesta sanoa..."*³¹⁴ Naisten yksityisessä ystäväpiirissä käyty keskustelu johti siis julkiseen järjestämiseen.

³⁰⁸ Kuopion läänin kuvernöörinkertomus 1885, 23-24, Tilastokirjasto.

³⁰⁹ Nummela 1989, s. 298.

³¹⁰ Piirainen 1958, s. 224.

³¹¹ Piirainen 1958, s. 223.

³¹² Minimijäsenmaksu oli 6 markkaa vuodessa. Työhuoneseuran johtokunnan pöytäkirjat s.a. (huhtikuussa 1885); Työhuoneseuran jäsenluettelot, KKA.

³¹³ Elisabet Järnefeltin kirje Juhani Aholle maaliskuussa 1886, SKS KIA.

Voidaan olettaa, että työhuoneen perustaminen oli osa tämän kunnianhimoisen suunnitelman toteuttamista. Arvid Järnefeltin mukaan Elisabet Järnefelt löysi keinon lähentyä rahvasta huomattuaan, että kuvernöörin rouvan oli sopivaa ja odotettuaakin harjoittaa julkista hyväntekeväisyyttä.³¹⁵ Vuonna 1886 Elisabet Järnefelt valitti Juhani Aholle epäkohtien runsautta ja sanoi aikovansa kirjoittaa asiasta Tapioon.³¹⁶ Hän ei kuitenkaan yksilöinyt epäkohtia, enkä ole löytänyt Tapiosta yhteyteen sopivia artikkeleita, elleivät sitten työhuoneelle lahjoituksia pyytävät nimetömät kirjoitukset ole Järnefeltin kirjoittamia.

Huhtikuun yhdeksäntenä päivänä 1885 pidettiin Kuopion kunnallishuoneella kokous, jossa pohdittiin lasten työhuoneen perustamista kaupunkiin. Kokouksen puheenjohtajana toimi Selma Backlund. Kokouksessa hyväksyttiin Työhuoneeseuran säännöt ja valittiin johtokunta, sitten kun jäseniksi halukkaat naiset olivat kirjoittautuneet jäsenluetteloon. Johtokunnan jäseniksi valittiin Elisabet Järnefelt, pastori Granitin puoliso Johanna Granit, Lydia Herckman, Minna Canth, Elisabeth Stenius, Selma Backlund, opettaja Anni Kepplerus ja kansakoulunopettaja Anna Törnqvist. Elisabet Järnefeltistä tuli puheenjohtaja.³¹⁷ Johtokunnan kahdeksasta jäsenestä viisi kuului naisintelligenssiin ja aloite kodin perustamiseksi lähti heidän piiristään.

Sääntöjen mukaan työhuoneen tarkoituksena oli työtä ja ruokaa jakamalla estää lapsia kermäämästä kaupungissa. Laitokseen otettiin viidestä viiteentoistavuotiaita lapsia, joilla teetettiin käsitöitä ja talousaskareita. Kaupunkilaiset saattoivat myös tilata lapsia työhön. Työhuoneeseuran johtokunta palkkasi laitokseen johtajattaren ja keittäjän, joita Työhuoneeseuran jäsenet auttoivat määrätunteina järjestyksen pidossa ja opetustehtävissä. Väärinkäytösten välttämiseksi kaupunki jaettiin piireihin, joille määrättiin omat piiritarkastajansa. Näiden tehtävänä oli tarkistaa työhuoneelle pyrkivien lasten hädän todellisuus.³¹⁸ Piiritarkastajien tekemillä kotikäynneillä yhteiskuntaluokat kohtasivat konkreettisimmin. Elisabet Järnefeltillä ja Minna Canthilla oli yhteinen tarkastuspiiri. Järnefelt kirjoitti, että ensimmäinen tarkastusretki oli *"hyvin intresantti. Paljon on saatu nähdä kurjuutta, mutta vaikea sanoa missä todellinen kurjuus on."*³¹⁹

Lasten työhuone avattiin melko nopeasti kokouksen jälkeen, jo 20.4.1885. Sanomalehdissä ihmisiä kehoitettiin olemaan antamatta kerjääville lapsille apua ja lähettämään nämä sen sijaan työhuoneeseen.³²⁰ Työhuoneen yhteyteen perustettua keittolaitosta ei sen sijaan mainostettu, vaan tarkoituksena oli jakaa varakkaammalle väelle ruokapölettejä, joita he voisivat antaa "tun-

³¹⁴ Minna Canthin kirje Hilda Aspille 22.1.1885. MCK, s. 192.

³¹⁵ Vanhempieni romaanin mukaan Elisabet Järnefelt tosin aloitti hyväntekeväisyystoiminnan vasta muutettuaan Vaasaan vuonna 1888. Järnefelt 1992, s. 491.

³¹⁶ Elisabet Järnefeltin kirje Juhani Aholle maaliskuussa 1886, SKS KIA.

³¹⁷ Työhuoneeseuran johtokunnan pöytäkirjat s.a., (huhtikuussa 1885), KKA.

³¹⁸ Sääntöehdotus työkodille, Työhuoneeseuran johtokunnan pöytäkirjat, KKA.

³¹⁹ Elisabet Järnefeltin kirje Kasper Järnefeltille 25. p. [keväällä 1885]. EJK, s. 48-49.

netuille köyhille" ja joita vastaan nämä saisivat laitoksesta ruokaa.³²¹ Avuntarve oli suuri: laitokseen otettiin aluksi 60 lasta, jotka piiritarkastajat olivat todenneet puutetta kärsiviksi. Myöhemmin päätettiin korottaa lasten lukumäärä ainakin sataan.³²² Niille lapsille, jotka eivät käyneet muuta koulua, opetettiin uskontoa ja sisälukua kumpaakin tunti päivässä joka toinen päivä.³²³ Työhuone ei ollut varsinainen lastenkoti. Se oli suljettuna kesäkuusta lokakuuhun, eivätkä lapset asuneet siellä. Erikoistapauksissa saatettiin orvoiksi jääneitä lapsia majoittaa väliaikaisesti työhuoneelle.³²⁴

Varoja työhuoneseura keräsi vapaaehtoisilla lahjoituksilla, joiden minimisumma oli 50 penniä kuukaudessa eli 6 markkaa vuodessa lahjoittajaa kohden.³²⁵ Lisäksi kaupunkilaisia kehoitettiin sanomalehdissä tekemään lahjoituksia seuralle.³²⁶ Seura sai myös vuotuista tukea Kuopion Anniskeluyhtiöltä.³²⁷ Varoista oli kuitenkin jatkuva pula, ja syksyllä 1886 lasten määrä jouduttiin rajoittamaan kuuteenkymmeneen. Samalla päätettiin ottaa työhuoneeseen pääasiassa pienempiä lapsia, koska vanhemmat lapset olivat vallattomia ja näyttivät pienemmille huonoa esimerkiksi.³²⁸

Työhuoneseura osoitti laajempaakin mielenkiintoa köyhän väestön asemaa kohtaan. Lokakuussa 1885 seuran johtokunta lähetti kaupunginvaltuustolle kirjeen, jossa se kertoi jäsentensä havainneen kotikäynneillään köyhien luona asuntojen puutteellisuuden ja kehnouden. Johtokunta ehdotti valtuustolle työväenasuntojen rakentamista.³²⁹ Kaupunki ei ryhtynyt rakennustoimiin, mutta koska Työhuoneseuran esiintuoma asia kuitenkin "ansaitsi täyden tunnustuksen ja huomion", valtuusto päätti rahatoimikamarin suosituksesta teettää julkisia töitä.³³⁰

Ilmoittaessaan Työhuoneseuran perustavasta kokouksesta allekirjoittajat mainitsivat hankki-neensa tietoja vastaavasta toiminnasta muissa kaupungeissa.³³¹ Kuopiolaisten lähimpänä esikuvana on todennäköisesti ollut Helsinkiin neiti Fanny Paimenin johdolla vuonna 1883 perustettu lasten työhuone, jonka Elisabet Järnefelt on saattanut tuntea. Naiset luultavasti tiesivät myös

³²⁰ Savo 20.4.1885.

³²¹ Työhuoneseuran johtokunnan pöytäkirjat 14.9.1885, KKA.

³²² Työhuoneseuran johtokunnan pöytäkirjat 23.4.1885, KKA.

³²³ Työhuoneseuran johtokunnan pöytäkirjat 12.4.1885, KKA.

³²⁴ Savo 5.5.1888.

³²⁵ Työhuoneseuran jäsenluettelot, KKA.

³²⁶ Kts. esim. Tapio 3.10.1888.

³²⁷ Työhuoneseuran johtokunnan pöytäkirjat s.a. (huhtikuussa 1885), KKA. Kaupungeissa paloviinan myynti ja anniskelu voitiin antaa monopoliksi tarkoitusta varten perustetulle yhtiölle. Kaupunkilaisten perustaman Kuopion Anniskelu-Osakeyhtiön tarkoitus oli sijoittaa yhtiövoiton jälkeen ylijääneet rahat sellaisiin yleishyödyllisiin tarkoituksiin, joita kaupunki ei ollut velvollinen verovaroilla ylläpitämään. Nummela 1989, s. 328-329.

³²⁸ Työhuoneseuran johtokunnan pöytäkirjat 4.9.1886, KKA.

³²⁹ Kuopion kaupunginvaltuuston asiakirjat 104/1885, KKA.

³³⁰ Kuopion kaupunginvaltuuston asiakirjat 134/1885; valtuuston pöytäkirjat 28.12.1885, KKA.

³³¹ Savo 8.4.1885.

Tampereelle 1881 perustetun työhuoneen. Tampereen työhuoneesta tiedotettaessa kaupunkilaisia pyydettiin olemaan antamatta kerjääville lapsille almuja ja opastamaan heidät sen sijaan työhuoneeseen.³³² Kuopion Työhuoneseuran ilmoitus Savossa oli samansisältöinen. Tampereen työhuoneen lasten lukumäärä oli suurimmillaan heti ensimmäisen kuukauden aikana, jolloin työhuoneessa kävi 104 lasta. 1880-luvun lopulla ja 1890-luvulla lasten lukumäärä laski. Viimeisen kevätkauden 1900 aikana laitoksen kirjoissa oli enää alle 20 lasta. Rouvasväenyhdistys ei olisi halunnut luopua työhuoneesta, koska sen katsottiin torjuvan joutilaisuutta, ja syytti työhuoneen lakkauttamisesta työläisvanhempia, jotka eivät halunneet tuoda sinne lapsiaan.³³³

Elisabet Järnefelt osallistui innokkaasti Työhuoneen ja keittolaitoksen toimintaan. Hän kävi miltei päivittäin keittolaitoksessa ja työhuoneella auttamassa järjestyksen pidossa ja opetuksessa. Työpäivät olivat monituntisia ja uuvuttavia.³³⁴ Järnefelt kuitenkin piti työstä paljon. Piiritarkastukset ja vapaaehtoistyö antoivat sisältöä elämään ja myös syyn olla poissa kotoa. *"Minulla on nyt paljon puuhaa työhuoneen kanssa ja se on oikein pelastus, muuten en tiedä kuinka tulisin toimeen. Eilen oli minun vuoro olla siellä auttamassa ja se oli erittäin hauska. Kl. 9-10 on määrätty opetustunti ja oppiaineet ovat: uskontoja sisäluku.... Tänä päivänä minä kävin myös siellä ja se minusta on niin hauska etten minä sieltä pois lähtisi."*³³⁵

Kaupungit yleensä mieluummin avustivat yksityisiä hyväntekeväisyyslaitoksia kuin ottivat toiminnan suoraan hoitoonsa.³³⁶ Myös Kuopiossa lasten työhuoneeseen suhtauduttiin yleensä suopeasti, vähensihän se kaupungin vaivashoidon työtä. Kuvernööri Järnefelt mainitsi "lastenkodon siunausta tuottavan vaikutuksen" kuvernöörinkertomuksessaan.³³⁷ Myös Savossa ja Tapiossa laitosta kuvailtiin hyödylliseksi.³³⁸ Poikkeuksen teki vaivashoidon esimies G.B. Mäkelä, jonka mielestä työhuonetoiminta oli sekaantumista vaivashoidon asioihin.³³⁹

Vähitellen 1890-luvun kuluessa työhuone alkoi muotoutua nykyisten lastentarhojen kaltaiseksi. Kaupunkiin oli jo pidemmän aikaa puuhattu lastentarhaa, ja vuonna 1896 kaupunginvaltuusto määräsi perustettavan lastentarhan Työhuoneseuran valvonnan alaiseksi.³⁴⁰ Vuonna 1906 perustettiin Kansanlastentarhan kannatusyhdistys, joka vastasi tarhasta muodollisesti.

³³² Pulma 1987, s. 94.

³³³ Markkola 1994, s. 200.

³³⁴ "Nykyaikana minä olen hirveässä puuhassa. Täällä perustettiin keittolaitos ja minä näinä kahtena päivänä olen ollut siellä kl. 1 Osta 3een saakka. Olen nyt niin väsynyt että tuskin pysyn pystyssä." Elisabet Järnefeltin kirje Juhani Aholle [maaliskuussa?] 1886, SKS KIA.

³³⁵ Elisabet Järnefeltin kirje Kasper Järnefeltille 25. p. [keväällä 1885]. EJK, s.48-49.

³³⁶ Pulma 1987, s. 89.

³³⁷ Kuopion läänin kuvernöörin kertomus 1887, s. 220, Tilastokirjasto.

³³⁸ Kts. esim. Savo 22.9.1888; Tapio 3.10.1888.

³³⁹ Tapio 3.3.1886.

³⁴⁰ Työhuoneseuran johtokunnan pöytäkirjat 27.5.1896. Työhuoneseuran arkisto, KKA.

6.3. Naisten vapaaehtoinen hyväntekeväisyystyö

Sekä kotivierailut että työhuoneen tapaiset laitokset olivat jo vanhastaan tuttuja naisten harjoittaman hyväntekeväisyyden muotoja. Ylempien luokkien naisten hyväntekeväisyystyö löi itsensä läpi Suomessa 1840-luvulla. Laajeneva sanomalehdistö nosti julkisuuteen keskustelun köyhäinhoidosta, filantropiasta, naissivistyksestä, kansanvalistuksesta jne. Kansainväliset esikuvat korostivat naisten yhteiskunnallista työtä.³⁴¹

Varsinkin muotoutuva naisliike omaksui yhdenvertaisuusaatteen herättämän filantropian eurooppalaisten esikuvien mukaan. Suomalainen hyväntekeväisyysliike liittyi kiinteästi virinneeseen kansalliseen tietoisuuteen. Muun muassa Topelius ja Snellman ajoivat kansankasvatusta ja -sivistystä, joita Topelius piti erityisesti naisten tehtävänä.³⁴² Hyväntekeväisyydestä saattoi kehittyä naisille palkaton ammatti.³⁴³ Hyväntekeväisyysyhdistysten jäsenet olivat yleensä ylemmistä yhteiskuntakerroksista. Yhdistysten henki oli kristillinen, ne pyrkivät suoraan kontaktiin auttajan ja autettavan välillä ja keskittyivät köyhien naisten ja lasten, erityisesti tyttöjen, huoltoon ja opetukseen.³⁴⁴

Helsinkiin perustettiin vuonna 1848 kaksi naisten hyväntekeväisyysjärjestöä, Rouvasväen yhdistys ja Orpolasten ystävät, joka seuraavana vuonna muutti nimensä Orpolasten ystäviksi. Yhdistysten tarkoitus oli huolehtia kristillisesti köyhempien kansanluokkien naisista ja lapsista. Molempien yhdistysten jäseninä oli myös miehiä, esimerkiksi Topelius toimi Helsingin Rouvasväenyhdistyksen sihteerinä 13 vuotta. Myös taloudenhoitaja oli yleensä mies. Miehet olivat usein myös naisten hyväntekeväisyystyön alkuunpanijoina ja taustavaikuttajina.³⁴⁵

Orpolasten ystävät perustivat lastenkodin vuonna 1848 ja Helsingin Rouvasväenyhdistys vuonna 1861. Jälkimmäiseen otettiin 2-15 -vuotiaita lapsia, joille opetettiin lukemista, kirjoittamista, laskentaa ja uskontoa. Molempien laitosten tarkoituksena oli kasvattaa tyttöjä kunnollisiksi palvelijoiksi ja siten osaltaan estää prostituutiota.³⁴⁶ Tärkeä toimintamuoto olivat piiritarkastajien kotikäynnit köyhien luona. Rouvasväenyhdistys avasi myös köyhäinkeittiön vuonna 1861. Keittoja jaettiin ruokapölettejä vastaan, joita toivottiin annettavan köyhille almujen sijasta.³⁴⁷ Kuopion Työhuoneseuraa voi siis pitää toiminnaltaan varhaisempien naisten hyväntekeväisyysyhdistysten suorana perillisenä.

³⁴¹ Åström 1961, s. 16-17.

³⁴² Piirainen 1958, s. 38-42.

³⁴³ Kts. esim. Elisabeth Steniuksen kirje Alexandra Gripenbergille helmikuussa 1888, SKS KIA.

³⁴⁴ Ramsay 1993, s. 12.

³⁴⁵ Ramsay 1993, s. 9, 71-72.

³⁴⁶ Ramsay 1993, s. 111, 127-129.

³⁴⁷ Ramsay 1993, s. 134.

Ajatus sivistyneen yläluokkaisen naisen palkattomasta hyväntekeväisyystyöstä kodin ulkopuolella hyväksyttiin yleisesti. Naisen toiminta opettajana tai lastenhoitajana ei vienyt häntä todellisen toimintapiirinsä, lasten ja perheen ulkopuolelle. Rouvasväenyhdistykset kyllä toimivat julkisuudessa, mutta edustivat siellä yksityistä elämänpiiriä. Opettamalla kansan lapsille siisteyttä, ahkeruutta ja jumalanpelkoa yläluokan naiset toteuttivat naisen kutsumustaan. Hyväntekeväisyystoiminta nähtiin myös ansiotyötä korvaavana, parempana vaihtoehtona.³⁴⁸

Ajan naiskäsitys hyväksyi helpommin naisen toiminnan sosiaalisella kentällä kuin esimerkiksi talouselämässä tai politiikassa. Kuitenkin organisoitu hyväntekeväisyys tarjosi yläluokan naisille mahdollisuuden astua kodin ulkopuolelle julkiseen elämään. Rouvasväenyhdistykset yhdistivät "naisen" ja "miehisen" auttamalla köyhiä mutta olemalla samalla naisjohtoinen taloudellinen yritys.³⁴⁹ Elisabeth Stenius viittasi naisten mahdollisuuteen osallistua taloudelliseen toimintaan hyväntekeväisyystyön kautta. Vaikka Kuopion Naisyhdistys ei hänen mukaansa voinutkaan työskennellä intellektuaalisella alalla eikä osallistua julkisuudessa siveellisyyskeskusteluun, se kuitenkin saattoi omistautua taloudelliselle alueelle avustamalla rahallisesti köyhiä tyttöjä ja siten osallistua siveellisyysongelman ratkaisuun.³⁵⁰ Hyväntekeväisyydestä saattoi tulla myös palkallinen ammatti. Kuopion työhuoneen ja keittolaitoksen johtajaksi palkattiin Alexander Järnefeltin sisar Aurora Gräsbeck. Palkkaetuihin kuului asunto ja 75 markan (arvo nykyrahassa noin 1925 markkaa) kuukausipalkka kahdeksalta kuukaudelta vuodessa.³⁵¹

Vierailut köyhien luona vaativat työvoimaa, ja vapaaehtoisten tarve oli jatkuva. Koska henkilökohtaiset ystävyssuhteet kuitenkin olivat naisten hyväntekeväisyystyön kulmakivi, naiset eivät halunneet käyttää suurten organisaatioiden tai hallituksen persoonattomia menettelytapoja. Avun henkilökohtaisuus ja yksilöllisyys oli tärkeää naisille, samoin luokkienvälisen ystävyysverkoston luominen yhteisistä asioista kiinnostuneiden naisten välille.³⁵² Hyväntekeväisyystyö vapautti naiset myös liikkumaan aikaisemmin kielletyillä seuduilla köyhälistöalueilla.³⁵³ Esimerkiksi American Female Moral Reformation Societyn naiset astuivat 1840-luvulla tutun seurapiirinsä ulkopuolelle tekemällä kotikäyntejä köyhien luo. Lopulta liike sai vaikutusvaltaa naisverkoston ulkopuolellakin alkaessaan vaikuttaa miesjohtoisiin valtakeskuksiin, kuten kaupunginhallintoon ja oikeusistuimiin.³⁵⁴

Työhuoneseuran kaltainen naisjohtoinen hyväntekeväisyysseura ei ollut Kuopiossa mikään uusi

³⁴⁸ Häggman 1994, s. 198-200.

³⁴⁹ Ramsay 1993, s. 13, 16, 141.

³⁵⁰ Elisabeth Steniusin kirje Alexandra Gripenbergille 11.12.1887, SKS KIA.

³⁵¹ Työhuoneseuran johtokunnan pöytäkirja 9.4.1885. Lasten työhuoneseuran arkisto, KKA. Järnefeltien keittiöpiian kuukausipalkka oli 15 markkaa. Häkli 1955, s. 148.

³⁵² Vicinus 1985, s. 212.

³⁵³ Vicinus 1985, s. 220.

ilmiö. Kuopiossa yksityisen hyväntekeväisyyden suunnannäyttäjänä oli toiminut kaupungin säätyläisnaisten vuonna 1846 perustaman Köyhien tyttöjen koulu, jonka johtokunnan sihteeri ja tukija oli J.V. Snellman. Vuonna 1872 tyttökoulu siirtyi kaupungin hoitoon ja muuttui varsinaiseksi kansakouluksi.³⁵⁵ Lasten työhuoneseuran suorana edeltäjänä voi pitää Kuopion rouvasväenyhdistystä. Myös Kuopion Naisyhdistys harjoitti hyväntekeväisyyttä ottamalla suojateikseen köyhiä tyttöjä, joiden nimiin yhdistys teki pankkitalletuksia.³⁵⁶ Myös monet yksityishenkilöt harrastivat hyväntekeväisyyttä, esimerkiksi kahvikestitystä Harjulan hoidokeille.³⁵⁷

Kuopion vaivashoidossa naisten tehtäväksi jäi yksityinen hyväntekeväisyys miesten hoitaessa julkisen vaivashoidon. Työhuoneseuran johtokuntaan ei kuulunut miehiä. Naiset olivat kyllä ehdottaneet miesten valitsemista johtokuntaan, mutta kokouksessa tuolloin läsnäolleet kaksi miestä, ainoat miehet jotka olivat kokouksissa käyneet, vastustivat sitä.³⁵⁸ Yksityisen hyväntekeväisyyden katsottiin kuuluvan naisille. Julkiseen vaivashoittoon naiset eivät Kuopiossa päässeet osallistumaan ennen vuotta 1908,³⁵⁹ vaikka naisten valitsemista vaivashoitohallitukseen oli ehdotettu jo vuonna 1885.³⁶⁰ Vaivashoidon esimies G.B. Mäkelä vastusti naisten valitsemista lautakuntaan. Hänen mielestään naisten edustamaa tunteellisuutta, oikullisuutta ja epävakautta ei saanut päästää häiritsemään miehistä järkeä. Mäkelä tarkoitti todennäköisesti lasten työhuonetta sanoessaan vaivashoittoon sekaantuvien naisten yritysten olevan sitä laatua, että miehen järki pitää niiden toteutumista mahdottomana.³⁶¹

Suuri osa julkisesta kulttuuri- ja sosiaalitoimesta ja terveydenhuollosta tuli perustumaan naisten palkalliseen ja palkattomaan työhön. Naisten työ järjestöissä oli kasvatusideologian toteutumista kansalaisyhteiskunnassa, samoin kuin se yksityisesti toteutui perheessä ja palkkatyönä oppilaitoksissa ja lastentarhoissa.³⁶² Vaikka hyväntekeväisyystoiminnalla oli juurensa vanhassa naisroolissa, se kytkeytyi sosiaalipalvelujen kasvavaan byrokratisoitumiseen, kun yksityisten ja julkisten palvelujen lisääntyessä tarvittiin lisää ammattilaisia ohjaamaan vapaaehtoistyöntekijöitä.³⁶³ Rouvasväenyhdistysten edustaman naiskulttuurisen mobilisaation ja taloudellista, poliittis-hallinnollista ja hengellistä valtaa pitävän mieseliitin välisen työnjaon mukaan tavoitteita asettavat valtiolliset ja taloudelliset hankkeet kuuluivat miehille, tavoitteita toteuttava sosiaalis-kulttuurinen tausta- ja hyvitystyö naisille. Sukupuoli-ideologisesti hyväntekeväisyysyhdistysten

³⁵⁴ Ryan 1979, s. 75-77.

³⁵⁵ Hietakari 1961, s. 14-17.

³⁵⁶ Elisabeth Steniuksen kirje Aleksandra Gripenbergille 11.12.1887. SKS KIA.

³⁵⁷ Nummela 1989, s. 302.

³⁵⁸ Savo 17.4.1888.

³⁵⁹ Nummela 1989, s. 292.

³⁶⁰ Kuopion kaupunginvaltuuston pöytäkirjat 23.11.1885, KKA.

³⁶¹ Tapio 3.3.1886.

³⁶² Saarinen 1985, s. 48.

³⁶³ Vicinus 1985, s. 211.

rouvat edustivat naisten ja miesten olemukselliseen erilaisuuteen nojaavaa täydentämisstrategiaa. Kuitenkin ne samalla laajensivat naisten toiminta- ja kontrollialuetta. Kotivierailuja tekevät hyväntekeväisyysyhdistykset olivat sekä hyvinvointi- että kontrollivaltion pioneereja, yhtä aikaa valtion ja kunnan ulkopuolella että luomassa niitä koteihin ja arkielämään ulottuvilla vaikutusvallan säikeillä.³⁶⁴

6.4. Sosiaalinen kontrolli ja yhteiskunnallisen kanssakäymisen uudet muodot

Varhaisimmat hyväntekeväisyysyhdistykset perustettiin tiukasti hierarkkiseen yhteiskuntaan, jossa alistussuhteet oikeutettiin ylempien vastuuroolilla. Hyväntekeväisyys oli lähes yksinomaan yläluokan naisten toimintaa.³⁶⁵ Muun muassa Helsingin Rouvasväenyhdistyksessä korkea, piian usean kuukauden palkkaa vastaava jäsenmaksu oli yksi jäsenistöä karsiva tekijä. Säätyjaon höltyessä myös kaikkia yhteiskuntaluokkia yhdistävä hyväntekeväisyystoiminta yleistyi. Ramsay sijoittaa sen läpimurron vuosiin 1885-1895.³⁶⁶

Talvella 1887-1888 Kuopiossa toimi Elisabet Järnefeltin perustama työläisnaisten ompeluseura. Järnefeltin välityksellä seuranjäsenet saivat halvalla kangasta, josta he kerran viikossa kokoonoutuivat ompelemaan vaatteiksi lapsilleen.³⁶⁷ Koska Elisabet Järnefeltin kirjeet vähenevät vuoden 1886 jälkeen, ompeluseurasta ei ole säilynyt hänen omia mainintojaan. Järnefeltin ompeluseura ei ollut ainutlaatuinen ilmiö. Minette Donner oli pitänyt samantyyppistä ompeluseuraa työläisnaisille Helsingissä. Ompeluseuroissa valmistettiin yleensä vaatteita omalle perheelle samalla kun kuunneltiin esitelmiä ja keskusteltiin. Näin ompeluseuratkin toteuttivat perus- ja yleissivistävää koulutusta vähävaraisille naisille; niitä saatettiin kutsuakin kotikouluiksi. Ompeluseurat olivat ensimmäinen naisten työväenliikkeeseen organisoitumisen muoto, vaikka seurojen käynnistäjiä olivat yleensä säätyläisnaiset.³⁶⁸ Kuitenkin säätyjen kohtaaminen ompeluseuroissa tapahtui mahdollisimman väljissä organisatorisissa puitteissa. Ompeluseura ei ollut joukkojärjestö, joka olisi perustanut toimintansa muodolliselle tasa-arvoisuudelle ja demokraattiselle päätöksenteolle.³⁶⁹

Elisabet Järnefeltin toive yhteiskuntaluokkien lähentymisestä ei muutenkaan ollut uusi. Jo Vaasan Rouvasväenyhdistystä perustettaessa 1852 esitettiin toive, että sillä olisi laajapohja ja jäseniä myös työväenluokasta. Yhdistyksen johtokuntaan kuului kuitenkin vain vaasalaisen yhteis-

³⁶⁴ Saarinen 1990, 277.

³⁶⁵ Ramsay 1993, s. 12, 24.

³⁶⁶ Ramsay 1993, s. 33, 103.

³⁶⁷ Savo 22.9.1888. Elisabet Järnefeltillä oli samantyyppinen ompeluseura myös Vaasassa. Ompelemisen ohella siellä keskusteltiin "elämänkysymyksistä". Järnefelt 1992, s. 491.

³⁶⁸ Saarinen 1985, s. 65, 68.

³⁶⁹ Liikanen 1995, s. 212.

sön yläkerroksen jäseniä, johdossa kuvernöörinrouva Federley.³⁷⁰ Työhuoneseuran minimijäsenmaksu, 6 markkaa vuodessa, vastasi hätäaputoissa olevan miehen seitsemän ja puolen päivän palkkaa,³⁷¹ eikä sillä siis ollut yhtä jyrkästi jäsenyyttä rajoittavaa funktiota kuin Helsingissä. Ramsayn mukaan pikkukaupunkien pienemmät luokkaerot selittävät Järnefeltin työläisnaisille perustaman ompeluseuran tapaiset suhteellisen radikaalit hyväntekeväisyyshankkeet.³⁷²

Rouvasväenyhdistysten hyväntekeväisyyden tarkoituksena oli sivistyneiden parempiosaiesten "laskeutuminen" sivistymättömien köyhien luokse "kohottamaan" heitä.³⁷³ Köyhiä kehoitettiin jumalanpelkoon, työteliäisyyteen ja järjestykseen.³⁷⁴ Kotikäynnit saattoivat saada sosiaalisen kontrollin piirteitä. Ramsayn mukaan rouvasväenyhdistykset voidaan nähdä feminiinisenä pateronaattina, joka tottelevaisuutta vastaan tarjosi klienteilleen materiaalista turvaa.³⁷⁵ Vanha säätyasemaan sitoutunut patriarkalismi säilyi vielä pitkään rouvasväenyhdistysten asenteessa köyhiä kohtaan.³⁷⁶

Naisten hyväntekeväisyys keskittyi toisiin naisiin ja lapsiin ja asetti ehtoja hyväntekeväisyyden vastaanottajille. Jokaisen hyväntekeväisyyden kohteen oli osoittauduttava moraaliseksi, hyvämaineiseksi ja säädylliseksi. Säätyläisnaiset valvoivat vastaanottajien käytöstä ja osoittivat halunsa muovata kaikki naiset omiksi kuvikseen laajentamalla ja vahvistamalla omat standardinsa yhteiskunnalliseksi normiksi. Tämä erityisesti naisinen ideologia erotti naisten hyväntekeväisyysjärjestöt summittaisesta anteliaisuudesta tai myöhemmästä hyvinvointivaltion byrokratiasta.³⁷⁷

Rouvasväenyhdistysten valikoivaa apua saivat vain kunnolliset, so. rehelliset, työteliäät ja raittiit köyhät. Tämän vuoksi aviottomia äitejä ei autettu muuten kuin sijoittamalla heidän lapsensa "säädylliseen" kotiin. Aviottomien äitien auttamisen katsottiin edistävän siveettömyyttä ja estävän tärkeänä pidettyä perhekasvatusta.³⁷⁸ Myöskään helsinkiläisissä työhuoneissa ei annettu apua aviottomille lapsille.³⁷⁹

Myös Kuopion Työhuoneseura nimesi tehtäväkseen köyhien moraalin vahvistamisen.³⁸⁰ Siveellisyyskysymyksiä ei kuitenkaan enää nähty yksinomaan yksilöiden moraalisesta heikkoudesta

³⁷⁰ Åström 1961, s. 23.

³⁷¹ Savon radan työmaalla päiväpalkka oli vuonna 1886 80 penniä. Tapio 22.5.1886.

³⁷² Ramsay 1993, s. 133.

³⁷³ Ramsay 1993, s. 115.

³⁷⁴ Åström 1961, s. 19.

³⁷⁵ Ramsay 1993, s. 88.

³⁷⁶ Åström 1961, s. 25.

³⁷⁷ Smith 1981, s. 138-140.

³⁷⁸ Ramsay 1993, s. 85, 120.

³⁷⁹ Pulma 1987, s. 94-95.

³⁸⁰ Tapio 27.3.1886.

johtuviksi, vaan osin yhteiskunnan synnyttämiksi ongelmiksi. Elisabet Järnefeltille prostituutio oli yhteiskunnallisen epäoikeudenmukaisuuden tuote, ei osoitus alempien luokkien turmeltuneisuudesta.³⁸¹ Minna Canth taas arvosteli yläluokan naisia moraaliinsa tikahtuviksi, jääkylmiksi sortajiksi, jotka eivät pitäneet heikompia edes ihmisinä.³⁸² Elisabet Järnefelt kertoo kirjeessään työhuoneelle pyrkivästä pojasta, joka ei tiennyt, kuka hänen isänsä oli. Pojan mielestä isää tuskin oli koskaan ollutkaan.

"*Sillä pojalla oli oma luonnontiede*", Järnefelt kommentoi, mutta ei kerro, hylättiinkö poika aviottomuutensa takia.³⁸³ Työhuoneeseuran säännöissä ei mainita avun kieltämistä aviottomilta lapsilta. Ensimmäiset säilyneet oppilasluettelot ovat vuodelta 1892. Silloin 15 lapsesta seitsemän isää ei mainittuja äidin sanottiin olevan leski.³⁸⁴ Isätön pikkupoika on ainoa Järnefeltin kirjeissä nimeltä mainittu hyväntekeväisyyden kohde: pojan nimi oli Kalle Viktor Pekkarinen. Muuten Järnefelt puhuu vain "lapsista" tai ompeluseuran yhteydessä "muijatuttavuuksistaan."³⁸⁵ Lähteet kertovat hyväntekeväisyystyöstä vain auttajien kannalta. Ainoa löytämäni köyhien suhtautumisesta kertova maininta on toisen käden tietoa Juhani Ahon kirjeessä Elisabet Järnefeltille tämän muutettua Kuopiosta. Ahon mukaan työmiesten vaimot olivat valittaneet kuvernöörskän lähtöä; heille ei enää mistään tulisi semmoista turvaa.³⁸⁶

Köyhän tuli Kuopiossakin olla nöyrä. Röyhkeää käytöstä ei sallittu. Rikkomuksista seurasi väliaikainen erottaminen työhuoneesta.³⁸⁷ Työhuoneeseuran johtokunta muistutti, että köyhillä ei ollut mitään oikeutta vaatia aterialippuja keittolaitokselle, vaan niitä annettiin heille vain hyvän tahtoisuudesta. Aterialippuja jakamalla rikkaat saattoivat osoittaa ihmisrakkautta ja samalla päästä eroon kerjäläisistä.³⁸⁸ Työhuoneeseura ei siis halunnut jakaa aterialippuja suoraan avuntarvitsijoille, mikä olisi ollut tehokkaampaa. Kun lippuja jaettiin rikkaille, jotka saattoivat mielensä mukaan antaa tai olla antamatta niitä, korostettiin avun henkilökohtaisuutta ja epäinstitutionaalisuutta. Samalla korostettiin sitä, että köyhien turva oli hyväntahtoisissa parempiosaisissa ja näin ollen yhteiskunnallisessa solidaarisuudessa.

Paitsi että hyväntekeväisyys vahvisti yhteiskunnallisia siteitä, se myös todisti muuttumattomasta, Jumalan säätämästä yhteiskuntajärjestyksestä. Sekä rikkaille että köyhillä oli paikkansa Jumalan järjestyksessä ja roolinsa hyväntekeväisyydessä. Hyväntekeväisyys osoitti tekijänsä paikan yhteiskuntahierarkiassa ja sen että hyväntekijä täytti Jumalan määräyksiä. Säätyläisnaiset

³⁸¹ Järnefelt 1992, s. 461.

³⁸² Minna Canthin kirje Kaarlo Bergbomille 8.12.1884. MCK, s. 182.

³⁸³ Elisabet Järnefeltin kirje Juhani Aholle s.a. [24.1.1886], SKS KIA.

³⁸⁴ Työhuoneen oppilasluettelot 1892. Lasten työhuoneeseuran arkisto, KKA.

³⁸⁵ Järnefelt 1992, s. 492.

³⁸⁶ Juhani Ahon kirje Elisabet Järnefeltille 21.9.1888, SKS KIA.

³⁸⁷ Sääntöehdotus pöytäkirjoille. Työhuoneeseuran johtokunnan pöytäkirjat, Työhuoneeseuran arkisto, KKA.

eivät juuri välittäneet hyötynäkökohdista. He eivät yrittäneet poistaa yhteiskunnallisia eroja käyttäen rahasuuntautunutta hyväntekeväisyyttä, joka auttaisi köyhiä saavuttamaan minimielintason. Vain henkilökohtainen huolenpito sitoisi sekä auttajan että autetun Jumalan säättämään hierarkiaan.³⁸⁹

Työväestö ja köyhälistö ei kuitenkaan ollut vain passiivinen avun vastaanottaja ja ylempien luokkien kontrolloinnin kohde. Siinä missä sivistyneistö esimerkiksi halusi valistaa työläisnaisia kodinhoidossa ja sitä kautta auttaa työläisperheitä saavuttamaan paremmat elinolot, työväenliike vaati parempia palkkoja ja elinoloja työläisperheille. Tästä huolimatta muun muassa tampere-laiset työläisäidit osallistuivat innokkaasti Tampereen naisyhdistyksen kodinhoitokursseille ja kilpailuihin ja asettuivat näin työläisnaisliikkeen ja sivistyneistönaisten vastakkaisten näkemysten väliin. Työläisperheet osallistuivat sankoin joukoin myös Tampereen Naisyhdistyksen järjestämään lapsinäyttelyyn vuonna 1913. Näyttelyssä lapset riisuttiin ja arvosteluraati tutki heidän ruumiinrakenteensa, luuston kehityksen, ruokinnan tason, hoidon ja puhtauden. Työläisäidit toivat näytteille 119 lasta, kaksi kertaa enemmän kuin järjestäjät olivat odottaneet.³⁹⁰ Vaikka eri yhteiskuntaluokkien intressit erosivat toisistaan, hyväntekeväisyyden avulla naiset saattoivat ylittää luokkarajoja yhä useammin. Hyväntekeväisyysjärjestöt yhdistivät ylä- ja keskiluokan naisia toisiinsa ja helpottivat kontakteja köyhiin naisiin ja lapsiin.³⁹¹

---

³⁸⁸ Tapio 27.3.1886.

³⁸⁹ Smith 1981, s. 145

³⁹⁰ Markkola 1994, s. 183-185, 193.

³⁹¹ Vicinus 1985, s. 211.

7. VERKOSTOT JULKISEN JA YKSITYISEN RAJALLA

Julkisen ja yksityisen elämänpiirin erotus on yksi länsieurooppalaisen poliittisen ajattelun peruskategorioista. Julkinen ja yksityinen ovat myös naistutkimuksessa keskeisiä polariteetteja. Koska julkinen sfääri katsottiin miesten ja yksityinen naisten toimintakentäksi, naisten status yhteiskunnassa vaihtelee sen mukaan, kuinka tiukasti yksityinen ja julkinen sfääri on yhteiskunnassa erotettu.³⁹²

Yhdistykseen sitoutunut joukkojärjestäytyminen tapahtui julkisen ja yksityisen välisellä kiinnostavalla raja-alueella. Esimerkiksi amerikkalainen yhdistys, "association" tai "society" ei Mary P. Ryanin mukaan kuulunut tiukasti yksityiseen mutta ei täysin julkiseenkaan elämänpiiriin. Yhdistykset nojautuivat samoin ajattelevien yksilöiden vapaaehtoiseen verkostoon. Koska sosiaalinen organisaatio amerikkalaisessa pikkukaupungissa 1830-40-luvuilla toteutui epämuodollisten, henkilökohtaisten kontaktien kautta, ja koska kontaktit sukuun ja naapureihin olivat erityisen tuttuja naisille, naisyhdistysten määrä Amerikassa oli suuri. Esimerkiksi American Female Moral Reform Society New Yorkin Uticassa 1830-luvulla käytti jo olemassaolevaa, tuttua henkilökohtaista naisten tuttavuusverkostoa asiansa ajamiseen.³⁹³ Erityinen ystävyysuhde saattoi olla varsinkin naimattoman naisen tärkein yksittäinen emotionaalinen side instituutioon tai organisaatioon.³⁹⁴ Kuopiossakin varsinkin naisten järjestäytyminen kävi usein niin, että ensin oli ystävyyspiiri, joka sitten perusti yhdistyksen. Epämuodollisista sosiaalisista verkostoista siirryttiin siis muodollisempiin. Parhaita esimerkkejä ovat Kuopion Kansallislauluseura, Kuopion Naisyhdistys, Työhuoneseura ja Kuopion musiikkiyhdistys.

Naisten rooli verkostojen synnyttämisessä oli tärkeä. Avioliittojen kautta perheille saattoi syntyä uusia sosiaalisia verkostoja, jotka loivat tärkeitä liike- ja yhteiskuntasuhteita. Tytärten onnistuneet avioliitot saattoivat sinetöidä perheen nousun yhentyvän sivistyneistön joukkoon. Vaikka naisten toimintapiiri oli rajattu kotiin, he saattoivat vaikuttaa monin tavoin miesten asemaan julkisella kentällä. Yksityinen ja julkinen toiminta saattoivatkin täydentää toisiaan poissulkemisen sijasta.³⁹⁵ Naisten välinen ystävyys saattoi yhdistää henkilökohtaisen kiintymyksen ja poliittisen sitoutumisen. Naisten muita verkostoja saattoivat olla esim. sukulaisuusverkosto ja avioliiton kautta muodostuneet verkostot.³⁹⁶

---

³⁹² Rendall 1987, s. 2.

³⁹³ Ryan 1979, s. 69, 75.

³⁹⁴ Vicinus 1985, s. 158.

³⁹⁵ Häggman 1994, s. 62-63.

³⁹⁶ Rendall 1987, s. 13.

Pekka Hirvonen on tutkinut pappi, rehtori, liikemies ja valtiopäiväedustaja Alfred Kihlmanin (s. 1825) sosiaalisia verkostoja, joita hän erottaa ainakin neljä: suvun, uskonnon, talouden ja politiikan. Kaikissa Kihlmanin verkostoissa esiintyy samoja henkilöitä. Hirvonen käyttää Pierre Bourdieun lanseeraamia sosiaalisen, taloudellisen ja kulttuurisen pääoman käsitteitä verkostojen toiminnan analysoimiseen. Paitsi että verkostot itse voidaan ymmärtää sosiaalisen pääoman muodoksi, ne voidaan nähdä myös foorumeina, joiden sisällä tapahtuu pääomien vaihdantaa: kulttuurista pääomaa jaetun uskonnollisen ideologian muodossa saatettiin vaihtaa sosiaaliseen pääomaan sukulaisuussuhteiden muodossa. Sosiaalinen pääoma taas paransi mahdollisuuksia taloudellisen pääoman kasvattamiseen. Fennomaanien poliittisen verkoston rakennusainetta, kulttuurista pääomaa, saatettiin valjastaa taloudellisen verkoston, esimerkiksi Kansallis-Osake-Pankin omistaja- ja johtajakunnan rakennusaineeksi. Oleellista oli tapa, jolla yhdestä verkostosta saatavaa pääomaa voitiin ammentaa muiden verkostojen rakennusaineeksi.³⁹⁷

Bourdieu erottelee pääoman eri muodoiksi taloudellisen, kulttuurisen ja sosiaalisen pääoman. Eri pääomamuodot jakaantuvat eri tavalla luokkien välillä, mutta myös luokkien sisällä. Esimerkiksi hallitsevan luokan sisällä pääomat voivat jakaantua symmetrisesti, jolloin sekä taloudellista että kulttuurista pääomaa on paljon, tai epäsymmetristä, jolloin toista on enemmän kuin toista.³⁹⁸

Kihlmanin henkilökohtaisen urakehityksen kannalta verkostot olivat ratkaisevia: sosiaalinen nousu eliittiin tapahtui verkostojen välityksellä. Verkostot olivat yksi niistä elementeistä, joiden kautta 1800-luvun laajat yhteiskunnalliset muutokset, koulutetun keskiluokan ja porvariston nousu eliittiin, heijastuivat hänen elämäänsä. Olennaista verkostojen sisäisessä tai niiden välisessä vaihdannassa oli luottamus, joka rakentui verkoston jäsenten välille. Valtion rakentamien turvaverkkojen puuttuessa ihminen oli kriisitilanteessa hukassa ilman sosiaalista verkostoaan.³⁹⁹

Hyvä esimerkki verkostojen kautta saatavasta vallasta julkis-poliittiselle areenalla on American Female Moral Reformation Society, jonka jäsenillä New Yorkin Uticassa oli vaikutusvaltaa myös oman kotipiirinsä ja naisverkoston ulkopuolella julkisessa sfäärissä. Naisten saama vaikutusvalta ei johtunut pelkästään heidän omasta energisyydestään, vaan Utican kaupungin pienuudesta: pikkukaupungissa naiset elivät suhteellisen lähellä valtakeskuksia. Utican reformistinaisten valta laajeni monitahoiseen sosiaaliseen verkostoon, joka perustui naisten pitkäaikaiseen yhteistyöhön kirkon ja reformiliikkeiden toiminnassa. Näiden ryhmien kollektiivinen valta taas oli lähellä julkista poliittista areenaa, jolla kaupungin miesjohtajat kamppailivat vallasta. Tämä hämärsi julkisen ja yksityisen välistä rajaa ja salli naisten muodostaa vaikutusvallan piirejä myös

³⁹⁷ Hirvonen 2000, elektroninen dokumentti.

³⁹⁸ Bourdieu 1994, s. 114-115.

kodin ulkopuolelle ja painostaa julkisen sfäärin miesvaikuttajia ideologisesti ja moraalisesti.⁴⁰⁰

Elisabet Järnefeltin elämässä yksityisen ja julkisen rajat hämärtyvät ystävyysuhteiden ja yhteiskunnallisen aktiivisuuden limittyessä. Myöskin verkostot sulautuivat yhteen eikä toisistaan selkeästi erillisiä verkostoja ollut. Verkostot rakentuivat henkilökohtaisen ystävyyden tai jaettujen mielipiteiden perustalle, ja kaikissa verkostoissa oli paljonkin samoja jäseniä. Esimerkiksi sosiaalis-kulttuurinen verkosto ja poliittinen verkosto limittyivät. Suomalaista sukuverkostoa Järnefeltillä ei lapsiaan lukuun ottamatta ollut. Järnefeltien perhe- ja ystäväpiiriin voi mielestäni soveltaa samaa huomiota, jonka Irma Sulkunen tekee Aksel ja Mandi Granfeltin seuraelämästä: koska suuri osa ystäväpiiristä oli mukana fennomaanien valistustyössä, julkinen ja yksityinen sekoittuivat kutsuissa usein toisiinsa ja joskus kutsut lomittuivat virallisiin kokouksiin. Samalla, kun ihanteita jäsennettiin yleiseen nationalistis-ideologiseen muotoon, ne koetettiin myös panna täytäntöön omassa perhepiirissä.⁴⁰¹ Myös Elisabet Järnefelt käytti verkostojen muodostamaa sosiaalista ja kulttuurista pääomaa vaihtaakseen sitä vaikutusvaltaan julkisessa sfäärissä, saadakseen mielipiteilleen esitysareenan. Hänen vaikutti toisten ihmisten kautta, kuten ylioppilassalongissaan.

---

³⁹⁹ Hirvonen 2000, elektroninen dokumentti.

⁴⁰⁰ Ryan 1979, s. 80-81.

⁴⁰¹ Sulkunen 1995, s. 77-78.

8. YHTEENVETO

Kun aloitin tutustumisen Elisabet Järnefeltin kirjeisiin ja hänen sosiaalisista kontakteistaan kertovaan arkistomateriaaliin, odotin hänen tuttavapiirinsä poikkeavan aikakauden muiden sivistyneistönaisten sosiaalisista piireistä. Sain kuitenkin huomata olevani väärässä. Vaikka Elisabet Järnefelt oli ajatuksiltaan epäsovinnainen, vapaamielinen nainen, joka korosti koko yhteiskunnan läpäisevää sosiaalista kanssakäymistä ja ihmisveljeyden aatetta, hänen elämänsä näyttävät määrittävän samat ehdot kuin muidenkin säätyläis- ja sivistyneistönaisten. Hänen tuttavapiirinsä ja aatemaailmansa määrittyi 1870-luvulla 1880-luvun alussa suomalaisuusaatteen kautta ja laajeni sitten muuhun yhteiskunnalliseen aktiivisuuteen.

1800-luvun lopulla yhteiskuntaluokkien väliset suhteet olivat murroksessa. Yhteiskunnan yläkerros muuttui vähitellen säätyläistöstä sivistyneistöksi, oppisivistykseen ja aineelliseen vaurauden nojaavaksi yhteiskunnalliseksi ryhmäksi. Yksilön sosiaalinen asema uudessa yhteiskunnassa määräytyi pääasiassa koulutuksen, sivistyksen, ulkoisten käytösten ja varakkuuden mukaan.

1870- ja 1880-luvuilla koko Järnefeltien perheen perusideologia oli fennomania. Lujittuvaan valtion statuksensa perustanut fennomaaninen sivistyneistö perusteli valtansa liittoutumisella kansan kanssa. Yläluokka omaksui väestön valtaosan kielen ja kulttuurin ja pyrki siten lujittamaan laajojen joukkojen lojaaliutta rakennettavaa valtiota kohtaan. Vaatimalla suomen kielen aseman parantamista fennomaanit toivat ylempiin sosiaalisiin kerrostumiin koulutuksen kautta uusia ryhmiä 1800-luvun lopulla. Fennomaanit eivät kuitenkaan liittäneet kulttuurisiin yhdenvertaisuuspyrkimyksiin yhteiskunnallisia muutosvaatimuksia. Poikiensa välityksellä Elisabet Järnefelt tutustui myös radikaalin suomalaisuusliikkeen KPT:n ajatuksiin. KPT vaati sivistyneistön ja kansan välistä solidaarisuutta ja kansanvaltaisuutta, valtaa suomenkieliselle maalaisväestölle.

Elisabet Järnefeltin sosiaaliset verkostot määrittyivät suureksi osaksi hänen miehensä aseman mukaisesti. Monet niistä ihmisistä, joiden kanssa hän seurusteli, eivät olleet hänelle persoonina läheisiä, eikä hänen tuttavapiirinsä siten kerro koko totuutta hänen henkilökohtaisista mieltymyksistään. Järnefelt ei pitänyt edustustilaisuuksista eikä säätyläisseurustelun muodollisuuksista. Hän oli myöskin vaikeasta elämäntilanteestaan johtuen masentunut ja tunsikin eristyneksi muista ihmisistä.

Kirjeidensä perusteella Järnefelt seurusteli papiston (piispa Johansson, kirkkoherra Brofeldt, pastori Granit), valtion ja kaupungin virkamiesten (alueinsinööri Thesleff, maanmittari Gräsbeck, piirilääkäri Nylander, Suomen Pankin komissaari Stenius, kaupungin kassanhoitaja

Grahn), ylemmän upseeriston (everstit Kohlström, de Pont ja Hausen) sekä vapaiden ammattien harjoittajien (kapellimestari Kahra, soitonopettaja Silwén, toimittajat Hartikainen ja Aho, kirjailija Canth) ja aivan erityisesti opettajiston (Killiset, Backlund, Ingman, Kepplerus, Törnqvist, Stenius, Zidbäck) kanssa. Kaikki Järnefeltin kirjeissään mainitsevat tuttavat kuuluivat Nummelan jaottelun perusteella yläluokkaan, ja melkein kaikki olivat valtion tai kunnan palveluksessa. Kauppiaita Järnefelt mainitsee vain kaksi: Minna Canthin ja Reinhold Lingvistin. Esimerkiksi Kuopion rikkain mies, kauppaneuvos Gust. Ranin ei esiinny lainkaan Järnefeltin kirjeissä eikä myöskään niiden yhdistysten pöytäkirjoissa, joihin Järnefelt kuului.

Varsinkin Järnefeltin naispuoliset ammatissa toimivat tuttavat hyvin usein olivat tai olivat jossain elämänsä vaiheessa olleet opettajia. Heillä on myös ollut hyvä koulutus, vaikka heidän syntyperänsä olisikin ollut suhteellisen vaatimaton. Mielestäni Elisabet Järnefeltin tuttavapiirissä sivistykseen perustuva status oli syntyperään sitoutuvaa yhteiskuntaluokkaa tärkeämpi jakava tekijä.

Elisabet Järnefeltin elämässä voi Kuopion-kaudella nähdäkseni erottaa kaksi verkostoa, sosiaalisen ja poliittisen. Sosiaalinen verkosto perustui henkilökohtaiselle tuttavuudelle ja seurustelulle, poliittinen yhteiskunnan muutospyrkimyksiin. Poliittinen verkosto ilmeni lähinnä eri yhdistysten jäsenyytenä. Kuitenkin sosiaalinen ja poliittinen verkosto sekoittuivat toisiinsa: molemmissa verkostoissa oli paljon samoja jäseniä, kuten esimerkiksi Minna Canth, joka kuului melkein jokaiseen kuopiolaiseen yhdistykseen.

Suurin osa Järnefeltin ystäväpiiristä oli fennomaaneja. Tuttavapiirin tapaamisissa yksityinen sosiaalinen yhdessäolo saattoi sekoittua fennomaanien ideologiseen valistustyöhön. Fennomania toimi myös ponnahduslautana muuhunkin järjestötoimintaan. Esimerkiksi Suomen Naisyhdistyksen aktiiveista suuri osa oli fennomaaninaisia, ja kuopiolaisten järjestöaktivistien toiminnalla oli kansallinen pohja.

Yksityisen ja julkisen välinen raja ei järjestäytymisessä ollut selkeä. Useasti ystäväpiirien yksityiset tapaamiset kehittyivät viralliseksi yhdistykseksi ja vapaamuotoisista sosiaalisista verkostoista siirryttiin muodollisempiin. Ainakin Kuopion musiikkiyhdistys ja Työhuoneseura syntyivät yksityisen ystävyyden ja jaettujen harrastusten pohjalta.

Järnefeltin aloitteesta Kuopioon perustettu köyhien lasten työhuone oli melko tyypillinen 1800-luvun loppupuolen naisten yksityinen hyväntekeväisyysshanke. Erilaiset naisvaltaisten hyväntekeväisyysyhdistysten perustamat lastenkodit, keittolaitokset, käsityökoulut ja työhuoneet toimivat julkisen vaivaishoidon täydentäjinä ja lastenhuollon edistäjinä jo 1800-luvun puolivälistä lähtien. Kuopion naiset olivat jo vuonna 1860 kokoontuneet pohtimaan köyhien lasten huollon

järjestämistä - lamakautena. Kuopion Työhuoneseura sovelsi monia Rouvasväenyhdistysten jo kauan käyttämiä toimintamuotoja, kuten kotikäyntejä köyhien luona.

Työhuone syntyi välittömästä tarpeesta työttömyyden laukaiseman kerjäämisen ehkäisemiseksi, mutta sillä oli laajat taustayhteydet 1800-luvun vaivaishoitoon, yksityiseen hyväntekeväisyyteen ja naisten organisoimaan sosiaaliseen toimintaan. Se täydensi kaupungin vaivaishoitoa huolehtimalla vaivaistalojärjestelmässä ongelmalliseksi osoittautuneesta lasten kasvatuksesta.

Aikaisemmista rouvasväenyhdistyksistä poiketen työhuoneseuran johtokuntaan ei kuulunut miehiä. Naiset olivat ehdottaneet miesten valitsemista, mutta yksityinen hyväntekeväisyystoiminta jäi edelleen naisten asiaksi. Vaikka naisten hyväntekeväisyystoiminta perustuikin käsitykseen lastenhuollosta, kasvatuksesta ja sosialisatiosta naisten yksityiseen elämänpiiriin ja työkenttään kuuluvana asiana, hyväntekeväisyys laajensi naisten toiminta-alaa. Hyväntekeväisyyden kautta naiset saattoivat osallistua taloudelliseen toimintaan. Monille naisille hyväntekeväisyydestä tuli palkaton tai palkallinen ammatti, varsinkin kun köyhäin- ja lastenhuollon byrokratisoitua sivistyneistönaiset valtasivat asemia kasvatuksen asiantuntijoina. Piiritarkastajien vierailut köyhien luona taas laajensivat naisten fyysistä liikkuma-alaa.

Vaikka Elisabet Järnefelt halusi ottaa etäisyyttä omaan yhteiskuntaluokkaansa ja lähestyä rahvasta, työhuone ja keittolaitos toimivat osaksi vanhojen patriarkaalisten traditioiden varassa. Työhuoneseuran johtokunnan jäsenet olivat koulutettua sivistyneistöä. Apua pidettiin edelleen armeliaisuutena, jota ei ollut oikeus vaatia. Yhdistyksen piiritarkastajat tarkastivat hädän todellisuuden ja kontrolloivat avunsaajia kotikäyntien avulla. Myös köyhän väen "kohottaminen" ja heidän moraalinsa vahvistaminen kuului Työhuoneseuran pyrkimyksiin. Vaikka Järnefelt osallistui innokkaasti hyväntekeväisyystoimintaan, hän mainitsee nimeltä vain yhden hyväntekeväisyyden kohteen. Alempien luokkien ihmiset eivät yksilöidy hänen kirjeissään. Kuitenkin Kuopion köyhien lasten työhuone kuvastaa 1880-luvun murrosaikaa: siinä yhtyvät hierarkkiset, patriarkaaliset traditiot pyrkimyksiin synnyttää uudenlaisia sosiaalisen kanssakäymisen muotoja. Hyväntekeväisyys oli yleisin ja nimenomaan naisille ominainen tapa solmia kontakteja muihin yhteiskuntaluokkiin.

Tutkielmassani tekemäni johtopäätökset koskevat vain Järnefeltin Kuopion-kautta. Kuopiossa hänen sosiaalista elämäänsä vielä määrittä kuvernöörin puolison asema, eivätkä hänen verkostonsa paljon poikenneet muiden fennomaanisten sivistyneistönaisten verkostoista. Järnefeltin myöhemmällä, tolstoilaisella Vieremän-kaudella hänen sosiaaliset kontaktinsa muuttuivat merkittävästi.

KÄYTETYT LYHENTEET

ASK	Aino Sibeliuksen kirjeet
EJK	Elisabet Järnefeltin kirjeet
Hka	Helsingin Kaupunginarkisto
KIS	Kuopion Isänmaallinen seura
KKA	Kuopion Kaupunginarkisto
Kny	Kuopion Naisyhdistys
KSS	Kuopion Suomalainen seura
KuKHMA	Kuopion Kulttuurihistoriallisen museon arkisto
MCK	Minna Canthin kirjeet
SKS KIA	Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Kirjallisuusarkisto
Sny	Suomen Naisyhdistys

LÄHDE- JA KIRJALLISUUSLUETTELO

1. Arkistolähteet

Helsingin kaupunginarkisto (HKA)

Suomen Naisyhdistyksen arkisto

Kuopion kaupunginarkisto (KKA)

Lasten Työhuone-seuran arkisto

Kuopion kaupunginvaltuuston pöytäkirjat

Kuopion kaupunginvaltuuston asiakirjat

Kuopion Kulttuurihistoriallisen museon arkisto (KuKHMA)

Kuopion Suomalaisen seuran arkisto

Kuopion Isänmaallisen seuran arkisto

Kuopion käsi- ja taideteollisuusoppilaitos Taitemia

Kuopion Rouvasväenyhdistyksen arkisto

Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Kirjallisuusarkisto (SKS KIA)

Elisabet Järnefeltin kirjeet Juhani Aholle

Elisabet Järnefeltin kirjeet Arvid Järnefeltille

Juhani Ahon kirjeet Elisabet Järnefeltille

Elisabeth Steniuksen kirjeet Alexandra Gripenbergille

Elisabet Järnefeltin käsikirjoitus "Naisasia"

Tilastokirjasto, Helsinki

Kuopion läänin kuvernöörin kertomukset 1884-1888

2. Painetut lähteet

Aino Sibeliuksen kirjeitä Järnefelt-suvun jäsenille. Toim. Suvisirkku Talas. SKS:n toimituksia 756. Jyväskylä 1999. (ASK)

Elisabeth Järnefeltin kirjeitä 1881-1929. Toim. Suvisirkku Talas. SKS:n toimituksia 639. Jyväskylä 1996. (EJK)

Minna Canthin kirjeet. Toim. Helle Kannila. SKS :n toimituksia 313. Vammala 1973. (MCK)

3. Sanomalehdet

Savo 1884-1888

Tapio 1884-1888

4. Painamaton kirjallisuus

Kopponen 1975:

Tapio Kopponen, Järnefeltin koulu. Tutkimus Elisabet Järnefeltin ylioppilassalongin ja kirjallisen koulun synnystä, tehtävästä ja merkityksestä. Kotimaisen kirjallisuuden lisensiaattitutkielma, Helsingin yliopisto 1975.

Ohtonen 1984:

Ohtonen, Virva, Kuopion naisintelligenssi. Naisasia Kuopiossa 1880-luvulla. Kulttuurihistorian pro gradu -tutkielma Turun yliopistossa kevätlukukaudella 1984.

5. Painettu kirjallisuus

Aho 1951:

Antti J. Aho, Juhani Aho I. Porvoo 1951.

Alapuro 1985:

Risto Alapuro, "Yhteiskuntaluokat ja sosiaaliset kerrostumat 1870-luvulta toiseen maailmansotaan." Suomalaiset. Yhteiskunnan rakenne teollistumisen aikana. Toim. Tapani Valkonen et al. Juva 1985.

Alapuro ja Stenius 1987:

Risto Alapuro ja Henrik Stenius, "Kansanliikkeet loivat kansakunnan." Kansa liikkeessä. Toim. Risto Alapuro, Ilkka Liikanen, Kerstin Smeds ja Henrik Stenius. Vaasa 1987.

Anderson ja Zinsser 1990:

Bonnie S. Anderson ja Judith P. Zinsser, A History of their Own. Women in Europe from Pre-history to the Present vol. II. London 1990.

Asp 1948:

Hanna Asp, Minna Canth läheltä nähtynä. Helsinki 1948.

Bourdieu 1994:

Pierre Bourdieu, *Distinction. A Social Critique of the Judgement of Taste*. Routledge, London 1994.

Haapala 1989:

Pertti Haapala, "Mitä on rakennemuutos? Suomi 1800-2000." *Historiallinen Arkisto* 93. SHS, Helsinki, 1989.

Haavikko 1998:

Ritva Haavikko, "Lapsuuden hämärästä. Minna Canthin lapsuus Tampereella 1844-1853." *Monisärmäinen Minna Canth*. Toim. Liisi Huhtala. Snellman-instituutin julkaisuja A-sarja 20, Kuopio 1998.

Hietakari 1961:

Eero Hietakari, *Kuopion Rouvasväenyhdistys*. Kuopio 1961.

Hirvonen 2000:

Pekka Hirvonen, "Suku, uskonto, talous, politiikka. Eliittien verkostoja 1800-luvun Suomessa." *Valta, eliitit ja verkostot historiassa*. Historiallisen Yhdistyksen julkaisusarjat. Historiallisia papereita 6. <http://www.helsinki.fi/hum/hist/yhd/julk/verkko00/hirvonen.html>

Häggman 1994:

Kai Häggman, *Perheen vuosisata. Perheen ihanne ja sivistyneistön elämäntapa 1800-luvun Suomessa*. Historiallisia tutkimuksia 179. Helsinki 1994.

Häkli 1955:

Pekka Häkli, *Arvid Järnefelt ja hänen lähimaailmansa*. Porvoo 1955.

Hämäläinen-Forslund 1999:

Pirjo Hämäläinen-Forslund, *Elisabetin romaani. Järnefeltin perheen pietarilainen tausta*. Porvoo 1999.

Jallinoja 1983:

Riitta Jallinoja, *Suomalaisen naisasialiikkeen taistelukaudet*. Juva 1983.

Jallinoja 1984:

Riitta Jallinoja, "Nainen 1800-luvun murroksessa." Nainen historiassa. Historian perintö 10. Turku 1984.

Jallinoja 1985:

Riitta Jallinoja, "Miehet ja naiset." Suomalaiset. Yhteiskunnan rakenne teollistumisen aikana. Toim. Tapani Valkonen et al. Juva 1985.

Jutikkala 1957:

Eino Jutikkala, Turun kaupungin historia 1856-1917. Turku 1957.

Juva 1956:

Mikko Juva, Rajuilmalla. Suomalaisen kahdeksankymmenluvun synty. Porvoo 1956.

Järnefelt 1992:

Arvid Järnefelt, Vanhempieni romaani. 6. painos. Helsinki 1992. (1. painos 1928-1930.)

Kansallinen elämäkerrasto III. Toim. Kaarlo Blomstedt et al. Porvoo 1930.

Klinge 1978:

Matti Klinge, K.P.T:stäjäkäreihin. Ylioppilaskunnan historia III 1872-1917. Vaasa 1978.

Lehtonen 1994:

Eeva-Liisa Lehtonen, Säätyläishuveista kansanhuveiksi, kansanhuveista kansalaishuveiksi. Maaseudun yleishyödyllinen huvitoiminta 1800-luvun alusta 1870-luvun loppuun. Historiallisia tutkimuksia 184. Suomen Historiallinen seura, Helsinki 1994.

Levi 1991:

Giovanni Levi, "On Microhistory." New Perspectives on Historical Writing. Edited by Peter Burke. Polity Press, Cambridge 1991.

Liikanen 1995:

Ilkka Liikanen, Fennomania ja kansa. Joukkojärjestäytymisen läpimurtoja Suomalaisen puolueen synty. Historiallisia tutkimuksia 191. SHS, Helsinki 1995.

Markkola 1994:

Pirjo Markkola, Työläiskodin synty. Tamperelaiset työläisperheet ja yhteiskunnallinen kysymys 1870-luvulta 1910-luvulle. Historiallisia tutkimuksia 187. Suomen historiallinen seura, Helsinki 1994.

Meyer 1987:

Sibylle Meyer, "The Tiresome Work of Conspicuous Leisure: On the Domestic Duties of the Wives of Civil Servants in the German Empire (1871-1918)." Transl. by Lyndel Butler. Connecting Spheres. Women in the Western World, 1500 to the Present. Ed. by Marilyn J. Boxer and Jean H. Quataert. New York 1987.

Nieminen 1951:

Armas Nieminen, Taistelu sukupuolimoraalista. Avioliitto-ja seksuaalikysymyksiä suomalaisen hengenelämän murroksessa sääty-yhteiskunnan ajoilta 1910-luvulle. Helsinki 1951.

Nummela 1989:

Ilkka Nummela, Kuopion historia 3. Kunnallishallinnon uudistamisesta sen demokratisointiin 1875-1918. Jyväskylä 1989.

Nurmiainen 2000:

Jouko Nurmiainen, "Vastavuoroisuus ja yhteinen etu. Lähtökohtia historialliselle verkostoanalyysille." Valta, eliitit ja verkostot historiassa. Historiallisia papereita 6. Historiallisen yhdistyksen julkaisusarjat. <http://www.helsinki.fi/hum/hist/yhd/julk/verkko00/nurmian.html>.

Ollila 1998:

Anne Ollila, Jalo velvollisuus. Virkanaisena 1800-luvun lopun Suomessa. SKS:n toimituksia 711. Tampere 1998. 1998

Piirainen 1958:

Veikko Piirainen, Kylänkierrolta kunnalliskotiin. Savon ja Pohjois-Karjalan maaseudun vaivaishoitotoiminta vaivaihoidon murroskauteen 1800-luvun jälkipuoliskolla. Historiallisia tutkimuksia XLIX. Forssa 1958.

Pohls 1994:

Maritta Pohls, Suvuista virkoihin. Postilaitoksen virkakunta 1864-1899. Hallintohistoriallisia tutkimuksia 15. Helsinki 1994.

Pulma 1987:

Panu Pulma, "Kerjuuluvasta perhekuntoutukseen." Suomen lastensuojelun historia. Kouvola 1987.

Ramsay 1993:

Alexandra Ramsay, Huvudstadens hjärta. Filantropi och social förändring i Helsingfors - två fruntimmersföreningar 1848-1865. Finska Vetenskaps-Societen 144. Helsingfors 1993.

Ruutu 1980:

Martti Ruutu, "Kulttuurikehityksen yleislinjat." Suomen kulttuurihistoria II. Toim. Päiviö Tommila, Aimo Reitala ja Veikko Kallio. Porvoo 1980.

Ruutu 1939:

Martti Ruutu, Savo-karjalaisen osakunnan historia 1857-1887. Porvoo 1939.

Ryan 1979:

Mary P. Ryan, "The Power of Women's Networks. A Case Study of Female Moral Reform in Antebellum America." Feminist Studies 1/79.

Saarinen 1985:

Aino Saarinen, Vapautta naisille! Puheenvuoroja naisten historiasta, naisliikkeistä ja teoriasta. Tutkijaliiton julkaisusarja 35. Jyväskylä 1985.

Saarinen 1990:

Aino Saarinen, "Patronessoja, rouvia, naisia- ja kansanvaimoja. Säikeitä politiikan sukupuoli- ja luokkajärjestelmistä teollistuvalla Tampereella." Poliitikka 4/1990.

Siltala 1999:

Juha Siltala, Valkoisen äidin pojat. Siveellisyys ja sen varjot kansallisessa projektissa. Keuruu 1999.

Smith 1981:

Bonnie G. Smith, Ladies of the Leisure Class. The Bourgeoises of Northern France in the Nineteenth Century. Princeton 1981.

Sulkunen 1987:

Irma Sulkunen, "Naisten järjestäytyminen ja kaksijakoinen kansalaisuus." Kansa liikkeessä. Toim. Risto Alapuro, Ilkka Liikanen, Kerstin Smeds ja Henrik Stenius. Vaasa 1987.

Sulkunen 1991:

Irma Sulkunen, Retki naishistoriaan. Helsinki 1991.

Sulkunen 1995:

Irma Sulkunen, Mandi Granfelt ja kutsumusten ristiriita. Hämeenlinna 1995.

Tommila ja Hirn 1980:

Päiviö Tommila ja Sven Hirn, "Kaupunkikulttuuri." Suomen kulttuurihistoria 2. Toim. Päiviö Tommila, Aimo Reitala ja Veikko Kallio. Porvoo 1980.

Tuulio 1975:

Tyyni Tuulio, "Suomen Naisyhdistyksen yhdeksän vuosikymmentä." Historiallinen Arkisto 67. Forssa 1975.

Vicinus 1985:

Martha Vicinus, Independent Women. Work and Community for Single Women 1850-1920. London 1985.

Wirilander 1974:

Kaarlo Wirilander, Herrasväkeä. Suomen säätyläistö 1721-1870. Historiallisia tutkimuksia 93. Suomen Historiallinen Seura, Forssa 1974.

Åström 1961:

Sven-Erik Åström, "Kuinka herrasväen rouvat löysivät köyhälistön." Heikki Waris ja 15 tohtoria. Juhlakirja Wariksen täyttäessä 60 vuotta 25.10.1961. Porvoo 1961.

LIITE: Henkilöhakemisto

Aho, Juhani, ent. Brofeldt, 1861-1921. Kirjailija. Iisalmen kirkkoherran Theodor Brofeldtin poika. Asui kouluaikanaan Kuopiossa. Kuului vuodesta 1881 Järnefeltien lähipiiriin ja oli Elisabet Järnefeltin hyvin läheinen ystävä. Toimitti Kuopiossa Savo-lehteä 1887-1889. Kuului ns. Nuoren Suomen piiriin ja Päivälehdten perustajiin.

Backlund, Selma, 1847-1927. Opettaja. Sorvarin ja kättilön tytär. Backlundia ei säätynsä vuoksi hyväksytty Kuopion valtion tyttökouluun, jota Minna Canth kävi. Backlund luki oppimäärät yksityisesti ja kävi Jyväskylän seminaarin, josta sai päästötodistuksen 1869. Toimi opettajana Kuopion kansakouluissa 1873-1903.

Brofeldt, Petter Fredrik (Pekka), 1864-1945. Juhani Ahon veli ja Järnefeltien salongin jäsen. Sanomalehdentoimittaja, saarnaaja.

Canth, Ulrika Wilhelmina (Minna), os. Johnson, 1844-1897. Kirjailija, kauppias. Kauppiaan tytär. Kävi Jyväskylän seminaaria. 1865-79 naimisissa lehtori Johan Ferdinand Canthin kanssa. Muutti Kuopioon hoitamaan vanhempiansa kangaskauppaa 1880 miehensä kuoleman jaikeen. Näytelmät Murtovarkaus (1882), Roinilan talossa (1883), Työmiehen vaimo (1885), Kovan onnen lapsia (1888), Papin perhe (1891), Sylvi (1893), Anna Liisa (1895). Muita teoksia mm. novellit Köyhää kansaa (1886) ja Kauppa-Lopo (1889). Elisabet Järnefeltin parhaita kuopiolaisia ystäviä.

Fabritius, Reinhold Fredrik, 1850-1919. Lääkäri.

Grahn, Ida, 1844-1903. Kuopion kaupunginkassööri. Alexander Järnefeltin sisarentytär, Minna Canthin koulutoveri.

Granit, August Fredrik, 1824-1907. Kuopion kaupungin kappalainen 1870-1907. Sotarovasti.

Granit, Johanna, os. Sundman, 1831-1922. Rovasti Granitin puoliso.

Granit, Bruno, edellisen poika. Maisteri.

Gräsbeck, Aurora Augusta, os. Järnefelt, 1836-1910. Alexander Järnefeltin sisar.

Gräsbeck, Frans Emil, 1842-1895. Maanmittari, sivutoiminen kaupungininsinööri. Alexander Järnefeltin sisaren Auroran aviopuolison veli.

Gräsbeck, Olga, os. Grahn, 1841-1930. Edellisen puoliso.

Hausen, Karl Julius, Eversti, Kuopion 5. Suomen Tarkk'ampujapataljoonan komentaja 1887-1890.

Heintzie, Elise, Kuopion suomalaisen tyttökoulun johtajatar vuosina, Hoiti 1850- ja 60-luvun taitteessa leskeksi jääneen Snellmanin taloutta.

Helander, Gertrud, myöh. Colliander, 1860-1942. Kuopion lyseon rehtorin Anders Helanderin tytär.

Herckman, August, 1843-1926. Varatuomari, laamanni, Kuopion kaupungin valtuusmies suomenmielisten riveissä, valtiopäiväedustaja, Kuopion naisasianaisten oikeudellinen avustaja. Yhdessä kuopiolaisten valtiopäivämiehien Kust. Killisen ja Ivar Kyanderin kanssa ehdottivat Kuopion naisyhdistyksen pyynnöstä ensimmäisinä naisille valtiollista äänioikeutta 1897.

Herckman, Lydia, 1849-18 89, os. Calenius. Edellisen aviopuoliso. Jäi 6-vuotiaana orvoksi. Vietiin Pietariin Nikolajevskin kasvatuslaitokseen. Toimi kotiopettajattarena Uudessa Kaarlepyyssä.

Hällström, Aina, 1854-1943. Kuopion kuuromykkäinkoulun johtajatar.

Ingman, Elisabeth (Betty), 1856-1923. Kuusamon kirkkoherran Herman Ingmanin tytär. Kuopion Suomalaisen tyttökoulun johtajatar 1880-1916. Suoritti tutkintoja yksityisesti yliopistossa, dogmatiikassa ja etiikassa 1884 ja kirkkohistoriassa 1886. Matkusteli Englannissa, Saksassa, Sveitsissä, Italiassa ja Pohjoismaissa. Kirjoitti sanomalehtiin ja Excelsior-kalenteriin nimimerkillä Elisabeth.

Johansson, Gustav, Kuopion hiippakunnan piispa, valtiopäivämies. Hänen aikanaan Kuopion tuomiokapituli nousi keskeiseen asemaan kirkollisen elämän uudistuspyrkimyksissä. Vastusti naisemansipaatiota ja raittiusliikettä.

Kahra, Elias, 1857-1942. Pataljoonan soittokunnan kapellimestari, seurakunnan urkuri.

Kepplerus, Anni, 1849-1899. Kuopiolainen opettaja. Kuului mm. Työhuoneseuran johtokuntaan. Suomen työn suosijoiden johtokuntaan sekä Kuopion naisyhdistykseen. (Onko varaläänin-kamreeri Keppleruksen tytär?)

Killinen, Kustaa, 1849-1922. Kuopion Kuuromykkäin koulun johtaja. Valtiopäivämies, suomalaisuusliikkeen kannattaja.

Killinen, Tilta, os. Lagus, 1850-1937. Edellisen puoliso, Kuopion suomalaisen tyttökoulun opettaja.

Kohlström, Frans Fridolf, 1853-1931. Kuopiossa toiminut everstiluutnantti.

Kyander, Ivar, 1854-1935, oikeusraatimies, kihlakunnantuomari, vt. pormestari, valtiopäivämies.

Nylander, Anders Edvin, 1831-1890. Piiri- ja lääninlääkäri. Kuopion ruotsinmielisten johtohahmo, yksi liberaalisen puolueen ohjelman allekirjoittajista.

de Pont, Emilie, pataljoonan komentajan aviopuoliso, everstinna. Toimi mm. Kuopion Naisyhdistyksessä.

de Pont, Kasten, 1849-1929, Edellisen puoliso. Eversti, Kuopion 5. Suomen Tarkk'ampujapataljoonan komentaja 1885-87. Kuului Kuopion ruotsinkielisiin. Myöhemmin kenraali. Uudenaan läänin kuvernööri.

Schwartzberg, Johannes, 1846-1915, lyseon lehtori.

Stenius, Elisabeth, os. Gripenberg, 1847-1924. Senaattori, vapaaherra J.U.S. Gripenbergin tytär. Kuopion Suomalaisen tyttökoulun ranskanopettaja 1886-1899, Kauppakoulun englanninopettaja 1885-1902, kansakoulujohtokunnanjäsen 1879-1891, Suomalaisen tyttökoulun johtokunnan jäsen 1888-1900. Nuorempi sisar Alexandra Gripenberg, Suomen naisyhdistyksen puheenjohtaja.

Stenius, Karl, Kuopion sokeainkoulun johtaja.

Stenius, Jacob Richard, 1837-1915. Elisabeth Steniuksen puoliso. Suomen Pankin konttorinhoitaja.

Tervo, Alma, 1863-1912. Konttoristi. Toimi Kuopion naisyhdistyksessä.

Thesleff, Emilia Matilda, 1846-1919. Kuopion alueinsinöörin Alexander Thesleffin vaimo.

Törnqvist, Anna, 1846-1924. Kansakoulunopettaja.

Zidbäck, Johan, 1854-1948. Teollisuuskoulun rehtori.